

**SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST**

FILIP BARIČEVIĆ

**SENJSKI USKOCI S POSEBNIM OSVRTOM
NA
USKOČKI RAT
DIPLOMSKI RAD**

PULA, studeni 2017.

**SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST**

**SENJSKI USKOCI S POSEBNIM OSVRTOM
NA
USKOČKI RAT
DIPLOMSKI RAD**

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Mentor: dr. sc. Slaven Bertoša, redoviti profesor u trajnome zvanju

Pula, studeni 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski rad *Senjski uskoci s posebnim osvrtom na Uskočki rat* isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student:

U Puli 28. studenoga 2017.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, dolje potpisani Filip Baričević, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Senjski uskoci s posebnim osvrtom na Uskočki rat* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst, trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Student:

U Puli 28. studenoga 2017.

Sadržaj

1. Predgovor.....	str. 6.
2. Uvod.....	str. 6.-11.
3. Senjski uskoci - dodirna točka triju Carstva.....	str. 11.-13.
4. Pristupi uskocima.....	str. 13.-16.
5. Podrijetlo i motivi uskoka te općenito i njima.....	str. 16.-26.
6. Uskočki sastav u Senju i Senjani.....	str. 26.-28.
7. Senj početkom XVI. stoljeća.....	str. 28.-31.
8. Pogranični vojni sustavi.....	str. 31.-33.
9. Venecija i uskoci od pada Klisa do Ciparskog rata.....	str. 33.-40.
10. Od Ciparskog rata do zauzeća Klisa 1596.	str. 40.-47.
11. Od zauzeća Klisa do uskočkog rata.....	str. 48.-58.
12. Uskočki rat/rat za Gradišku – uvodni dio.....	str. 58.-62.
Gospodarska sastavnica i zaoštavanje mletačko-austrijskih odnosa.....	str. 62.-68.
Furlanski front- rat za Gradišku.....	str. 69.
Mletačka pokrajina Istra: prva godina rata.....	str. 70.-74.
Druga i treća godina rata: uspjesi mletačkoga oružja.....	str. 74.-77.
Diplomatske peripetije i postmadridsko ratovanje u Istri.....	str. 77.-82.
13. <i>Post bellum</i>	str. 82.-84.
14. Popis korištene literature.....	str. 85.-86.
15. Sažetak.....	str. 87.-88.
16. Summary.....	str. 89.-90.

1. Predgovor

Kao što i sam naslov djela govori, ovaj rad se bazira na proučavanju uskoka, tj. pokušava valorizirati život i djelo senjskih uskoka s multiperspektivnog stajališta. Naime, kad se općenito pomišlja na uskoke, misli se na pirate, razbojнике koji su „haračili“ po jadranskom bazenu, zaleđu mletačko-osmanlijske¹ i austrijsko-mletačke² prostorne dihotomije³ na istočnoj obali Jadrana. Svoj rad sam odlučio predstaviti u svjetlu jednog mini-istraživanja. Obuhvaća način života samih uskoka i predstavlja uskoke iz perspektive njih samih, a ne „baš onako kako su ih drugi“⁴ prikazivali. Uvodni dio obuhvaća političku i vojnu povijest same epohe, zatim u samom sadržaju rad se bazira na gradu Senju, uskocima te minucioznoj obradi poglavlja o Uskočkom ratu i na kraju je zaključak, tj. moje mišljenje o njima.

2. Uvod

Senjski su uskoci junaci jednog ciklusa južnoslavenske narodne epske poezije, ali oni nisu samo dio legendi. Arhivi i povijesni spisi gotovo svih gradova i država koje su okruživale Jadran u šesnaestom stoljeću ispunjeni su bilješkama o tim pljačkašima, koji su gotovo cijelo stoljeće bili u službi kao neredovita vojska u habsburškoj pograničnoj posadi Senja. Uskoci su budili snažne i kontradiktorne osjećaje kod svojih suvremenika. Habsburške su nadvojvode i car slavili uskoke u njihovoj ulozi bedema kršćanstva, pripisujući im zasluge očuvanja Europe od navale

¹ Mletačko-osmanska granica protezala se od rijeke Zrmanje i kretala se uskim obalnim pojasom do Splita i Omiša te se nastavljala u Bokotorskom zaljevu i u samoj blizini Budve. Gligor Stanojević, *Senjski uskoci*, Beograd, 1973., karta na str. 336.-337.

² Istra je bila teren na kojem se susretao svijet dvovlašća *Serenissime* i habsburške krune. Granica je išla od rječice Glinščice, na istočnoj obali Istre, do uvale Stupovac podno sela Zagorja, na istočnoj obali Istre. Slaven Bertosa - Tatjana Bradara - Nenad Kuzmanović, „Kunfini i zlamenja - oznake granica i međa u Istri od srednjeg vijeka do našeg doba“, *Histria Archeologica*, str. 119.

³ Dihotomija - grč. dica-dvostruko, dvojako: rastavljeno, odvojeno + temno- siječtem, cijepam, filologička podjela u dva člana. Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1990., str. 294.

⁴ Drugi - misli se na njihove protivnike za koje su uskoci bili strah i trepet.

Osmanlija. Mlečani⁵ su ih žigosali kao pirate i odmetnike, ispraćujući svoje brodove riječima: „Bog te čuvao od ruku senjskih uskoka“⁶.

Da bih bolje objasnio same senjske uskoke i njihovo podrijetlo, moram započeti s kratkim prikazom ranonovovjekovne povijesti hrvatskih i okolnih zemalja.

Obrana hrvatskih zemalja od turskih napada⁷ zasnivala se na sustavu koji je 1432. ustrojio kralj Sigismund na tri tabora: hrvatskom, slavonskom i usorskom. Glavnu obranu države vodio je kralj sa svojim posadama u utvrdama, a kada ta obrana nije bila dovoljna, pozivao se tabor. U slučaju veće potrebe podigao se „opći ustanak“, tzv. insurekcija. Ta obrana učvršćena je osnivanjem Jajajčke i Srebrničke banovine 1463.-1464. te osnivanjem Senjske kapetanije 1469. Turci provaljuju u hrvatske krajeve prema zapadu i jugu, ali i u drugim smjerovima. Područje Neretvanske doline osvojili su 1490., Gornje Primorje 1492., a Imotsku granicu 1493.⁸ Iste godine jaki turski odred provalio je u Hrvatsku, Kranjsku i Korušku. Na povratku ga je dočekala hrvatska vojska pod zapovjednišvom bana Derenčina na Krbavskom polju te bila hametice potučena. U prvoj polovici XVI. stoljeća Turci započinju permanentna osvajanja hrvatskog *regnuma*: 1512. Srebrenik, 1513. Sinj, 1521. Šabac, Zemun i Beograd opustošivši teritorij sve do Petrovaradina; 1522. Turci osvajaju Knin i Skradin, a 1523. Ostrovcu i Hrvatsku južno od Velebita, osim Obrovca i Klisa, te cijelo područje do Une i Save, osim Jajca i Banja Luke. U Gornjoj Hrvatskoj i Slavoniji valovi napredovanja islamskih osvajača jačaju nakon Mohačke bitke; 1526. osvojeni su Ilok i Osijek te je zauzeta istočna Slavonija⁹ i Budim¹⁰, koji su nakratko izgubili¹¹.

⁵ Općenito su Mlečani bili protiv uskoka, ali ovdje konkretno se referiram na fra Paola Sarpija, Minnucia Minuccija i ostale mletačke pisce u ratu „contra uscocchi“.

⁶ Catherine Wendy Bracewell, *Senjski uskoci. Piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Zagreb, 1997., str. 3.

⁷ Osmanlije, ili popularno zvani Turci, narod su koji potječe od mnogobrojnih muslimanskih naroda Bliskog Istoka, a postupno moć stječu pod Osmanom I. te se šire na „ostatak svijeta“, a formalno 1383. pod Muratom I. postaju Carstvo, što znači, dobrih 30 godina nakon stupanja na europski kontinent.

⁸ Anđelko Mijatović, *Obrana Sigeta*, Zagreb, 2010., str. 16.

⁹ Milan Pelc, *Renesansa. Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Zagreb, 2007., str. 9.

¹⁰ Nakon Mohačke bitke.

¹¹ I ponovno ga konačno osvojili 1541.

U gradu Cetinu, nedaleko Slunja, na Silvestrovo 1526. sastale su se pristaše njemačke stranke¹² i Nikola Jurišić kao predstavnik Ferdinandov te izabrali Ferdinanda za kralja Hrvatske. Ferdinand se obvezao da će on i njegovi nasljednici za obranu Hrvatske držati tisuću konjanika i dvjesto pješaka, da će se brinuti za hrvatske gradove i utvrde i poštovati sva prava i slobode zemlje i staleža¹³. Na taj način je Ferdinand Habsburški, vojvoda austrijski, postao kraljem hrvatskim, ugarskim i češkim. To je bio ne samo začetak protuturske obrambene koalicije, nego i prvi korak prema stvaranju Podunavske monarhije, budućeg Austrijskog Carstva u kojem su Hrvatska i Ugarska činile prvu crtu obrane. Slavonsko plemstvo nije prihvatilo izbor u Cetinu nego je 6. siječnja u Dubravi izabralo za svojeg kralja Ivana Zapolju¹⁴ te je zemlji zaprijetio građanski rat. U rujnu 1527. Ferdinand je potukao Zapoljinu vojsku u Ugarskoj kod Tokaja, a Krsto Frankopan je poginuo u opsadi Varaždina. Većina plemstva je prešla na stranu Ferdinandovu¹⁵. Građanski rat je potrajao sve do 1540.¹⁶, a njime su se jedino okoristile Osmanlije za daljnja osvajanja i širenje na hrvatsko-ugarski teritorij¹⁷. Godine 1527. osvojile su Obrovac, Nadin i Krbavu i turska je granica pomaknuta sa Zrmanje prema Karlobagu. God. 1528. osvojena su posljednja uporišta hrvatske obrane na Vrbasu, Jajce i Banja Luka te Lika¹⁸. Sljedeće godine Sulejman Veličanstveni poduzima pohod na Beč, ali bezuspješno. Također i 1532., ali ga kod Kisega zaustavlja Senjanin Nikola Jurišić te se još jednom turska vojska neobavljena posla preko međurječja vratila u svoje Carstvo¹⁹. Nakon kraćeg predaha, Turci su napali Hrvatsku na istoku i na jugu. Potkraj 1536. provalili su u istočnu Slavoniju te osvojili Požegu i pet okolnih utvrda. Od osvojenog područja Slavonije Turci su ustrojili prvi sandžak²⁰ na hrvatskom tlu. U kolovozu 1536. na jugu su Turci opsjeli Klis, posljednju obranu Splita. Osvajanjem Klisa, posljednjeg hrvatskog uporišta južno od planinskog masiva Velebita,

¹² Nazočili su: knez Ivan Karlović, Nikola Zrinski, Krsto i Vuk Frankopan.

¹³ Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 1995., str. 149.

¹⁴ Posljedica toga bio je sabor na Rakoškom polju iz 1505., prema kojem niti jedan stranac ne može biti kralj Ugarske ni Hrvatske.

¹⁵ Dragutin Pavličević, *nav. dj.*, str. 150.

¹⁶ Te godine umire Ivan Zapolja.

¹⁷ Nakon 1526. taj termin više nije u uporabi, ali ja ga ovdje koristim u geografskom kontekstu.

¹⁸ Anđelko Mijatović, *nav. dj.*, str. 24.

¹⁹ To je bio posljednji put da je sultan išao s vojskom preko Hrvatske. Dragutin Pavličević, *nav. dj.*, str. 153.

²⁰ Turska upravno-teritorijalna jedinica, nešto poput županije ili pokrajine.

Osmanlije su učvrstile svoju vlast nad dalmatinskim zaleđem od Zrmanje do Neretve²¹. Nakon što su pali tvrđi grad Požega i Klis, kralj Ferdinand, radi prigovora hrvatskih velikaša, šalje vojsku u Slavoniju s namjerom da zauzme Osijek i presječe turski put preko mosta. Ta akcija možda bi i bila uspješna, ali Ferdinandov vojskovođa Ivan Katzianer²² uplašio se slavonskih šuma, močvara i Turaka te pobjegao, a ostatke njegove vojske razbili su Turci u bitci kod povijesnih Gorjana²³. Nakon toga Osmanlije su ovladale čitavom Slavonijom do Poilovlja. God. 1541 Osmanlije povedoše četvrtu ofanzivu u kojoj zauzimaju Budim, koji postaje sjedište turskog paše. God. 1543. krenuše i na petu vojnu te osvajaju Valpovo, Orahovicu i Pakrac, a iduće Kraljevu Veliku i 1545. Moslavinu. God. 1547. Ferdinand sklapa petogodišnji mir sa sultanom Sulejmanom, ali rat opet započinje 1552. Te godine pada Virovitica, zatim Čazma i Dubrava te u Posavini Ustilonja, posljednja obrana Siska s istoka. Poslije toga Turci su ustrojili čazmanski sandžak koji je ujedno bio i najzapadniji sandžak na hrvatskom tlu i vršni domet turskih osvajanja u hrvatskom međurječju.

Figura koja je eminentna za hrvatsku povijest te epohe bio je Nikola Zrinski „Sigetski“. Godine 1556. odrekao se banske časti, da bi iste godine postao kapetan Sigeta, važne utvrde na jugu Ugarske koja je bila relevantna strateška točka turskog prodiranja prema Srednjoj Europi. God. 1566. Turci napadaju Siget te ga u roku od mjesec dana osvajaju. Ono što je ovdje važno napomenuti jest da je Zrinski odolijevao nadmoćnoj osmanskoj sili jako dugo te je i u trenutku kad je situacija bila potpuno bezizlazna, ipak radije odlučio umrijeti nego predati se. Ovo napominjem čisto iz razloga valorizacije hrvatskih ratnika tadašnje epohe. Sljedećih desetak godina nije bilo pretjeranih osvajanja koje bi bilo vrijedno spomenuti, ali ono što je bilo značajno jest seljačka buna Matije Gupca te Ciparski rat²⁴, Lepantska bitka i ustroj Vojne granice. Vojna granica jest značajna iz razloga što je prvi put do tada cjelokupna Hrvatska pokrivena sustavom

²¹ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 22.

²² Ipak ga je pravda sustigla. Zbog kukavičnog ponašanja pogubljen je u Kostajnici 1539. od strane Nikola Zrinskog tzv. „Sigetskog“.

²³ Dragutin Pavličević, *nav. dj.*, str. 153-4.

²⁴ Ciparski rat trajao je od 1570. do 1573., u kojem je Sveta Liga uspjela zaustaviti napredovanje osmanskog Carstva na moru, ali su Mlečani izgubili otok Cipar. Više o ovom ratu kasnije, kada budem detaljno opisivao uskočku kronologiju.

utvrda. Jest da začetci Vojne granice potječu još iz kraja 15. stoljeća²⁵ ali glavni dio formira se u prvoj²⁶, a zatim i u drugoj²⁷ polovici 16. stoljeća. God. 1577. bošnjački sandžak-beg zauzima Cazin i Bužim te grad Zrin. God. 1591. na čelo Bosanskog pašaluka dolazi poturica Hasan-paša Predojević. S njegovim dolaskom osmanski napadi na kontinentalnu Hrvatsku se intenziviraju. U kolovozu 1591. Predojević je s jakom vojskom opsjeo Sisak, ali je za četiri dana morao prekinuti opsadu i vratiti se u Bosnu. I Hrvatski sabor je početkom 1592. donio zaključak o općem novačenju ili insurekciji. To je značilo da na banov poziv u rat moraju poći svi plemići hrvatskog kraljevstva osobno, ali i građani pa i kmetovi. Bila je to odluka o posljednjoj obrani ili općem ustanku²⁸.

U proljeće 1592. krenuo je Hasan-paša s oko 40000 vojnika, ali prije toga sagradili su današnju Petrinju²⁹ i osvojili Bihać. Od 24. do 29. srpnja trajala je opsada Siska, ali je posada odbila sve napade te se i ovaj put Hasan-paša morao povući. God. 1593. krenula je tursko-vlaška vojska³⁰ u juriš na Sisak. Grad je branilo 300 vojnika s Blažom Jurakom na čelu³¹. Oduprli su se turskim jurišima i pozvali hrvatskog bana u pomoć. Došao je s hrvatskom vojskom, a s njim je stigla i graničarska plaćenička austrijsko-njemačka vojska. Ban Erdödy je u jurišu s malobrojnijom

²⁵ 1. Ustroj Senjske kapetanije 1469. Te godine ugarsko-hrvatski kralj Matija Korvin oduzima knezovima krčkim grad Senj i pretvara ga u Senjsku kapetaniju, kasnije nazvanu Primorskom granicom, s ciljem obrane Primorja i Italije od provala osmanskih akindžija. 2. Poraz na Krbavskom polju 1493. Naime, te godine, prema ondašnjim kroničarima, pogiba „cvijet hrvatskog plemstva“ i to je „prvi rasap kraljevstva hrvatskog“.

²⁶ U prvoj polovici 16. stoljeća Ferdinand postaje hrvatski kralj te se obvezuje da će štiti Hrvatsku s 1000 konjanika i 200 pješaka.

²⁷ God. 1578.-1579. gradi se Karlovac, koji je bio remek djelo fortifikacijske arhitekture tadašnje Europe. Zvezdoliki bastionski krakovi tvrđave poput masivnoga šiljatog plašta okružuju unutrašnjost, u središtu koje se nalazi kvadratičan trg oko kojeg su raspoređene ulice u ortogonalnoj mreži. Riječ je o pravilnom geometrijski koncipiranom urbanističko-fortifikacijskom sklopu koji objedinjuje funkcije obrane s vojnim i rezidencijalnim karakterom. Karlovac je predodređen postati najvažnijom utvrdom hrvatske Vojne granice. Njegov središnji položaj prema sjevernom i južnom dijelu hrvatske granice s Turcima učinio ga je logističkim uporištem iz kojeg se vojna podrška usmjeravala prema manjim pograničnim utvrdama Like i Krbave, Korduna i Banovine itd. Milan Pelc, *nav. dj.*, str. 76.

²⁸ Dragutin Pavličević, *nav. dj.*, str. 169.-170.

²⁹ Na ušću Petrinjčice u Kupu.

³⁰ Dragutin Pavličević, *nav. dj.*, str. 171.

³¹ Isto, str. 171.

vojskom pregazio Turke i označio kraj „stogodišnjeg“ hrvatsko-osmanskog rata i skorašnji početak „Dugog rata“ između Osmanskog i Habsburškog Carstva koji će završiti mirom u Žitvatoroku 1606., a u kojem nijedna strana neće postići neku veliku premoć, bilo u teritorijalnom miru bilo u strateškom smislu, osim što će habsburški car Rudolf II. sultanu Muratu platiti odštetu od 200.000 forinti. Godine 1618. uskoci su raseljeni iz Senja, a tada započinje Tridesetogodišnji rat koji će potrajati sve do Westfalskog mira³² i nakon kojeg Europa više neće biti ista.

3. Senjski uskoci- dodirna točka triju Carstva

Senjski su se uskoci razvili na dodiru granica triju Carstva na jadranskoj obali i u njezinom zaleđu. Jadran je u šesnaestom stoljeću pripadao Prejasnoj Republici i ona ga je smatrala svojim zaljevom. Posjedi Republike obuhvaćali su velik dio istočne jadranske obale, od Istre do Bokotorskog zaljeva, s gradovima komunama od kojih je svaki bio okružen malim zaštitnim teritorijem i jadranskim otocima sve do Korčule³³. Početkom šesnaestog stoljeća dalmatinsko zaleđe palo je u posjed Osmanskog Carstva. Osmansko napredovanje zaustavilo se pred Kvarnerom. Nakon 1526. pojas teritorija južno od rijeke i sjeverno od Zrmanje bio je pod vlašću austrijske kuće, nasljednika kruna Hrvatske i Ugarske. Hrvatsko primorje i njegovo zaleđe tvorili su jezgru habsburškog sustava za borbu protiv Osmanilja tzv. Primorsku granicu. U raznim utvrđenim gradovima Habsburgovci su smjestili pripadnike redovite i neredovite vojske.

Početkom šesnaestog stoljeća Senj je bio poznat kao tranzitna luka, odakle se redovito izvozila velika količina drva, vune i kože u Italiju. Svake godine velike količine vesala izvožene su u Veneciju za potrebe mletačke mornarice³⁴. Poslije pada Bosne, kralj Matija Korvin je 1469. oduzeo Senj Frankopanima i proglasio ga kraljevskim gradom. U njemu je osnovao kapetaniju koja će postati osnova za kasniju organizaciju Vojne granice. Kapetanija u Senju obuhvaćala je u zaleđu cijelu Gacku s Otočcem i kasnije Brinje s okolicom, a u primorju Starigrad i Novigrad na ušću Zrmanje³⁵. Senj je bio mali grad okružen gustom šumom koja je s visokim planinama u

³² God. 1648.

³³ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 4.

³⁴ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 11.

³⁵ Isto, str. 12.

njegovom zaleđu onemogućavala napade s kopna. Nije imao zaštićenu luku te je barke i manja plovila trebalo izvlačiti na kopno te vezivati i usidriti kao da su na moru.

Osmanska invazija Balkanskog polutotoka pokrenula je selidbe velikog dijela stanovništva. Mnogi su prešli granice kako bi pronašli zakon na područjima susjednih država. Te su izbjeglice bile poznate pod raznim imenima: prebjezi, Vlasi, uskoci. Prvotno je naziv služio kao termin kojim se označavaju izbjeglice, a s vremenom se riječ „uskok³⁶“ počela koristiti za one pripadnike pogranične neredovite vojske koji su se naselili u Senju te konačno je počela obuhvaćati sve građane Senja³⁷. Senjani se nisu samo branili od Turaka, nego su ih napadali i u Dalmaciji. Premoć na moru otkrila je Senjanima neslućene mogućnosti borbe protiv Turaka. Geopolitički položaj Dalmacije bio je preduvjet za uspješnu borbu Senjana. Bez premoći na moru i bez Dalmacije, podijeljene između Venecije i Turske, nemoguće je zamisliti uskočku borbu. Senjani su bili jedini koji su pritali u pomoć ugroženim hrvatskim gradovima u Dalmaciji koje Turci još nisu osvojili³⁸. Uskočki upadi na osmansko područje imali su dva oblika, tj. glavna smjera³⁹: na jug u područje Like, koja je graničila s teritorijem habsburške kapetanije u Senju i u osmansko zaleđe Dalmacije⁴⁰ do kojeg se moglo doći samo morem i prelaskom preko teritorija Venecije ili Dubrovačke Republike. U službenim vojnim akcijama pod vodstvom graničarskih dužnosnika sudjelovalo je i do 2000 uskoka. Međutim, oni su se pretežito upuštali u samostalne gerilske akcije u grupama, ne većim od 30-40 ljudi pod zapovjedništvom od nekih svojih vođa. U tijeku pohoda koji su trajali i po nekoliko mjeseci, živjeli su od onoga što su pronašli kao ratni plijen⁴¹, tj. od zasjeda karavana ili pograničnih jedinica.

Vrlo brzo su proširili opseg prepada na trgovinu Jadranom, pljačkajući osmanske trgovce i njihovu robu. Roba je bila prevožena kršćanskim brodovima i činila je velik zalogaj u trgovini u

³⁶ Etimološki riječ potječe od hrvatske riječi „uskočiti“.

³⁷ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 5.

³⁸ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 19.

³⁹ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 5. Autorica na početku navodi dva smjera uskočkih prepada, a kasnije kada detaljnije objašnjava puteve pljačkanja spominje tri smjera, a treći koji dodaje jest područje istočno od masiva Velebita te će se i ja držati tog objašnjavanja.

⁴⁰ Autorica također kasnije, kada podrobnije objašnjava pojam osmanskog zaleđa, navodi hercegovačko područje koje na početku ne spominje; isto, str. 106.

⁴¹ Misli se na stoku ili ratne zarobljenike za otkupninu.

„Dominio del mare⁴²“. Smatrajući da imaju pravo otimati teret nevjernika, uskočke su družine u malim lakim brodicama dočekivale trgovačke brodove te pretraživale njihov teret u potrazi za robom koje je pripadala Turcima i Židovima.

Uskočki prepadi s vremenom postaju ozbiljna smetnja Mlečanima, jer su narušavali mletačko-osmanske odnose za koje su Venecijanci željeli da ostanu u situaciji *status quo*, pa su čak i išli toliko daleko da štite Osmanlije od uskoka kada bi god to mogli. Dok su Mlečani bili u ratu s Osmanlijama⁴³, primali su u svoju službu uskočke novake i poticali njihove akcije, a u doba mira su ih progonili i zbog istih stvari koje su radili u vrijeme rata su ih tada kažnjavali, a kazna je bila smrt ili progon iz područja Mletačke Dalmacije.

Ime uskok se prije pojavljuje u Klisu negoli u Senju. Prije dolaska Klišana u Senj formirali su se svi elementi kasnije uskočke borbe. Kliški uskoci ne bi uspjeli pretvoriti Senj u gusarsko uporište da Senjani već do tad nisu udarili osnove pomorskoj moći grada i vojnoj organizaciji. Od dolaska kliških uskoka senjski graničari zvat će se uskoci i pod tim imenom ostat će poznati u povijesti⁴⁴.

4. Pristupi uskocima

Gotova cjelokupna valorizacija uskoka okuplja se oko tri velika Carstva: Mletačke Republike, Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, čiji su se interesi sukobljavali na Jadranu, a značenje uskoka sagledava se u kontekstu interakcije tih triju sila⁴⁵. Većina spisa govori o ekonomskim i teritorijalnim interesima Venecije na Jadranu te na uskoke kao prijetnju tim interesima. U takvim studijama tumačenja uskočkih motiva prečesto su zasnovana na posljedicama njihovih akcija za Republiku: kako su njihovi prepadi štetili i interesima kršćana, uskoci su morali biti licemjeri koji su svoju pohlepu za plijenom skrivali iza vjerske fasade. Drugi pristup uskocima prilazi im kao priči o otporu prema represiji od stranih sila-Venecije i Osmanskog Carstva. Velik dio natpisa sadržan je u romantičarskom otkrivanju nacionalne

⁴² Pojam koji su uveli Mlečani da objasne svoje „bogomdano“ pravo na Jadransko more.

⁴³ God. 1537.-1539. i 1570.-1573.

⁴⁴ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 23.

⁴⁵ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 8.

prošlosti južnih Slavena XIX. stoljeća⁴⁶. Niti jedan od tih pristupa ne pruža adekvatnu pomoć u razumijevanju uskoka i njihovog diskursa u „svetom ratu“ na Jadranu XVI. stoljeća. Ekonomska, politička i vjerska konkurencija između tri carstva na Jadranu bila je fundamentalni uvjet za postojanje uskoka. No odnosi između tih sila nisu sami po sebi dovoljni da objasne cjelokupnu percepciju uskočke povijesti. Ovdje će se savršeno uklopiti referenca iz Senjskog zbornika znanstvenice Gruenfelder pa citiram: „Socijalna i gospodarska povijest očitava iz arhivske građe podatke koje se nižu i uklapaju u određeni mozaik. Do sada su povjesničari političke i državne povijesti više-manje zanemarivali sociološki pristup mikropovijesti. Taj pristup daje niz podataka na osnovu kojih se ne može više tolerirati jednodimenzionalne slike o uskocima, gusarima iz gole nužde za preživljavanje ili o suludo hrabrim borcima i braniteljima, o neumoljivim neprijateljima Turaka ... Grubo rečeno: od sada moramo imati na pameti da su uskoci i jedno, i drugo i treće ...⁴⁷

Mlečani i Turci označavali su uskoke kao pirate i odmetnike. Za Habsburgovce oni su bili dio Vojne granice i o njima se govori kao o vojnicima koji služe vojsku⁴⁸, dok se one koje nisu bili u sastavu plaćenog dijela posade označava kao vojnike najamnike-venturine⁴⁹. Problem koji je utjecao na proučavanje uskoka jest problem povijesnih dokaza. Najveća količina dokaza su izvješća mletačkih civilnih i vojnih predstavnika, izvješća dužnosnika Vojne granice, obavještajni dosjei dojavljivača i špijuna te opisi raznih neovisnih promatrača. Tri dokumenta su

⁴⁶ Slično promišljanje može se pronaći i kod Gligora Stanojevića u njegovom predgovoru od str. 5. do 9. Primjer: „Malo će se tko interesovati za uskoke sve do XIX vijeka kada će pod utjecajem romantizma, oživjeti proučavanje prošlosti, pa i senjskih uskoka. Svi ti radovi odlikuju se proizvoljnošću i nekritičnošću. Većinom su to prigodni članci, više političkog, nego naučnog karaktera“.

⁴⁷ Anna Maria Gruenfelder - Catherine Wendy Bracewell: „Povijest uskoka - protiv današnjeg idealiziranja i mitologiziranja“, *Senjski zbornik*, god. 24., Senj, 1997., str. 302. Ono što me zaista fascinira su podaci koje sam otkrio čitajući članke navedene autorice u senjskim zbornicima. To su činjenice da autorica navodi da su izvori oskudni i da nisu baš eufemistički rečeno, plauzibilni, budući da dolaze većinom od strane Mlečana, s čime bi se relativno i mogao složiti, ali unatoč tome Bracewell navodi u svojem djelu da su izvori o senjskim uskocima mnogobrojni u obliku sudskih dokumenata, žalbi, pisama ili izvješća samih uskoka. Osim, što još naravno navodi iste „priče“ od trojice autora Sarpija, Minuccija i Valvasora.

⁴⁸ I Gruenfelder i Bracewell priznaju da u arhivima u Beču i Grazu nema izvora o civilnom životu Vojne granice, tako da niti ne mogu kontribuirati razjašnjavanju fenomena uskoka.

⁴⁹ Venturini - uskoci bez plaćene službe u senjskoj posadi. Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 300.

posebice značajna⁵⁰. Prvi pisac povijesti senjskih uskoka Minuccio Minucci objavio je u Rimu 1602. svoje čuveno djelo „Historia degli Uscocchi“. Minucci je bio prvi povjesničar koji je uskoke podijelio u dvije grupe: plaćenike i venturine, ali nije ulazio u objašnjenje ove podjele⁵¹. Dug ogled u dijaloškom obliku napisao je anonimni talijanski pristaša uskoka, Giovanni iz Ferma. Zatim Vettor Barbaro je napisao izvješće o Senju, a tu je i Marcantonio De Dominis, senjski biskup s kraja šesnaestog stoljeća. Svi su se oni upoznali s uskocima iz prve ruke i iznose brojne pojedinosti o životu u Senju⁵². Gruenfelder navodi sljedeće: „U slučaju senjskih uskoka postoji velika zapreka: oskudnost vrela, ako se izuzme nekoliko pisaca: Paolo Sarpi⁵³, „Giovanni“ iz Ferrare, William Lithgow, Johann Valvasor. Bracewell je iz izvora kojima se služila rekonstruirala određenu sliku - ali i ona se sama morala zapitati koliko je ta slika zaista realna. Nisu to svjedočenja uskoka o uskocima; o uskocima su pisali drugi, stranci, protivnici-Mlečani. Njihov je interes mogao samo biti: ocrniti uskoke⁵⁴. Drukčiju vrstu materijala pružaju sudski dokumenti: žalbe ili svjedočenja pred mletačkim sudovima i dužnosnicima u Dalmaciji, ispitivanja zarobljenih uskoka ili onih osumnjičenih za pomaganje uskocima, svjedočenja svjedoka pred povjerenstvima Vojne granice. Ovi dokumenti također traže oprez i kritičko valoriziranje. Kazna za suradnju sa senjskim uskocima od strane mletačkih vlasti bila je smrt, a postavlja se pitanje koliko su dalmatinski ribari zaista bili iskreni prema lokalnim venecijanskim vlastima o susretu s uskocima. Ti zapisnici često sadrže sačuvane odgovore samih uskoka te pružaju vrijedan uvid u njihove stavove⁵⁵. Također je opstao velik broj pisama ili izvješća samih uskoka, što relevantno pobija činjenicu da su uskoci „divlja banda u surovoj stvarnosti“, kako piše Minucci. Mletački materijali pružaju najbolje dokaze o aktivnostima uskoka u Dalmaciji i u osmanskom zaleđu. Izvori Vojne granice pružaju protutežu tome, ali oni nisu ni detaljni ni

⁵⁰ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 18.

⁵¹ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 25.

⁵² Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 19.

⁵³ Paolo Sarpi bio je čudo od djeteta, prvi se put iskazao u proučavanju prirodne filozofije, a tek se kasnije okrenuo pravnim i povijesnim istraživanjima. Sarpi je pripadao skupini od koje je Senat tražio savjetodavna mišljenja i pravne upute koje definiraju njegov položaj. Dobio je plaćeni položaj službenoga savjetnika za teologiju i kanonsko pravo. Preminuo je 1623. Frederic Chapin Lane, *Povijest Mletačke Republike*, Zagreb, 2007., str. 424.-425.

⁵⁴ Anna Maria Gruenfelder, „Senjski uskoci u povijesti svakodnevnice“, *Senjski zbornik*, god. 28., Senj, 2001., str. 107.

⁵⁵ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 19.

brojni. Korisni su za proučavanje odnosa između samih uskoka i predstavnika habsburških vlasti. Osmanlijski materijali nude dodatnu protutežu tim dvjema vrstama izvora⁵⁶. Citiram Gruenfelder o njezinoj percepciji „povjesničara“ kojima se Bracewell služi za djelomično opisivanje svojeg djela: “ ... trebalo je imati na umu da ti svjedoci nisu bili povjesničari u današnjem smislu. Paolo Sarpi bio je mletački „državni“ povjesničar, odvjetnik državnih interesa Venecije. Valvasor je kroničar i putnik, koji duhovito s puno humora priča i ne opterećuje se načelom provjere iznesenih podataka. Talijanski anonimni pisac o uskočkim običajima također je „svjetski putnik i putopisac. Svi oni pišu da pouče svoje čitateljstvo i/ili da ga zabave“⁵⁷. Poparić kaže:“ Posve je razumljivo da „Giovanni“ ne bijaše po zanimanju nikakav pisac, već imućan i lijepo naobražen trgovac. Njega je natjerao jedino osjećaj nepravde da se uhvati pera. On je u svojoj duši bio duboko potresen⁵⁸, kad je čitao i slušao, što su plaćenička pera širila po Italiji i kulturnom svijetu da što bolje osvjetljaju Republiku, a što više ocrne Uskoke⁵⁹“.

5. Podrijetlo, motivi uskoka i općenito o njima

Ime uskok podrazumijeva izbjeglicu s druge strane teritorija, a uskoke koji su tijekom šesnaestog stoljeća popunjavali Senj najčešće se identificira s bivšim tuskim podanicima. Dok su neki uskoci bili podrijetlom iz Senja, mnogi su od njih bili novaci iz habsburških zemalja, ugroženih iako ne još i osvojenih od strane Osmanlija. Ostali su bili Hrvati iz mletačke Dalmacije i Dubrovnika, Albanci s mletačkih teritorija na jugu, pa čak i Talijani sa zapadne obale Jadrana. Ti su uskoci dolazili u Senj tijekom cijelog šesnaestog stoljeća, a struktura njihove imigracije mijenjala se tijekom stoljeća u skladu s izmjenama pritisaka koji su uskocima slali nove novake⁶⁰. Krajem šesnaestog stoljeća Mlečani su srdačne odnose između uskoka i dalmatinske milicije objašnjavali nacionalnom pripadnošću: „Hrvati nikad neće dobro služiti Vašoj svjetlosti protiv uskoka, jer i jedni i drugi pripadaju istom narodu.“ Iste se nacionalne

⁵⁶ Isto, str. 20.

⁵⁷ Anna Maria Gruenfelder, *Senjski zbornik*, god. 24., Senj, 1997., str. 304. Autorica dalje nastavlja s kritikama Bracewell.

⁵⁸ Subjektivni doživljaj autora za koji nisam siguran na koji način ga valorizirati.

⁵⁹ Bare Poparić, *Povijest senjskih uskoka*, Zagreb, 1936., str. 9.

⁶⁰ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 53.-87.

kategorije upotrebljavaju kako bi se objasnili sukobi između uskoka i mletačkih albanskih vojnika. Habsburški izvori povremeno identificiraju uskoke u Senju kao Hrvate - najčešće ih razlikujući od tzv. Nijemaca. Međutim, nacionalnost je rijetko predstavljala aspekt koji su promatrači smatrali bitnim za tumačenje uskočkih postupaka. Suvremeni izvori bave se državnom jurisdikcijom ili državljanstvom, ponavljajući neku od varijanti formule koju je primijenio šibenski rektor: senjski uskoci pripadaju trima narodima ili jurisdikcijama: “prvo, carski (habsburški) podanici, starosjedoci iz tog područja, drugo, turski podanici i treće, podanici Vaše Svjetlosti. I kad su razlikovali jurisdikcijske razdiobe, većina je promatrača pokazivala da su svjesni kako državljanstvo i nacionalni identitet nisu isto, objašnjavajući da je uskoke, iako su bili podanici različitih država, povezivalo zajedničko podrijetlo. God. 1593. napisao je glavni providur Almorò Tiepolo: „Uskoci pripadaju trima vrstama ljudi istog naroda i jezika, pomiješanih u ovom pljačkanju“.

Dva su vojna registra za senjsku posadu preživjela, jedan iz 1540., drugi iz 1551. Predstavljaju osnovu za analizu podrijetla uskoka koji su u prvoj polovici 16. stoljeća imali službeni položaj u Senju. Registar za 1540. navodi imena časnika i vojnika u Senju i u graničnim naseljima Otočcu, Starigradu, Brlogu i Prozoru. Popis sadržava imena 236 vojnika, od koji je 161 stacioniran u samome Senju. Od 54 imena na platnom popisu, koja mogu biti povezana s određenim mjestom, najveći je broj iz samog Senja. Te su stare senjske obitelji davale gotovo četvrtinu senjskog časničkog kadra. I među časnicima u Otočcu bilo je onih podrijetlom iz Senja. Habsburški podanici koji nisu bili iz Senja činili su drugu najveću određivu skupinu u posadi. Osim nekolicine iz Brinja i Ledenica, većinom su dolazili iz Hrvatskog primorja i habsburške Istre te iz zaleđa istočno od Senjske kapetanije. Na osnovi platnog popisa ne može se otkriti veći dotok uskoka iz Klisa, iako su sigurno neki od njih kasnije završili u Senju. Broj novaka s osmanskog teritorija značajno se povećao nakon 1541., kada je Venecija iz Dalmacije protjerala one koji su prešli granicu da se bore protiv Turaka tijekom mletačko-osmanskog rata 1537.-1539.

Platni popis iz 1551. pokazuje velik dotok novih novaka. Broj plaćenih vojnika u posadi naglo je porastao s osmanskim napredovanjem tijekom 1540-ih. Godine 1551. časnička su mjesta još uvijek većinom bila u rukama profesionalnih vojnika iz austrijskih zemalja te članova senjskih obitelji. Kao i 1540., plaćeni se dio posade sastojao od habsburških podanika, uključujući samo nekolicinu članova iz mletačke Dalmacije i s osmanskih teritorija. Vojni registri i popisi vojnika Vojne granic za 1540-e i 1550-e još ne spominju uskoke pod tim imenom

u Senju. Veći se broj turskih i mletačkih podanika priključio uskocima u Senju krajem 1550-ih i tijekom 1560-ih. Otprilike u to vrijeme, riječ „uskok“ počela se upotrebljavati kao opći naziv za napadače pljačkaše umjesto za izbjeglice. Neprekidni osmanski prepadi na hrvatskoj granici između rijeka Kupe i Une zahtijevali su da se prihvaćanjem novih novaka iz pograničnog područja održava znatnija brojnost senjske posade tijekom 1560-ih i 1570-ih. Doseljavanje uskoka u Senj nastavilo se tijekom 1570-ih i 1580-ih, ali se počelo mijenjati područje s kojeg je dolazio najveći broj novih novaka. Reorganizacijom Vojne granice 1578. i osnivanjem novih kapetanija nastao je lanac utvrda i pograničnih naselja koja su mogla prihvaćati takve novake, te više nije bilo neophodno putovati sve do Senja. Sada je izvor većine novih doseljavanja u Senj predstavljalo tursko pogranično područje iz dalmatinskog zaleđa, posebice s teritorija koji su Osmanlije okupirale⁶¹. Ta su područja bila razorena tijekom mletačko-osmanskog rata 1570.-1573. i mnogi su osmanski podanici iz zaleđa ušli u mletačku službu. Kad su demobilizirani ne mogavši se prilagoditi mirnom životu, prije ili kasnije završavali su u Senju. Drugi su u Senj stizali izravno s osmanskog područja, kao primjerice oni koji se spominju pri neuspješnom zauzimanju Klisa 1580-ih. Broj spominjanja „turskih uskoka“ znatno je porastao u ovom razdoblju i već 1588. je procijenjeno da je devet desetina uskoka u Senju izvorno s osmanskog teritorija. Dalmatinci su također nastavili predstavljati velik dio uskočkih novaka. Tijekom 1590-ih u Senj je stigao novi val doseljenika iz osmanskih zemalja i Dalmacije. To je desetljeće započelo glađu u Dalmaciji i bosanskom zaleđu, tako žestokom da su Osmanlije zabranile izvoz žita. Venecija je tih godina drastično pooštrila mjere protiv uskočkih prepada. Mletačke su snage izvršile nebrojeni broj blokada Senja i Hrvatskog primorja te u zasjedi dočekivale i pogubljivale uskoke, dovodeći grad u stanje oskudice i unoseći dodatnu nesigurnost u već opasan život pa se broj novih novaka za Senj smanjio. Mnogi od onih koji bi inače otišli u Senj potražiti bogatstvo, u tim su uvjetima bili obeshrabreni.

Zašto postati uskokom?

Podrijetlo uskoka i razlozi koji su ih doveli u Senj nalaze se u korijenima suvremenih objašnjenja motiva i ponašanja uskoka., Prijatelji uskoka prikazivali su ih kao osmanske podanike, žrtve osmanske tiranije koje su pobjegle u Senj i koje se osvećuju izvodeći prepade na

⁶¹ Misli se na zaleđa Zadra, Šibenika i Trogira.

turske podanike. Njihovi su neprijatelji odgovarali da su većina uskoka najobičniji zločinci koji su u Senj pobjegli pred pravdom i u potrazi za plijenom.

1. Senjani

Iako su mnogi građani Senja pobjegli pred osmanskom invazijom, druge su stare obitelji ostale u gradu i između senjskih starosjeditelja i useljenika postojale su pravne i društvene razlike. Prema odredbama gradskog statuta, useljenici su bili *incolae* - stalni stanovnici grada bez posebnih prava, bez ikakvih obveza i povlastica koje su imali starosjeditelji. Iako je broj starih senjskih obitelji postao prilično malen, svijest o društvenoj razlici između starih Senjana i novopridošlih uskoka dugo se održala. Međusobni brakovi između senjskih obitelji i novopridošlih uskoka pomogli su u isprepletanju tih veza. Kako je vrijeme proticalo, drugi su Senjani preuzeli aktivnu ulogu u uskočkom ratovanju i kao časnici u sklopu posade i kao neplaćeni sudionici pohoda. Među njima su bili ne samo članovi plemenitih senjskih obitelji s dugom tradicijom služenja vojne službe, nego i građani skromnijeg podrijetla.

2. Izbjeglice pred ratom

Neprekidno je ratovanje s osmanskim snagama bilo uzrok koji je od senjskih obitelji napravio vojnike, upravo kao što je rat bio taj koji je mnoge izbjeglice natjerao među uskoke. Raspodjela i brojnost uskočkih novaka odgovara bujanju i povlačenju rata na granici - izravna posljedica otvorenog rata na turskoj granici bio je porast prognanika koji su zatim postajali uskoci u Senju. Neki od habsburških podanika u posadi bili su profesionalni vojnici iz Unutarnje Austrije, uključujući i petnaest do dvadeset njemačkih vojnika smještenih u Senju u svojstvu straže za utvrdu Nehaj. Brojčano stanje uskoka nisu povećavali samo prepadi osmanskih redovitih i pomoćnih trupa. I pohodi samih uskoka pridonijeli su razaranjima koja su otjerala ljude s njihove zemlje. Čak je i zatvorenik u Senju zarobljen radi otkupa mogao postati uskok. Opisi nekih uskočkih prepada nagovješćuju da su oni bili izvršeni s namjerom da žrtve primoraju na bijeg u Senj⁶². Uskočki su prepadi u Lici imali isti cilj, kao i prepadi na drugim mjestima u Vojnoj granici čija je svrha bila raseliti osmansku i ojačati habsburšku stranu. Rezultante kampanja

⁶² Više o tome Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 67.

uskočkog zlostavljanja i razaranja često su kulminirale iseljavanjem cijelih sela i njihovom naseljavanju na habsburškom teritoriju.

3. Turska tiranija

Suvremenici su vjerovali da primarni uzrok bijega stanovništva u Senj predstavlja „turska tiranija“. Čak i nakon što su uskočki prepadi počeli nanositi ozbiljniju štetu mletačkim interesima, mletački su promatrači još uvijek navodili osmansku tiraniju kao glavni motiv pristupanja turskih podanika uskocima.

Što je značila „osmanska tiranija“?

Osim nasilja iz razdoblja osvajanja, najčešće je bio istican vjerski progon. Uskoci su od muslimanskog osvajača bježali upravo zbog činjenice da su „se prisjetili da su bili rođeni u vjeri Krstitelja“, a u pohode su kretali kako bi se osvetili za tu vjeru. Ali vjerski progon nije predstavljao naglašeniju osobinu osmanske vladavine u 16. stoljeću. Nemuslimani su morali plaćati više poreze i posebne obveze, ali neislamske su vjere bile tolerirane i zaštićene unutar Osmanlijskog Carstva, a upravu nad nemuslimanima provodila je njihova vlastita crkvena hijerarhija. Okupacija kršćanskih zemalja od strane muslimanskih vojski, pretvaranje crkava u džamije, uvođenje danka u krvi ili devširme i prisilnog novačenja kršćana u osmansku miliciju za borbu protiv kršćanskih država, bili su doživljavani kao oblici vjerskog progona.

Ekonomske i administrativne zloporabe u 16. stoljeću su u turskim pograničnim područjima bile mnogo raširenije od vjerskog progona. Osmanlije su morale povećati prihode za svoju naraslu administraciju, kao i za održavanje vojske koja se sve više oslanjala na plaćenike. Povećali su poreze, a zatim ozakonili posebna davanja. Osmanski se feudalni sustav počeo mijenjati: dodjeljivanje zemljišta spahijama kao naknade za vojnu službu po volji središnje vlasti promijenjeno je u darivanje u nasljedno vlasništvo. Središnja je uprava imala sve manje kontrole nad lokalnim vojnim elitama i često ih nije mogla spriječiti da počnu postavljati veće zahtjeve seljaštvu na svojim posjedima.

Opća slabost Osmanlijskog Carstva u kasnom šesnaestom stoljeću na lokalnoj je razini doživljana kao ekonomska represija i socijalna nepravda. Obveze, porezi i stroga pravila ponašanja osmanske države mogle su izazivati gnjev, ali su bili podnošljivi. Međutim, iznenadno

povećanje poreza, dolazak samovoljnih upravitelja i raspad pravosudnog sustava mogli su pogurnuti seljaštvo u pobune ili pristupanje uskocima.

Nije samo seljaštvo bilo pogođeno. Položaj raznih kršćana, posebice kršćanskih pomoćnih vojnih snaga, tijekom stoljeća stalno se pogoršavao. Svaka iznenadna provala pobune protiv lokalnih uvjeta mogla je navesti te kršćanske osmanske podanike da se pokrenu s turske zemlje kako bi u vjeri živjeli među kršćanima i mogli umrijeti u kršćanskom svijetu. Senj je predstavljao magnet i za muslimanske graničare, jer su ekonomske i administrativne zloporabe pogađale i muslimane. I iz imena i nadimaka niza uskoka dade se zaključiti o njihovoj povezanosti s muslimanima: *Muradt, Turco Marco, Turco Ivan, Guli-baba, Poturicza* itd. Povećanje poreza i drugi ekonomski pritisci od sredine 16. stoljeća pogađali su i muslimansko seljaštvo. Povremeno bi nezadovoljstvo Osmanlijama buknuo u pobunama velikih razmjera, te bi kasniji bijeg pred odmazdom i naseljavanje stanovništva na habsburškom teritoriju u jednom trenutku donio uskocima veliki broj novih novaka.

4. Bijeg s mletačkog teritorija

Junačka bi pobuna protiv osmanske tiranije i bijeg uskocima radi osvete, gledani iz druge perspektive, mogli predstavljati zločin protiv državne vlasti i bijeg pred zasluženom kaznom. U očima mletačkih dužnosnika ista su djela, kada su ih činili turski podanici, predstavljala pobunu protiv turske tiranije, a kada su ih činili mletački podanici zločine. Mnogi su Dalmatinci bili pogođeni socioekonomskim promjenama i administrativnim zloporabama. Poput uskoka s osmanskog teritorija, dalmatinski su uskoci dolazili iz redova siromašnih i onih čije su povlastice iznenada bile ugrožene. Poput turskih uskoka, i dalmatinski su podanici mogli staviti motive svojeg bijega u Senj u kontekst borbe protiv Turaka. Osmanske invazije i katastrofalan ishod mletačkog ratovanja s Turcima prouzročili su propadanje dalmatinskoga gospodarstva tijekom 16. stoljeća. Došlo je do revitalizacije trgovine na otocima koji su bili manje izloženi osmanskim napadima, ali je drugdje zbog rata i iseljavanja došlo do oštrog smanjenja broja stanovnika i pada proizvodnje svih vrsta. Velik je dio dalmatinskog teritorija tijekom rata od 1570.-1573. pripao Osmanlijama, pa su gradske komune izgubile svoja poljoprivredna zaleđa. Uski pojasevi zemlje koji su ostali u vlasništvu gradova bili su prenapučeni novopridošlim izbjeglicama prisiljenim prihvatiti bilo koje uvjete koji su im bili ponuđeni na poljima zemljoposjednika ili obrađivanje

turske zemlje. Novopridošle izbjeglice zbijale su se u trošna predgrađa pred gradskim vratima i slobodni dolaziti i odlaziti kada žele, te a izbjeglice nisu oklijevale pristupiti uskocima. Mletački podanici i novi useljenici kretali su u prepade preko granice, bilo samostalno bilo u društvu s uskocima. Venecija je zabranjivala pljačkanje osmanskog teritorija ili građana jer je to predstavljalo prijetnju mletačko-turskim odnosima. Kazna za odlazak u prepad ili pomaganje uskocima, posebice ako počinitelj nije mogao biti uhićen, bila je progonstvo - izgon iz lokalnog okruga ili u ozbiljnijem slučaju s cijelog teritorija Republike, pod prijetnjom globe ili smrti.

5. Obnova vojne službe

Demobilizirani vojnici i mornari također su se mogli naći među uskočkim novacima. Neki su od tih vojnika služili pod Osmanlijama kao osmanska neredovita vojska te prebjegli na habsburški teritorij kada su im bile oduzete neke povlastice i položaji. Ostali su bili lokalni seljaci i izbjeglice s granice, unovačeni u mletačku vojsku tijekom ratova s Osmanlijama koje je mir učinio suvišnima. Neki od vojnika našli su stalna mjesta u gradskim posadama ili na galijama. Mnogo je više njih moralo biti opskrbljeno nekim drugim izvorom prihoda. Zemlje nije bilo dovoljno, osim u Istri i na otocima, a većina njih nije bila spremna preseliti se tako daleko. U vojnoj su službi vojnici i plaćeni veslač okusili nov život, oslobođen osobnih obveza seljaka. Mnogi su od tih vojnika u mletačku Dalmaciju stigli iz turskog zaleđa i potpisali za *Signoriu* da će se boriti s Turcima. Kad je postalo zločinom nastaviti s takvim bitkama u vrijeme mira, u Senju su pronašli tržište za svoju vojnu službu.

6. Pustolovi

Uskocima nisu pristupali samo oni koji su propali zbog nepovoljnog sklopa okolnosti. Kada je Senj stekao reputaciju utočišta za one koji vrše prepade, uskoci su počeli privlačiti pustolove koji su se željeli obogatiti, a nisu bili previše izbirljivi što se tiče izvora svoje zarade. U Senju je bilo pustolova ove vrste koji su dolazili iz svih pograničnih područja, ali oni bi imali razloga ostati u Senju samo dok su uskočki pohodi bili uspješni. Takvi uskoci nisu ostajali u Senju kad su mletačke blokade zarobile uskočke barke u Velebitskom kanalu te nije bilo moguće ići u pohode ili dopreмати zalihe i žito iz Hrvatskog primorja, pa su izgledi da se dođe do bogatog plijena bili

vrlo maleni. Takvi pustolovi nisu morali odlaziti u Senj. Mletački su zapovjednici izvješćivali o pojavi gusarskih družina koje su pljačkale pod uskočkim imenom, ali koje ničim nisu bile povezane sa Senjom. Pustolovi su ulazili u sastav uskoka i odlazili od njih u skladu s trenutačnim prilikama i ograničenjima. Bez obzira na ograničenja koja je uskočki život nametao, bijeg u Senj mogao je izgledati i kao socijalno oslobođenje i kao ekonomska prilika. Uskočke su se slobode svidale ljudima koji su bili „umorni od seoskog života i nezadovoljni, potaknuti da žive od pljačke, uz odobrenje i malo rada“. Teški okovi starog života mogli su biti zbačeni bijegom u Senj. Uskočki je život bio život vojnika plaćenika. Prilike koje je pružao nisu bile ograničene podrijetlom ili statusom - do njih se moglo doći vještinom i hrabrošću.

Obrazac useljavanja u Senj mijenjao se tijekom 16. stoljeća. Uskoci su isprva dolazili s obližnjih habsburških teritorija koje su ugrožavale Osmanlije, a zatim s jačanjem reputacije Senja iz cijelog hrvatsko-turskog pograničnog područja. Svako područje koje je poslalo novake u Senj postalo je bazom za buduće akcije uskoka, jer je svaki pridošlica dodavao svoju mrežu prijatelja i članova obitelji. Povećanje broja uskoka koji su u Senj došli iz mletačke Dalmacije pridonijelo je senjskoj zalihi znanja i iskustva u mletačkoj Dalmaciji.

Zanimljivosti o uskocima

Uskoci su bili ljudi posebnog soja. Još na suvremenike ostavljali su dojam svojim fizičkim izgledom i ratnim vrlinama. Mlečani su im priznavali i negirali hrabrost, ali čovječnost im nisu nikada pripisivali. Uskoci su bili „lijepi ljudi i po prirodi snažni“. Stasiti i vitki, s gustom bradom i perom navrh glave, obučeni „po uskočki“ i lako naoružani, svojom pojavom skretali su pažnju i ulijevali strah i poštovanje. Ljudi su vjerovali kako je jedan uskok ulovio zeca u trku. Njihova odjeća i naoružanje bili su u skladu s operativnim zadacima i vremenskim uvjetima. Giovanni iz Ferrare dao je najbolji i najadekvatniji opis uskočke odjeće i oružja: „njihovo odijelo je par gaća, iako od koljena nadalje ne toliko uzane, rascijepljene od lista do pete, bez nazuvka, napravljene od sukna i zakopčane željeznim ili srebrnim kopčama i jedan par suknenih čarapa s opancima na nogama, ječerma do ispod pojasa s polurukavicama na košulji širokih i kratkih rukava. Pola mišice je golo i preko nje nose dugačku haljinu po ugarski. Njihovo oružje je puška na kojoj je napravljena rupa na kundaku i vrhu kroz koju provuku kožni remen, toliko dug da mogu pušku nositi o ramenu preko leđa. Drugo oružje je sablja li sjekira, koplje ili buzdovan.

Ljeti su nosili i struku koja im je služila kao šatorsko krilo u slučaju kiše i širili je po granama drveća. Kada plove barkama nose bijelj koji im služi kao pokrivač⁶³.

Bio je to patrijarhalan i pobožan svijet koji je poštovao starijeg i bojao se Boga. Svi uskoci su bili katolici. U Senju nije bilo druge crkve osim katoličke. Došljaci, pravoslavni i muslimani, odmah su prelazili na katoličanstvo. Uskoci su vrlo pobožni i redovito posjećuju crkvu. Za svaki praznik trgovci bi ispred svojih dućana iznijeli klupe i stavili na pokrivač mnoge svijeće raznih boja i veličina. Građani su u odsustvu trgovca uzimali svijeće i ostavljali novac. Čak ni prosjak neće uzeti svijeće da ne plati⁶⁴.

Kada su se uskoci vraćali iz pohoda najprije bi svratili u crkvu da se zahvale Bogu za uspjeh. Redovito su od plijena odvajali dio za svećenika. Za Božić i Uskrs uskoci su sudjelovali u procesijama. Giovanni kaže: „Ujutro na Božić svi se ljube u usta i cijeli taj dan ne rade ništa nego kada bi se sreli na ulici, ljubili se govoreći svakom: „Bože, daj Vam dobar Božić“. Ovakav međuljudski odnos, srdačnost, prijateljstvo i intimnost mogući su samo u patrijarhalnoj i čvrsto objedinjenoj zajednici. U takvoj sredini mnogi poroci nisu bili mogući. Opet navodi Giovanni: „U gradu nećete naći prostitutke i kada bi je zlatom platili, kažem u starom gradu; sve prostitutke su sa strane“. Kao svi patrijarhalci, uskoci su „ljubomorni na čast njihovih žena“. Čak ni poslije jednog vijeka ženski grijeh nije se zaboravljao. Ženu čija je baba počinila grijeh jednostavno bi ubili.

Uskoci su svoje ratovanje tumačili jednostavno i jasno: oni vode sveti rat protiv pogana u obrani kršćanstva. Obrana granica kršćanstva na Balkanu bila je jedno od glavnih opravdanja Habsburgovcima da polažu pravo na hrvatsku krunu⁶⁵. Habsburšku ideologiju predziđa kršćanstva kao okvira uskočkog djelovanja podržavala je Sveta Stolica i lokalno katoličko svećenstvo. Senj je bio sjedište biskupije, s katedralom i kaptolom, nizom manjih crkava te dvije bratovštine. Kao i drugi Senjani, i svećenstvo je bilo siromašno te je nakon zauzimanja crkvenih posjeda ostalo bez prihoda. Dio uskočkog plijena odlazio je na održavanje senjskih crkava, za koje se smatralo da su opremljene uskočkim poklonima i milodarima. I sam Rim potvrđivao je službenu ulogu uskoka kao branitelja od upada Turaka u Hrvatsku i Furlaniju te u druge dijelove Italije, ali i kao vojnu snagu koja je bila značajan čimbenik u svim planovima za oslobođenje

⁶³ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 30.

⁶⁴ Isto, str. 33.-34.

⁶⁵ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 155.-163.

Balkana od muslimanskog jarma. Uskočka religioznost imala je osobitu boju, kakvu se u tom razdoblju može pronaći na graničnim područjima između kršćanstva i islama. To je bila vjera križara, u kojoj su se vojno i vjersko potpuno prožimali. Crkva i njezini simboli igrali su ključnu ulogu u uskočkom ratovanju, a sukladno tome i Crkva je „krenula u rat“. Svećenstvo je s oltara senjskih crkava pozivalo na sveti rat; služilo mise za uskoke koji su se spremali na službu u pograničnim utverdama i blagoslivljalo njihovo oružje; vodilo procesije do uskočkih lađa, noseći križeve i škropeći ih, čak i na glavne vjerske blagdane; pohranjivalo plijen u kapelama; pa čak se i borilo uz svoju pastvu. Senjske crkve postale su hramovi u čast borbe uskoka za obranu kršćanstva od Turaka. Simboli uskočkih bitaka krasili su i crkve bratovština. Freske u crkvama su izbledjele, ali zna se da je ikonografijom dominirao sv. Juraj, vitez koji ubija zmaja. Zaštitnik je Senja, a prikazan je na grbu grada. Opravdavajući svoje napade na Turke, uskoci su ih prikazivali kao vjerske suparnike, „neprijatelje imena Kristova“ i „izdajice kršćanske vjere“ koje treba progoniti i opljačkati kad god je to moguće. Prema Židovima uskoci su se često odnosili slično kao prema Turcima, pljačkajući njihove brodove i zahtijevajući otkupninu da ih puste na slobodu.

Ideji „predziđa kršćanstva“ kao vodilji svojega djelovanja uskoci su dodali druge elemente, posebice zaokupljenost čašću. Ideal časti nije bio svojstven samo uskocima. To je bio dio mentaliteta ljudi s granice. Čast i njoj srodne vrednote zauzimale su središnje mjesto u moralnom kodeksu senjskih uskoka. Čast je bila glavna značajka junaka, naslova kojem su težili svi uskoci. Senjani koji su svjedočili u korist Ivana i Mihe Vlatkovića naveli su i druge osobine i djela po kojima se prepoznavao časni junak: odanost svome gradu, vojsci i uskočkoj skupini; „ispunjavanje svih viteških obaveza; spremnost da se u ratu prolije svoja krv i žrtvuje život; vičnost vojničkim vještinama; pomaganje svome gradu; slavne pobjede u dvobojima s Turcima i drugim neprijateljima kršćanstva, nemilosrdno kažnjavanje neposlušnika i pobunjenika“. Osobine koje su uskoci smatrali nečasnim: nespремnost da se prolije vlastita krv, izbjegavanje okršaja s neprijateljem; neopravdano hvaljenje; bježanje od opasnosti na granici, neuzimanje zarobljenika, ratnih trofeja i plijena, škrtost u nagrađivanju drugova i uhoda, izostanak općeg priznanja nečije muškosti i neimanje ratnih ožiljaka. Iz toga svega se zaključuje da je djelotvorna upotreba sile bila središnji oblik uskočke časti. Štovale su se snaga i oholost, a prezirale slabost i kukavno ponašanje. Gotovo čim bi prohodali, male Senjane bi upućivali na vježbe snage i izdržljivosti. Utrkivali bi se i borili sve dok ne bi potekla krv. Uskoku je oružje bilo znak

muškosti i sredstvo da je dokaže u borbi. Ideal časti zahtijevao je odanost i vjernost zajednici, bilo da se radilo o rođacima ili članovima veće jedinice. Među uskocima zadana riječ je bila svetinja, što su otkrili Mlečani kada su ih pokušavali podmititi. Uskoci su svoja obećanja potvrđivali zaklinjujući se na svoju čast.. Svako kršenje zadane riječi smatralo se nečasnim, a odbijanje prihvaćanja zakletve uvredom.

6. Uskočki sastav u Senju i Senjani

Prema Paolu Sarpiju, pučanstvo Senja sastojalo se od tri skupine: starosjeditelja, plaćenih uskoka i venturina.

„Starosjeditelji (*casalini*) su oni koji su se rodili u gradu ili su u njemu odrasli, a čija obitelj već generacijama tamo prebiva. Njih zovu i građanima, a ima ih oko stotinu. Zatim je tamo dvije stotine plaćenih uskoka koji su podijeljeni u četiri družine, svaka na čelu s kapetanom kojega zovu „vojvoda“. Međutim, osim te četvorice vođom (*capo*) smatraju svakog uskoka koji može naoružati lađu za pljačkaški prepad. Ovima se pridružuju skitnice i ljudi koji su napustili Tursku, kao i oni prognani iz Dalmacije ili Apulije, a nemaju trajno boravište u Senju. Sve njih zovu venturinima, a njihovim skupinama zapovijedaju vođe lađa koji ih vode u pljačku u obližnje krajeve⁶⁶.

Za razliku od Karlovca koji je utemeljen 1578. radi potreba Vojne granice, grad Senj nije bio isključivo vojna baza. Usporedno s posadom postojala je civilna zajednica s dugom tradicijom. Senj je istodobno bio i sjedište kapetanije pod vlašću Vojne granice i nadvojvode, ali i slobodni kraljevski grad izravno odgovoran hrvatsko-ugarskom kralju. Život u Senju odvijao se prema tradicijama kodificiranim gradskim statutom iz 1388. Nakon što je 1469. proglašen sjedištem kapetanije, upravne ovlasti postupno su prešle u ruke kapetana, koji je preuzeo ne samo vojnu nego i civilnu vlast. Prema tom dokumentu, stanovništvo se dijelilo na više načina. Postojale su dvije kategorije: starosjeditelji i pučani. Starosjeditelji se dijele na plemiće i pučane. Svi pučani koji su živjeli unutar gradskih zidina smatrali su se građanima, a oni iz senjskog kotara podanicima.

Uskoci koji su se doselili u Senj iz smatrani su strancima (*incolae*); oni s plemićkom titulom nisu imali pravo na plemićke povlastice jer nisu pripadali hijerarhijskoj ljestvici senjskog

⁶⁶ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 119-138.

društva, a oni pučkog podrijetla nisu podlijevali obvezama senjskih građana. Tako su doseljeni uskoci bili izuzeti od lokalnih zakona i podvrgavali se samo vojnim vlastima. Uskoci koji su doselili u grad iz krajeva izvan senjske oblasti mogli su sudjelovati u životu komune jedino ako ih je Vijeće plemića proglasilo plemićima ili građanima Senja. Senjski građani i plemići zadržali su gospodarske povlastice - pravo na neplaćanje poreza ili na porezne olakšice. I sam tlocrt grada naglašavao je podjelu Senja na civilni i vojni dio. Gradski kaštel, izgrađen kao rezidencija senjskih grofova, postao je 1469. sjedištem senjskog kapetana. Godine 1550. Lenković je predložio i da se na brdu izvan gradskih zidina sagradi kula, kako se neprijatelj ne bi mogao poslužiti tom kotom. Kula nazvana Nehaj dovršena je 1558. i postala je drugo uporište snaga Vojne granice u Senju, zahvaljujući svojem vrlo povoljnom položaju i utvrđenosti te zatvorenoj cisterni i skladištima.

Uskoci, kako venturini tako i *stipendiati*, živjeli su od vrata do vrata s ostalim stanovnicima senjskih uličica. Uskočke obitelji unajmljivale su kuće od senjskih građana, a one bogatije kupovale su zgrade u središtu Senja. Došljaci i građani zajedno su se molili u crkvama, kupovali su grobnice jedni do drugih, a radi spasa duše ostavljali su zadužbine crkavama i bratovštinama kako bi si osigurali zagovor pred Bogom cijele zajednice. Gospodarski interesi uskoka i građana isprepletali su se. Kad je pljačka bila u pitanju, nestajalo je gotovo svih razlika između građana i vojne posade. Među uskocima i građanima vladao je određeni stupanj solidarnosti kada bi se jedni ili drugi našli u nevolji. Senjani su vojnicima pomagali braneći ih od optužaba za povredu pravila službe koje su im izricali časnici Vojne granice, osobito na suđenjima Ivanu i Mihi Vlatkoviću između 1609. i 1612. U obranu tih uskoka, koji su optuženi da su odlazili u prepade protiv naredbi uprave Vojne granice, suci, plemstvo i pučani sastavili su cijeli niz pisama i peticija. Po dolasku u Senj novak bi najprije ušao u redove venturina. Riječ „venturino“ dolazi od talijanske riječi „ventura“, što označavala vojnika najamnika. Kad bi takav novak stigao u Senj, primili bi ga kao pripravnika u gradsku stražu, budući da mu se kao nepoznatom čovjeku nije moglo potpuno vjerovati; isprva bi odlazio na ispomoć u operacije na terenu, a kad bi se dokazao srčanošću dobio bi plaću i povlastice kakve su uživali drugi uskoci. Neka vrsta venturina bili su i mnogi honorarni uskoci koji su živjeli na obali i otocima blizu Senja, a Senjanima su se pridruživali u pohodima, naplaćujući to postotkom od plijena. Venturini su bili i građani Senja koji su pljačkali s uskocima, a nisu imali plaćenu službu u gradskoj posadi. U izvješćima uvijek se spominje više venturina negoli plaćenih uskoka. Broj venturina narastao je

80-ih godina šesnaestog stoljeća jer je tada u grad doselilo mnogo pograničnog stanovništva. Kao vojnici najamnici nisu imali ni stalnu službu ni plaću pa su u potpunosti ovisili o otetom plijenu. To je bio prvi korak u uskočkoj „karijeri“, venturini su bili i mladi momci bez obiteljskih obveza, koji nisu imali vojnog iskustva i još se nisu dokazali na bojnopolju. Takvi ljudi bili su željni akcija koje bi im donijele slavu i materijalnu dobit. Od vođe venturina očekivalo se da organizira takve akcije, a za to su bile najvažnije hrabrost i odlučnost. Sukladno tome, venturini nisu bili spremni slušati vođe koji bi od njih zahtijevali da mirno sjede kod kuće kad tako naredi Habsburgovci. Oni bi se prvi pobunili protiv takvih zapovijedi.

Plaćenici (*stipendiati*) su se razlikovali od venturina po tome što su bili na platnom popisu Vojne granice pa su imali pravo na plaću kao članovi senjske posade. Uskoci su stjecali pravo na plaću i druge povlastice „prema stažu i iskazanoj hrabrosti“. *Stipendiate* je bilo lakše disciplinirati od venturina jer ih je vlast mogla otpustiti, ukinuti im plaću ili ih fizički kazniti.

Senjski kapetan, predstavnik Vojne granice u Senju, bio je nominalni zapovjednik uskoka. Bio je dužnosnik Vojne granice koje su predlagali staleži Unutarnje Austrije, a izabirao *Hofkriegsrat*. Dužnosti kapetana bile su: plaćati i primati *stipendiate* ili ih otpuštati, rapoređivati kapetane na utvrde u njegovom području djelokruga po svojoj odluci, naređivati i provoditi same pohode prema svojoj volji te stegu među uskocima.

7. Senj početkom XVI. stoljeća

Početkom XVI. stoljeća Senj je bio poznat kao živa tranzitna luka, odakle se redovito izvozila velika količina drva, vune i kože u Italiju. U XVI. stoljeću bijaše prilično utvrđen. Na istoku se nalazila utvrda Nehaj, što znači „Ne bojim se nikoga“⁶⁷. U toj utvrdi nije trebalo previše posade da odoli navali neprijatelja⁶⁸. U Nehaju su tada bila dva topa. Jedan su zvali „Fratar“ a drugi „Samson“. Na zapadnoj strani grad je štitila utvrda Šabac. Sa sjevera je grad branio papin kaštel koji je dao sagraditi Lav X. iz kuće Medici. Taj je kaštel bio okrugla oblika⁶⁹.

⁶⁷ Autor Stanojević na samom početku djela navodi podatke o utvrđenosti Senja, ali radi se o tome da je Nehaj izgrađen tek u drugoj polovici XVI. stoljeća (1558.), tako da se o Nehaju prije toga ne može niti govoriti.

⁶⁸ Taj podatak potkrijepljuje i činjenica koju sam pronašao kod Bracewell, koja tvrdi da u Nehaju nije gotovo nikad bilo više od 20 plaćenika njemačkoga govornog područja.

⁶⁹ Ta se činjenica čini vrlo neobičnom.

Na sjeveroistočnoj strani, u tzv. gradskom kaštelu, boravio je gradski kapetan. Dugo vremena bio je trgovačka luka za čitavo zaleđe, koje je prelazilo i samu Dravu. Pridolazili su u Senj i trgovci iz Italije, posebice iz Firence. U Senj su se naselile „talijanske“ obitelji kao npr. Strozzi, Salviati, Pasquini itd. Firentinci su tada trgovali ne samo s Neretvom i Bosnom, već preko Senja čak i s Ugarskom. Provale Turaka izazvale su velike privredne poremećaje u Hrvatskom primorju i njegovom zaleđu. Senj sve više gubi značaj izvozne luke⁷⁰. Krčki knezovi ne mogahu se pomiriti s gubitkom Senja te će od kraja XV. stoljeća sustavno raditi na tome da ga vrata. Bernardin Frankopan je nosio titulu Senja, Krka i Modruša. Početkom XVI. stoljeća postavio je pitanje Senja, ali protiv njega su bili ostali Frankopani. Istovremeno je Anž Frankopan tražio pomoć od Venecije protiv Turaka i nudio joj Senj, ali *Signoria* je odbila ponudu. Za neko vrijeme Frankopani su smirili pretenzije prema Senju, da bi ih obnovili 1520-ih godina. U proljeće 1523. Bernardin Frankopan je okupio vojsku da zauzme Senj. Senjani se obratiše providuru Krka za pomoć. Venecija je odobrila upućivanje pomoći, ali tajno da se ne zamjeri ugarskom kralju. Nakon Mohačke bitke Senj potpada pod vlast kuće Habsburg. Tih godina je zbog neke epidemije preživljavao tragične dane.

Od 1522., kada je austrijski vladar preuzeo brigu za opskrbu Primorske granice, ustanovljeno je u Rijeci „Senjsko skladište“. Tu su uskoci dobivali opskrbu i plaću. Njihova zarada isplaćivana je za tri mjeseca u suknu, za 6 mjeseci u žitu, a tek za 3 mjeseca u novcu. Dijeljenje plaće u navedenom obliku izazivalo je gužvu u gradu pa su se uskoci puštali u grad u skupinama, dok su ostali čekali u uskočkoj gostionici izvan grada, na istočnoj obali Rječine ili u kućici skelara. Za svoje djelovanje uskoci su i u Rijeci i u Bakru našli vrsne brodograditelje⁷¹.

Poslije prodora Turaka na jadransku obalu, izbija u prvi plan pitanje mletačke pomorske prevlasti na Jadranu. Pojavu bilo čije flote u Jadranskom moru Mlečani su smatrali povredom svojega suvereniteta. Sukob Venecije s Turskom i Austrijom zbog Jadrana bio je neizbježan. Na Jadranu Senjani će preuzeti ulogu štita kršćanstva protiv Turaka⁷². Iz baza u Albaniji, turske fuste se zalijeću u Jadransko more te su ti prepadi natjerali Veneciju da u dalmatinske vode uputi četiri lake galije za zaštitu stanovništva. Tijekom turskih osvajanja 1520-ih Senj postaje

⁷⁰ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 11.

⁷¹ *Povijest Rijeke*, 1988., str. 117.

⁷² Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 16.

privlačna meta za Osmanlije. Sredinom 1515. oko 1500 Turaka je napalo Senj s kopna. Turci su ugrabili bogat plijen i napravili veliku štetu⁷³. God. 1520. turski odred od 2000 konjanika pljačkao je po posjedima Bernardina Frankopana. Nesigurnost od Osmanlija toliko se intenzivirala da je promet Senja s Otočcem postao opasan. Klis i Senj 1520-ih i 1530-ih godina postali su središtima uskočkog djelovanja. Utvrde su pružale mjeru sigurnosti izbjeglicama koje su bježale pred pustošenjima u zaleđu. Zapovjednici nisu oklijevali uzeti u službu uskočke vojnike. I Klis i Senj su bili važne vojne postaje za borbu protiv osmanskog napredovanja, relativno često su bili u vrlo oskudnim situacijama jer vladari nisu uspjeli smoci sredstava za njihovo uzdržavanje. Plaćenici i redovita vojska pridruživali su se uskočkim novcima u pljačkaškim pohodima protiv Osmanskog Carstva⁷⁴. Tih godina u Senju možemo susresti sve elemente koji će predstavljati uskočki fenomen: suradnja između redovitih posadnih jedinica i izbjeglica; vršenje prepada kako bi se nadopunile plaće, odabir Turaka kao izravnih žrtava, važnost pomoći pristaša na mletačkom i osmanskim teritoriju. Habsburgovci su definirali svoju politiku prema njima: uskoci su im bili jeftin izvor novaka te su prihvaćali njihovu službu i plaćali im što je manje moguće, potičući njihov otpor Osmanlijama predodžbom o „antemurale christianitatis“⁷⁵.

Osmanska devastacija dovela je Senjane u takvu situaciju da su doslovno morali caru poručiti da ako ne dobiju pomoć da se više neće moći braniti. Delegacija Senjana otišla je u Rim tražiti pomoć od pape te ju je i dobila. Papa je odobrio 3000 dukata za izdržavanje posade od 500 ljudi za dva mjeseca⁷⁶. Usprkos svim poteškoćama, Senjani odolijevaju te čak kreću u uspješne protunapade na osmanski teritorij u zaleđe Dalmacije. Senjani su bili jedini koji su priskakali u pomoć ugroženim hrvatskim gradovima u Dalmaciji koje Turci još nisu osvojili. God. 1527. pao je Obrovac i u njemu su Turci počeli graditi fuste za napad na Senj. Međutim, Senjani su ih preduhitрили te su krajem lipnja 1530. pod vodstvom kapetana okupili 300 ljudi i napali Obrovac. Zapaljane su sve turske fuste i ubijeno je 130 Turaka. Turski i mletački podanici prihvatili su Senjane kao prijatelje i saveznike. Prva vijest o toj suradnji potječe iz 1533., a odnosi se na suradnju zadarskih plemića iz Posedarja sa Senjanima.

⁷³ Isto, str. 17.

⁷⁴ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 47.

⁷⁵ Isto, str. 48.

⁷⁶ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 18.

Pod turskim udarima narod se sklanjao u zaštićenije predjele u Hrvatsko primorje i na otoke. Sve te izbjeglice u XVI. stoljeću nazvati će se skupnim imenom uskoci⁷⁷. Kasnije će se pojam uskoka ograničiti na graničare u Senju.

8. Pogranični vojni sustavi

Izbjeglice natjerane u bijeg pred osmanskim napredovanjima i novi naseljenici unovačeni od strane pograničnih vlasti činili su jezgru pljačkaških skupina s obje strane. Sve su pogranične države otkrile profitabilnost asimiliranja tih skupina. Osmanlije su asimilirale pljačkaške skupine u svoj pogranični sustav sa svojim prvim osvajanjima. Glavni među tim skupinama bili su martolosi, koji su prije osmanskih invazija služili svojim domovinama, čuvajući putove i pružajući prometne i vojne usluge u zamjenu za određene porezne povlastice, relativnu autonomiju i slobodu kretanja. Pogranično se stanovništvo kršćanskih država bojalo martologa zbog njihovih najezdi na kršćanske teritorije⁷⁸. Martološki su prepadi bili izvođeni ili samostalno ili u suradnji s drugim granama osmanske vojske, razbijajući neprijateljsku obranu i pripremajući područje za osvajanje.

Prva pouzdano datirana primjena termina „uskok“ za naoružane družine izbjeglica koje su se pojavile na prostoru hrvatskih zemalja potječe iz 1530-ih. Pogranične vlasti su dočekivale naseljenike i izbjeglice zbog vojnog potencijala i kao zamjenu za ratom iscrpljeno seljaštvo. Vojna uloga novih naseljenika bila je formalizirana i definirana u sporazumima koji su regulirali uvjete njihovog posjeda nad zemljištem i služenja vojske. Zauzvrat, pogranične su utvrde i posade predstavljali okupljališta uskočkih skupina⁷⁹. U kaosu koji je pratio raspad državnih vlasti u Hrvatskoj i Ugarskoj pogranični sustav bio je prepušten propadanju i obrana granice vratila se u ruke lokalnih plemena koji su imali posjede na tim područjima. Međutim, nakon kratkog razdoblja osmanske ofanzive nastavljaju se u sukcesivnom nizu te je odlučeno⁸⁰, na carskom saboru u Nürnbergu 1522., da bi nadvojvodi Ferdinandu trebalo predati utvrde u Senju, Krupi,

⁷⁷ Isto, str. 22.

⁷⁸ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 38.

⁷⁹ Isto, str. 40.

⁸⁰ Svjestan sam činjenice da ponavljam neke podatke, ali smatram da je to neophodno da ih uklopim u vojni ustroj senjskog područja i uže okolice.

Kninu, Skradinu, Klisu i Ostrovici. Do 1530-ih granična je obrana bila organizirana na tri područja: Hrvatsku granicu, Slavonsku granicu i Primorsku granicu⁸¹ koja je imala središte u Senjskoj kapetaniji. God. 1553. Granica je ujedinjena pod vojno zapovjedništvo na čelu s Hansom Ungnadom. God. 1578. car Rudolf⁸² je zapovjedništvo prenio na Karla, nadvojvodu Unutarnje Austrije⁸³, dajući mu ovlasti koje su bile provođene preko *Hofkriegsrata* u Grazu.

Cjelokupna struktura temeljila se na vojnicima kolonistima. Utvrde Vojne granice trebale su biti popunjavane plaćeničkom vojskom. Unatoč Ferdinandovom obećanju da će opremiti vojsku za granicu, Granica se često nalazila u teškoćama zbog loše i spore opskrbe te je direktna rezultanta toga bila manjak zaliha i potreba pograničnog pješaštva za stalnim malim ratom na dvojnim granicama od Senja do Petrovaradina te Erdelja. Pri kraju prve polovice 16. stoljeća, bez obzira na povećanje granice, jezgru obrambenog sustava činilo je 500 njemačkih plaćenika. Vlasti su se za popunjavanje većine snaga oslanjale na izbjeglice iz osmanskog područja koje su se povećanom broju naseljavale u Vojnoj granici od 1520-ih, prelazeći granicu u organiziranim skupinama⁸⁴.

Vojnicima kolonistima dodjeljivano je zemljište krune i bili su podređeni vlastima Granice. Povlastice koje su uživali odgovarale su onima koje je imala neredovita vojska na suprotnoj strani: jednostavan porez po ognjištu, nikavih obveza osim vojne službe te pravo na udio u plijenu⁸⁵. Vojnici kolonisti u habsburškoj Granici zadržali su i određenu unutarnju autonomiju u sklopu Granice. Sami su birali svoje vođe, kako civilne tako i vojne. Vojna je granica priznavala te vođe time što je pregovarala s njima o uvjetima naseljavanja, dajući im plaće i zapovjedništvo

⁸¹ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 42.

⁸² Rudolf II. (1576.-1608.). Kralj i car Rudolf bijaše navršio dvadeset i četiri godine i tri mjeseca kad ga je zapalo vladanje u Njemačkoj, objema Austrijama, kao i u zemljama ugarske i češke krune. Rad mu je u javnom životu priječila njegova plaha i tugaljiva ćud koja se nakon bolesti od 1578. do 1581. izrodila u posvemašnju melankoliju te mu je oko 1600. pomračila i um. Što je Rudolf jače poboljšavao, sve je postajao nepovjerljiviji i neodlučniji. Tako je pred kraj njegova vladanja sve zapinjalo, osobito kad se Rudolf napokon gotovo potpuno odijelio od svijeta, sve od straha da ga netko ne umori. Smrt 20. siječnja 1612. spasila ga je od daljnjih muka i poniženja. Njegov brat Matija je nakon njegove smrti postao i njemačko-rimski car. Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, knjiga peta, Zagreb, 1975., str. 401.-402.

⁸³ Štajerska, Kranjska, Koruška, Rijeka i Trst.

⁸⁴ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 43.

⁸⁵ Isto, str. 44.

te darujući im zemljišne posjede. Habsburške su vlasti imenovale najviše vojne zapovjednike i dopuštale lokalnim vođama da se brinu o organizaciji na nižim razinama. Vojne vježbe planirali su i izvodili dužnosnici Vojne granice, ali je svakodnevica prepada i protuprepada bila u rukama samih uskoka, tako da je većina operacija bila organizirana na lokalnoj razini. Plijen i pljačka predstavljali su značajan udio prihoda na granicama. Uskočke skupine u vojnim sustavima na pohode nisu odlazile samo kad su ratovali njihovi „nadređeni“. Njihovo je pljačkanje stvaralo poteškoće zaštitnicima koji nisu mogli kontrolirati aktivnosti svojih uskočkih novaka⁸⁶.

9. Venecija i uskoci od pada Klisa do Ciparskog rata

Poslije pada Beograda 1521. turska osvajanja u srednjoj Europi iz godine u godinu napreduju. Venecija je nastojala ostati neutralna i tursko-austrijski rat iskoristiti za proširenje trgovine u Turskoj. Osmansko-austrijski rat vodio se s promjenjivom srećom. Turci su zauzeli sva uporišta u Lici, ali nisu uspjeli zauzeti Klis koji je odolijevao mnogobrojnim osmanskim napadima⁸⁷. Vojska iz utvrda u Kninu, Skradinu i Ostrovici je pronašla utočište u Klisu, kada su jedna po jedna padale u ruke Osmanlija. Tijekom službe u Klisu i Senju, Kružić je poslao niz zamolbi kralju Ferdinandu, moleći plaće za posadu, zalihe i strjeljivo. Vojska u Klisu uspjela je održati položaj, odbijajući osmanske napade i povremeno krećući u napad na protivnička uporišta. Oprezan stav *Signorie* prema Osmanskom Carstvu, koji su napade kliških vojnika na tursku trgovinu s Venecijom i Dubrovnikom doživljali kao uvredu, te sumnja da Kružić pokušava uplesti Republiku u akcije usmjerene protiv Osmanlija, predstavljali su Veneciji dovoljno čvrste razloge da ne pruži pomoć utvrdi kada su je Turci opkolili 1536. Mletačko je vijeće naredilo Splitu da ne pruži pomoć Klisu⁸⁸. Petar Kružić je tražio hitnu pomoć od pape i kralja. Početkom ožujka 1537., kada su Turci već potpuno opsjeli Klis, Ferdinand je uputio u pomoć gradu 700 talijanskih plaćenika⁸⁹. Turci su presreli i razbili savezničku vojsku za nekoliko sati borbe. Kliška posada je krenula u pomoć, ali veći dio je pobijen. U samoj bitci je poginuo i legendarni

⁸⁶ Isto, str.46.

⁸⁷ Gligor Stanojević, *nav.dj.*, str. 44.

⁸⁸ Catherine Wendy Bracewell, *nav.dj.*, str. 50.

⁸⁹ U to doba nije postojala Italija, barem ne u nacionalnom smislu kao što postoji danas.

Petar Kružić te su se branitelji Klisa, obeshrabljeni pogibijom svojeg zapovjednika, predali u zamjenu za slobodan prolaz prema sjeveru. Dana 12. ožujka, na zidinama Klisa zavijorila se zastava polumjeseca. Padom Klisa likvidirano je austrijsko uporište u neposrednoj blizini Splita i za Mlečane opasno žarište potencijalnog sukoba s Osmanlijama. Krajem kolovoza 1537. turska flota započela je invaziju Krfa, otoka koji je bio pod vlašću *Serenissime*. Venecija je našla saveznike u državama koje su bile u ratu s Turskom. Dana 8. veljače 1538., nakon dužih pregovora, sklopljen je sporazum između cara Karla V., pape i Venecije. Venecija je nakon godinu dana rata napustila savez i 20. ožujka 1539. s Turcima sklopila separadni mir⁹⁰. U tom ratu povećani broj uskoka borio se na strani Venecije. Čim je započeo rat, Venecija je nastojala privući uskoke na svoju stranu i naredila je svim rektorima u Dalmaciji da izdaju proglase da uskoci mogu napadati turski teritorij. Dok je rat trajao, uskoci su bili poželjni borci, ali kad je rat završio postali su suvišni. Strahujući da uskoci svojim prepadima ne isprovociraju Osmanlije da odbace primirje, Senat je početkom svibnja 1539. uputio naređenje providuru Dalmacije i rektorima Zadra, Splita, Trogira, Šibenika i Omiša da poduzmu sve mjere protiv uskoka da ne napadaju područja pod osmanskim dominijem. God. 1541. Venecija je prognala uskoke iz Dalmacije, a sljedeće godine im objavila rat⁹¹. S padom Klisa počinje tradicionalna priča o uskocima u Senju. Veze između dviju posada bile su brojne. Šest godina Klis i Senj bili su udruženi pod Petrom Kružićem koji je vršio službu kapetana. Dvije posade često su djelovale zajednički. Kad je Klis pao, Senj je bio najbliža habsburška posada. Iako je dosta prije 1537. u senjskoj posadi bilo uskoka s osmanskog teritorija, pad Klisa je povećao značaj Senja i za uskoke i za Vojnu granicu. Osmanska je granica na sjeveru bila učvršćena sve do granica Senjske kapetanije. Sukob Mlečana s uskocima automatski se pretvorio u sukob Venecije s carem i zakomplicirao austrijsko-mletačke odnose. Akcije senjskih uskoka dovele su također i do diplomatske zategnutosti između Republike i Turske⁹². U vezi s uskocima je i pitanje slobodne plovidbe Jadranskim morem, koje je omogućavalo uskocima da se toliko održe u habsburškom Senju. Venecija je bila jedina pomorska sila na Jadranu te je ta činjenica omogućavala Mlečanima da ističu svoje pravo na njega. Mletačka flota bila je dovoljno snažna da spriječi

⁹⁰ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 45.

⁹¹ Isto, str. 46.

⁹² Isto, str. 47.

svakom ulazak u Jadran „tko bi htio da ometa pretenzije Republike“⁹³. Jedina jadranska država koja Republici nije osporavala pravo dominacije nad Jadranom bio je Osmansko Carstvo⁹⁴. Sporazumom iz 1540. Mlečani su se obvezali da će čuvati Jadransko more od pirata i drugih razbojnika, a Turci su pristali da na jadranskoj obali ne drže ratne brodove. Mletačke pretenzije na Jadran najteže su pogađale Austriju. Venecija, dosljedna stavu o pravu na Jadran, zaustavljala je brodove pod austrijskom zastavom u Jadranskom moru. U proljeće 1546. kapetan fusta zaustavio je dvije barke natovarene uljem koje su iz Italije plovile prema Senju i Bakru i zapovjedio da se roba preda mletačkoj državi. Na prosvjed nadvojvode Venecija je požurila umiriti ga. Poslaniku kod cara je upućena zapovijed da se caru ispriča za prijestup. Godine 1550. mletačka vlada ponovno je pokrenula pitanje uskoka, a car je protuargumentirao s činjenicom o mletačkoj uzurpaciji Jadrana i slobodne plovidbe. Mlečani su nastavili zaustavljanje austrijskih brodova i nasilno naplaćivali taksu u ime plovidbe Jadranom. Ponekad bi konfiscirani austrijski brod odveli u neko mletačko пристаниште, a najčešće u Veneciju. Austrijanci se nisu toliko žalili na visoke takse već na činjenicu da su Venecijanci zahtijevali da svaki brod koji plovi Jadranom mora najprije pristati u Veneciji. Mletačke pomorske vlasti nasilno su odvlačile brodove u Veneciju i vlasnicima nametali teške globe⁹⁵. Uskoci su bili prvi koji su osporili mletačku tezu o suverenitetu nad Jadranskim morem. U počecima aktivnosti uskoci se najčešće pojavljuju po Kvarneru i na dalmatinskoj obali do Neretve, ali uskoro dopiru do Boke kotorske i dalje. Od 1541. do 1554. izveli su preko sto akcija, robeći ljude, plijeneći stoku i brodove. Od kraja mletačko-turskog rata (1537.-1539.) vidljiva je aktivna suradnja mletačkih i turskih podanika s uskocima. Početkom 1542. Venecija je izdala proglas kojim se pod prijetnjom protjeravanja s mletačkog teritorija i konfiskacije imovine zabranjuje pomaganje uskoka. Svaki podanik koji na mletačkom teritoriju uhvati uskoka i preda ga vlastima dobiti će nagradu od 10 dukata. Pod prijetnjom smrtne kazne zabranjuje se svakom da daje utočište uskocima, prima njihovu robu ili trguje s njima. Svi uhvaćeni uskoci moraju se pogubiti. Da bi se uspješnije borili protiv uskoka, Venecija je naredila komunama Krka, Raba, Cresa i Paga da naoružaju po jedan brigantin⁹⁶.

⁹³ Isto, str. 50.

⁹⁴ Isto, str. 51.

⁹⁵ Isto, str. 53.

⁹⁶ Brigantin - mala lađa s dva jedra. Catherine Wendy Bracewell, *nav dj.*, str. 299.

Usprkos svim zapovijedima, prijetnjama i ucjenama, narod je surađivao s uskocima⁹⁷. Porta je bila obaviještena o uskočkim prepadima. Mnogobrojne žalbe Turaka, u kojima se obvezatno preuveličavala stvarna šteta, izazivale su negodovanje u Carigradu. Uskočko pitanje nametnulo se Porti sa svim svojim posljedicama. Turci, iznervirani uskočkim prepadima, osvećuju se mletačkim podanicima i upadaju na teritorij Republike prerušeni kao uskoci. Venecija je uložila prosvjed Porti, optužujući obrovačke Turke da su preobučeni u uskočku odjeću činili mnoge štete mletačkim podanicima i njihovoj imovini⁹⁸. U borbi protiv uskoka Venecija se služila svim sredstvima. Mlečani organiziraju obavještajnu službu, u uskočke redove ubacuju svoje agente da bi saznali „ne samo o njima, nego da li među našim podanicima ima netko tko je s njima u dosluhu i trguje“⁹⁸. Zatim je Venecija postavila straže na određenim mjestima za otkrivanje uskoka. Policijska služba uspostavljena s ciljem otkrivanja uskoka ubrzo se promijenila te umjesto da progone uskoke, počela je surađivati s njima. Iako su Mlečani odgovornost za uskočke prepade najčešće svaljivali na turske podanike, međusobno su znali da su njihovi podložnici odgovorniji. Koliko god da su željeli prekinuti dosluh svojih podanika s uskocima, Venecija nije nikada u tome uspjela. Ishod borbe protiv uskoka više je ovisio od držanja mletačkih podanika negoli od pomorske moći Venecije. Uništiti uskočke jatake na svojem teritoriju bio je prvi preduvjet za uspješno vođenje borbe protiv uskoka. Uhvaćenim uskočkim uhadama trebalo je spaliti kuću te ih strogo kazniti, čak i smrtnom kaznom, ovisno o težini zločina. Svaki mletački podanik koji ne bi izvijestio vlasti kada otkrije uskoke trebao je odgovarati za suradnju s njima. Unatoč svim ovim silnim upozorenjima, proglasima i zabranama, nisu uspjeli iskorijeniti suradnju između svojih podanika i uskoka. Uskoci i mletački podanici stvorili su jedinstven front u borbi protiv Turaka i Mlečana u Dalmaciji. Venecija se našla pred pojavom bez presedana u svojoj povijesti. Uskoci nisu bili obični pirati koji su se povremeno pojavljivali u Jadranu i nestajali. S bazama u Senju i drugim mjestima u Hrvatskom primorju, pod okriljem Austrije uskoci postaju stalno prisutan čimbenik u Jadranskom moru. Svaki prelazak uskoka preko mletačkog teritorija ili napad na trgovački brod smatrao se povredom državnog integriteta Venecije. Glomazni mletački brodovi nisu bili dovoljno brzi i pokretni protiv malih i spretnih uskočkih barki⁹⁹. U proljeće 1543. Senat odlučuje da se naoružaju dva

⁹⁷ Gligor Stanojević, *nav.dj.*, str. 55.

⁹⁸ Isto, str. 58.

⁹⁹ Isto, str. 60.

brigantina i četiri barke koje naruče mletačke vojne starješine u Dalmaciji. Kapetanu fusta upućeno je pojačanje od četiri bregantina i naoružane barke. Rektor Zadra i kapetanu Jadrana naređeno je da pruže svu potrebnu pomoć kapetanu fusta ukoliko to bude bilo potrebno¹⁰⁰. Razočaranje u Veneciji bilo je još veće kada je vlada shvatila da, usprkos svim poduzetim mjerama, uskoci i dalje uspješno operiraju po kopnu i moru. I najmanji uspjeh protiv uskoka u Veneciji se slavio kao izvanredan događaj. Početkom 1549. uhvaćena su dva uskoka te je mletačka vlada bila oduševljena. Najprije su zapovjedili da se ispituju, a nakon toga pogube. Nakon tih događaja postavljaju nove mjere obrane. Stradioti su izvučeni iz gradskih vojarni i upućeni kao straže po selima, kuda najviše prolaze uskoci. Podatci o uskocima pažljivo se pregledavaju: o njihovim rodbinskim vezama, podrijetlu i osobnim karakteristikama. Upućuju se agenti u Senj i Bakar da izvješćuju o izlasku uskoka¹⁰¹. U borbi protiv uskoka Venecija je iz godine u godinu povećavala svoje pomorske snage u Jadranu. Toj činjenici dodajem podatak autora Poparića koji tvrdi: „Ima jedna važna vijest od 10. svibnja 1567. godine da su Mlečani već tada držali „na straži“ nekoliko galija da nadziru plovidbu uskoka i to ne samo u Kvarneru i po našim vodama već i blizu zapadne jadranske obale“¹⁰². Mletačka flota je imala zadatak ne samo da otkriva uskoke i goni ih, nego da kontrolira cjelokupnu obalnu plovidbu. Budući da je lokalno stanovništvo pomagalo uskoke, kapetanu Jadrana je zapovjedbno zaustaviti svaki brod i barku koja „plovi ili sve vraća iz zemlje i mjesta gdje se okupljaju spomenuti lopovi“, pretresti je, robu sumnjivog podrijetla zaplijeniti i brodicu osloboditi. Kapetanu fusta je naređeno da sa čitavom flotom ide prema vodama Raba i Krka i kontrolira mjesta odakle uskoci izlaze „i ne dozvoli nijednoj uskočkoj barci da može izaći bez njegovog znanja“¹⁰³. Ni ove mjere kontrole izlaska nisu donijele očekivani uspjeh, ali to je bio korak k blokadi austrijskih luka na Hrvatskom primorju, što će donijeti nove teškoće u austrijsko-mletačkim odnosima. God. 1558. uskoci su napali kaštel Omišalj te su zbog toga Mlečani zaplijenili senjska dobra na Krku. Iste godine kada su uskoci napali turska sela Karin, Zlošelo i Vranu, Senat je odgovorio blokadom Senja. Kapetanu fusta je zapovjedbno uhvatiti i zadržati svaki brod bilo koje vrste koji plovi prema

¹⁰⁰ Isto, str. 61.

¹⁰¹ Isto, str. 63.

¹⁰² Bare Poparić, *nav.dj.*, str. 34.

¹⁰³ Isto, str. 65.

Senju ili se vraća iz njega¹⁰⁴. Prema informacijama kapetana fusta, car je naredio „svim uskočkim starješinama da više ne izlaze iz Senja barkama pod prijetnjom vješala“¹⁰⁵. U Senju je zavladała nestašica namirnica i da nije stigla pomoć iz Rijeke stanovništvo bi poumiralo od gladi. Da Canal se uputio u Senj gradskom kapetanu svojeg tajnika sa zahtjevom da se uskocima zabrani izlaz na more. Nakon toga doplovio je do Bakra te zaprijetio uskocima uništenjem grada ako kapetan ne spriječi izlaz uskoka na more. Sljedećih nekoliko godina nema u mletačkim izvorima podataka o uskočkom djelovanju. Prijetnje uskocima bile su dokaz nemoći Venecije¹⁰⁶. Svoju slabost pripisivala je svojim podanicima koji surađuju s uskocima. Uskočka borba je prvenstveno bila protiv Osmanlija¹⁰⁷. Nisu bili pošteđeni ni turski podanici ukoliko nisu bili uskočki suradnici. Svi prepadi uskoka na turski teritorij od Novigrada do Makarske granice izvođeni su preko mletačkog posjeda. Budući da su Mlečani dali turskoj vladi garanciju da će čuvati Jadran od gusara, Turci su ih s pravom prozivali na odgovornost. U obranu od turskih prigovora Mlečani nisu mogli istaknuti nijedan valjan argument, osim da sve čine protiv „tih lupeža“. Senat je umirivao Portu prikazujući se još većom žrtvom uskoka te mjerama koje je poduzela protiv njih.¹⁰⁸ Diplomatski sukob Venecije i Osmanskog Carstva dostigao je takve razmjere da je u Veneciju dolazio sultanov čauš¹⁰⁹. Turci su imali ozbiljne razloge za izgradnju flote u Jadranu, a primarni cilj im je mogao biti motiv obrane od uskoka. Turske fuste bile su ponekad u Jadranu, ali nikad da bi predstavljale neku ozbiljniju prijetnju ikome jer su i Mlečani radili na tome da se Osmanlije ne pojavljuju u Jadranu. Sultan, gnjevan zbog uskočkih napada i pustih mletačkih obećanja, bio je spreman na krajnje mjere. Priprijetio je da će ako Venecija ne zauzme Senj, Rijeku i druga mjesta gdje se okupljaju uskoci, sam ih zauzeti i postaviti straže. Mlečani su bili krajnje zabrinuti. Na sreću Venecije, Turci nisu ostvarili svoje prijetnje¹¹⁰. Također i s druge strane postoje vrlo složene i zanimljive peripetije između Venecije i austrijskog cara. U očima kršćanske Europe Austrija je bila štit osmanskoj penetraciji na prostor

¹⁰⁴ Isto, str. 66.

¹⁰⁵ Isto, str. 67.

¹⁰⁶ Isto, str. 68.

¹⁰⁷ Vidi bilješku 77.

¹⁰⁸ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 70.

¹⁰⁹ Čauš- turski izaslanik ili službenik. Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 299.

¹¹⁰ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 74.

Srednje Europe. Uskoci postupno stječu reputaciju u sukobu između križa i polumjeseca¹¹¹ te su oni jedini koji nanose udarce Turcima. U odnosu s sultanom Venecija je bila optužena strana, a u odnosu s carem postaje tužitelj. Slične argumente kojima se Porta služi protiv Venecije Mlečani koriste protiv cara i nadvojvode. Venecija je smatrala da je rat između cara i sultana poticao uskočke akcije. Zato su se Mlečani zauzimali za mir. Mletačka diplomacija postala je kanal između cara i sultana. Mletački veleposlanik kod cara je kazao austrijskom ministru Mocenigu da će Turci ako car ne prihvati prijedlog za mir poslati vojsku da uništi Senj i druga mjesta gdje se okupljaju uskoci. Grenville je začuđeno upitao tko su uskoci, a Mlečanin mu je rekao da su to najobičniji lopovi. Ali, car Karlo V. je vrlo dobro znao tko su uskoci. Sredinom ožujka 1548. mletačkom veleposlaniku je rekao da su uskoci „najbolji ljudi na svijetu za ratno vrijeme“¹¹². Na inzistiranje Venecije da se uskoci uklone iz Senja i drugih mjesta i na njihovo mjesto smjeste ugarske trupe, nadvojvoda, a kasnije car Ferdinand I., odgovorio je „da su samo uskoci dorasli da ih čuvaju jer su hrabri i voljni patiti, što nisu sposobni ni Nijemci, ni ljudi druge nacionalnosti, nego samo oni mogu s jednim kruhom po čovjeku, održati se mnogo dana“¹¹³. Austrijanci su se iz iskustva uvjerali da su samo uskoci sposobni suprotstaviti se Turcima. Na taj način su se nametnuli caru kao nezamjenjivi. Hrabrije i jeftinije vojske u Europi nitko nije imao. U sljedećih 60-ak godina Mlečani će se uvjeriti da nadvojvodina obećanja o premještanju uskoka iz Senja ostaju samo mrtvo slovo na papiru. Interesi austrijske administracije u Senju postupno se poistvjećuju s težnjama uskoka. Senjski kapetan i druge ličnosti u gradu relativno brzo shvaćaju da se preko uskoka mogu obogatiti. Oni koji su imali najviše odgovornosti da izvršavaju careva i nadvojvodina naređenja imali su najmanje interesa da ih provode u djelo. Senjski kapetani na taj način postaju uskočki zaštitnici. Austrijske odgovorne ličnosti jasno su rekle Mlečanima da uskoci neće prestati napadati Turke, ali da neće nanositi štete mletačkim podanicima. Ovoj tezi Mlečani nisu mogli suprostaviti ništa, a da sami sebe ne komprotiraju kao turski prijatelji. Krajem 1561. uskoci su napali turski teritorij i turske fuste na Neretvi. Turci su bili bijesni i ponovno zaprijetili upućivanjem flote u Jadran¹¹⁴. Tada je kratkotrajno car iz vlastitih interesa zabranio uskocima izlazak iz Senja, međutim, njih to nije previše smetalo. I pored careve

¹¹¹ Isto, str. 75.

¹¹² Isto, str. 78.

¹¹³ Isto, str. 80.

¹¹⁴ Isto, str. 83.

zabrane uskoci su pravili velike štete Židovima i Turcima te su nastavili pljačkati po Istri i Dalmaciji. Mlečani su bili zaprepašteni kad su uskoci po noći napali brod kapetana fusta i ranili nekoliko članova posade. Nakon toga uskoci su napali fregatu koja je prenosila diplomatsku poštu od Venecije do Kotora¹¹⁵. Venecijanci su prosvjedovali „jer se radi o slobodi jednog vladara da može sad ovom, sad onom uputiti svoja pisma^{116c}“. Dok je Venecija ulagala prosvjede, car Maximilijan I.¹¹⁷ poveo je pregovore s Turcima o uskocima. God. 1568. postignut je sporazum između cara i sultana. Car se obvezao da neće više štiti uskoke niti ih primati u Senj. Rat koji je uskoro izbio između Turske i Venecije potisnuo je u zadnji plan austrijsko-mletački sukob oko uskoka¹¹⁸.

10. Od Ciparskog rata¹¹⁹ do zauzeća Klisa 1596.

God. 1570. započeo je rat između Mlečana i Selima II. koji je 1566. naslijedio svojeg oca Sulejmana, preminulog pod Sigetom¹²⁰. Ciparski rat (1570.-1573.) protiv Turske Venecija je dočekala nedovoljno spremna, ali ipak spremnija negoli prošli rat¹²¹. Turci su se željeli dočepati otoka Cipra, a pod lažnim obrazloženjem da *Signoria* podupire gusarstvo i napade uskoka na tursko-mletačkoj granici. U tijeku tog rata uskoci su služili u mletačkoj vojsci. Za vrijeme rata nisu napadali mletačko kopno niti njihove brodove. Ta suradnja trajala je sve do sklapanja mirovnog ugovora između Mlečana i Turaka, a na temelju njega uskoci su nakon završetka

¹¹⁵ Isto, str. 85.

¹¹⁶ Isto, str. 86.

¹¹⁷ Pronašao sam pogrešku u nomenklaturi kod Stanojevića. Naime, radi se o caru Maksimilijanu II. jer je prvi živio s prijelaza 15. na 16. stoljeće, a njegov nasljednik je bio Karlo V.

¹¹⁸ Isto, str. 87.

¹¹⁹ O samom ratu neću govoriti jer su se glavne operacije vodile na istočnom Mediteranu, što je u ovom geografskom kontekstu irelevantno za interesnu sferu mojega rada, već ću samo ukratko pokušati opisati mletačko-austrijski sukob na našim prostorima.

¹²⁰ Bare Poparić, *nav. dj.*, str. 37.

¹²¹ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 88.

operacija ponovno otpušteni iz mletačke vojske¹²². Krajem ožujka 1570. u Veneciju je stigao Kubat-čauš i zahtijevao Cipar, navodeći gusarstvo kao glavni čimbenik zahtjeva za teritorijalno proširenje Osmanskog Carstva¹²³. Čauš je poslan u Istru i zatvoren u Dvigrad dok Senat ne donese odluku o sultanovom ultimatumu. Vlada je odbila turski ultimatum i optužili su Osmanlije za nanošenje teških šteta i neprilika mletačkim podanicima. Prije negoli se čauš vratio u Carigrad, Turci su započeli s neprijateljstvima. Na taj način Venecija je ušla u rat. Sukob se proširio i na druge države i Venecija je stekla moćne saveznike te su oni osnovali tzv. Lepantsku ligu protiv Osmanskog Carstva. Sam rat iziskivao je velike napore i žrtve, a Venecija je bila izložena silovitim osmanskim udarima u Dalmaciji. U takvim trenucima Republika je mobilizirala sve resurse u dalmatinskom primorju. Izbjeglice s turskog teritorija Mlečani su rado primali u vojnu službu. Što se rat više produžavao, Venecija je sve manje bila kadra braniti svoje posjede u Dalmaciji. Uskoci su izazivali gnušanje u Veneciji, ali shvativši da nemaju druge solucije Mlečani potonje proglašavaju prijateljima i borcima protiv Turaka. Početkom prosinca 1570. Venecija je i službeno izmijenila stav prema uskocima te su ih počeli novačiti u vojnu službu jer su znali da su uskoci odlični borci i zakleti neprijatelji Osmanlija. Senat je zapovjedio providuru Foscariniju da primi "što više uskoka u službu, da im odredi plaće i da prema vlastitom nahođenju može pomilovati protjerane ili na galijama okovane uskoke"¹²⁴. Protjerani uskoci bili su mletački podanici u Senju, a okovani na galijama uglavnom senjski uskoci. Odluka Venecije o suradnji s uskocima urodila je plodom. Mlečani su nastojali što veći broj uskoka primiti u vojnu službu¹²⁵. Mletački predstavnici u Dalmaciji više su cijenili uskoke negoli najamnike, smatrajući da bi uspjeh u borbi protiv Turaka bio veći „kada bi se s talijanskim vojnicima mogao boriti izvjestan broj uskoka i martologa“. Uskoke i Veneciju nisu zbližili zajednički interesi nego zajednički neprijatelj. Tijekom rata uskoci su se, kao i obično, pokazali kao odani i prekaljeni borci. Za većinu vojnih uspjeha u Dalmaciji Venecija duguje upravo njima. Jedino su oni mogli

¹²² Anna Maria Gruenfelder, „Senjski kapetan Kaspar Raab i senjski uskoci (1576-1585)“, *Senjski zbornik*, sv. IX, Senj, 1981.-1982., str. 163.

¹²³ Navodno je uhvaćeno jedanaest brodova turskih podanika u vodama Cipra, više o tome: Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 88. i Anna Maria Gruenfelder, „Senjski kapetan Kaspar Raab i senjski uskoci (1576-1585)“ *Senjski zbornik*, 1981.-1982., str. 163.

¹²⁴ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 90.

¹²⁵ Isto, str. 91.

uspješno se nositi s Turcima¹²⁶. Drugi izvor: „Rat koji je trajao od 1570.-73. poznat je pod imenom Ciparskog rata. U tom su ratu Uskoci revno vršili preuzete obaveze, zadajući Turcima velikih jada po čitavoj turskoj Dalmaciji sve do Boke, tako da su se u tim krajevima Turci samo povlačili¹²⁷“. God. 1572. nakratko Mlečani zauzimaju Klis, a izvješće o tom događaju imamo od mletačkog nuncija Svetoj Stolici. Početkom lipnja 1571. veća uskočka skupina pod zapovjedništvom uskočkog vojvode Đure Daničića napali je neka dubrovačka sela. U selu Šćedricu uskoci su zaplijenili oko 1000 grla stoke. Odatle su se uputili preko Cavtata u Boku Kotorsku. Dva dana kasnije vratili su se u dubrovačke vode. Usput su zaplijenili dubrovačku karavanu od 40 tovara kože i tkanina. Kada su htjeli ukrcati plijen u Dubrovačkoj rijeci, napali su ih dubrovački najamnici. Uskočki vojvoda Đuro Daničić bio je teško ranjen. Dubrovčani su ga zatočili i zadavili. To je bio najgori kraj koji je doživio neki uskočki starješina. Senjski uskoci neće nikada Dubrovčanima zaboraviti ovo ubojstvo i proganjati će ih gdje god mogu.¹²⁸ U ožujku 1573. bio je kraj savezništvu uskoka i Mlečana. Tada su uskoci provalili preko trogirskog teritorija u turski posjed u Dalmatinskoj zagori. Po noći su navalili na Turke, poubijali ih oko 125, a oko 200 zarobili te izgubili oko 36 ljudi¹²⁹. Plijen je prema mletačkom izvješću bio ogroman: 18.000 glava sitne i 2.000 glava krupne stoke i 800 konja.

Kraj rata između Turske i Venecije zauvijek je zapečatio mletačko-uskočku suradnju. Onoga trenutka kada je dužd sklopio primirje sa sultanom uskoci su počeli izlaziti iz Senja. Krajem 1573. zaplijenili su kod Mljeta brod „Contarini“, krcat raznom robom i odvedoše ga u Senj. Ovakvi incidenti nisu bili česti, tj. uskoci su takve pothvate izvodili samo ako su bili izazvani. Mlečani su se ponovno žalili, ali kao i obično prosvjedi su bili uzaludni jer se shema ponavljala. Car Maksimilijan II. poslao je povjerenstvo u Senj da istraži situaciju i kazni prijestupnike, ali oni iz vlastitih interesa odbijaju kazniti uskoke te čak i sudjeluju u diobi plijena. Povjerenik Lamberger je dobio 14 bala svile. Taj čin koncizno prikazuje situaciju u samom Senju i gramzivost povjerenika austrijske krune. Sam car više nije imao kontrolu nad situacijom te nije niti mogao provesti efikasnu kontrolu. Njegovi potčinjeni ljudi izvršavali su naređenja samo ako

¹²⁶ Isto, str. 92.

¹²⁷ Bare Poparić, *nav. dj.*, str. 37.

¹²⁸ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 94.

¹²⁹ Bare Poparić, *nav. dj.*, str. 39.

su bila u skladu s njihovim interesima¹³⁰. Međutim, na traženje Mletačke Republike konačno se caru obratio i papa Grgur XIII. Pod pritiskom diplomatskih nota car odredi da se uputi specijalna komisija u Senj, s nalogom da pronade i vrati plijen, strogo kazni zločince i smijeni kapetana¹³¹. Došavši u Senj povjerenici su uhitili nekoliko osumnjičenih uskoka i stavili ih u pritvor, a druge su uputili na suđenje na carski dvor. Dio plijena uspjeli su pronaći i vratiti „mletačkom kapetanu protiv uskoka¹³²“ Almoru Tiepolu. Dotadašnji senjski kapetan Ivan Fernberger smijenjen je carskim dekretom, budući da su povjerenici dokazali njegovu krivnju, kao i niz nedostataka u izvršavanju dužnosti. Naslijedio ga je Kaspar Raab. U njegovo doba spadaju značajni događaji. Odmah po stupanju na novu dužnost, Kaspar Raab je uputio osumnjičene uskoke i poznate zločince na potreban rad u senjskim šumama, tj. sječu drveća radi boljeg pregleda okoliša i zaštite grada od iznenadnih turskih napada. Senjski kapetan je također htio obnoviti nekoliko zabačenih utvrda, a među njima i Karlobag, te u njih smjestiti uskoke¹³³. Mlečani su prosvjedovali iz razloga što su smatrali da „što više rastu uskočka skloništa utoliko raste broj lopova“¹³⁴. Uskoci koji su 1576. napali mletačke otoke i gradove pritvoreni su, a Raab se založio kod carskog dvora za njihovo izručenje mletačkom sudu. Mlečani koji su se po starom običaju skrivali u Senju, nisu više bili prihvaćeni. Zahvaljujući tim mjerama, 1577. znatno se smanjio broj uskočkih napada, a tek u idućoj godini se bilježi njihov porast. Jedna od rijetkih europskih vladarskih ličnosti koja je pomagala uskoke bio je rimski papa. Dana 7. lipnja 1579. papa je

¹³⁰ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 96.

¹³¹ Ovdje u različitim izvorima postoji oprečnost. Poparić o ovom događaju govori da su članovi te komisije bili zagrebački biskup Đuro Drašković, gospodin Unghenot i jedan bečki građanin. Međutim, za razliku od članka u Senjskom zborniku Annemarie Gruenfelder, „Senjski kapetan Kaspar Raab i Senjski uskoci“, sv. IX., Poparić navodi da osim Đure Draškovića niti jedan drugi povjerenik komisije nije prisustvovao događaju, dok autorica Gruenfelder navodi da je bilo više komesara jer govori u množini. Stanojević, pak, navodi biskupa zagrebačkog koji se zove Juraj (a to je Đuro). Što se tiče rezultata povjerenstva svaki autor navodi svoje te ih niti neću navoditi već samo ističem bilješke. Kod Stanojevića, *nav. dj.*, str. 98., Gruenfelder, „Senjski kapetan Kaspar Raab i Senjski uskoci“, str. 164. i Poparić, *nav. dj.*, str. 42.

¹³² Capitano: zapovjednik mletačke pomorske ili vojne postrojbe. *Capitano contra uscocchi* zapovijedao je većim brojem brodova u borbi protiv uskoka, pretežito na sjevernom Jadranu. Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 299.

¹³³ Annemarie Grunfelder, „Senjski kapetan Kaspar Raab i Senjski uskoci“, *Senjski zbornik*, sv. IX., Senj, 1981.-1982., str. 164.

¹³⁴ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 100.

napisao nadvojvodi, „da makar imade mnogo neotklonjivih i golemih izdataka ipak šalje za uskoke pomoć koliko mu je moguće, a ne koliko bi želio“. Tada je papa doznačio uskocima dvije tisuće škuda godišnje, koje je u Senj odnio Giovanni iz Ferrare. Isti je papa doznačio i 400 škuda godišnje za senjske siromahe¹³⁵. Sporazum između pape i uskoka ostavio je otvoreno pitanje odnosa Venecije i uskoka. Papa nije mogao podržati uskoke u borbi protiv Mlečana, ali ohrabrenjem uskoka protiv Turaka potaknuo je uskočku drskost protiv Mlečana. Uskoci su se afirmirali kao faktor na Jadranskom moru o kojem je Sveta Stolica morala voditi računa. Sporazum pape i uskoka bio je uperen protiv mletačkih pretenzija na gospodstvo nad „dominio del mare“¹³⁶. Godine 1580. senjski uskoci pripremali su realizaciju plana - osvajanje Klisa, koji je zbog strateškog položaja na križanjima putova prema Bosni trebao biti ishodište za osvajanje tih zemalja. Nositelj te ideje bio je fra Anđeo Trogiranin, a suradnici mu bijahu uskoci te se tu, naravno, podrazumijevaju i mletački i turski podanici. Do 1582.¹³⁷ pripreme uskoka i fra Anđela došle su toliko daleko da je fra Anđelo odlučio započeti ustanak. Uskoci, pod vodstvom Jurja Daničića i fratra, uputili su se prema Klisu što morem što kopnom. U oluji brodovi s urotnicima su potonuli, a njihovi su suradnici sami odlučili poduzeti napad. Međutim, straža tvrđave, navodno je bila izdana te je došlo do okršaja s turskom posadom u tijeku kojeg su uskoci poubijali otprilike 100 Turaka¹³⁸. Mnogobrojni uskočki prepadi izazvali su Turke da pokušaju neku akciju prema Senju. Početkom srpnja 1582. oko 2000 turskih konjanika i pješaka spuštalo se iz Like prema Senju. Uskoci i Senjani su ih u četverosatnoj borbi odbili s obostranim žrtvama. Nakon toga uskoci su zapalili morlačka sela, s ciljem da se spriječi turska kolonizacija tih krajeva¹³⁹. Od tada pa do polovice 1585. kao da je vladalo nekakvo primirje¹⁴⁰. Krajem lipnja

¹³⁵ Bare Poparić, *nav. dj.*, str. 44. Iste podatke donosi i Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 101., samo u malo izmijenjenom obliku.

¹³⁶ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 102.

¹³⁷ Ovdje ponovno imam neobjašnjivu kronološku nepodudarnost. Naime, Gruenfelder u svojem članku „Senjski kapetan Kaspar Raab i senjski uskoci (1576-1585)“ navodi dvije verzije događaja. Prva se tiče, pretpostavljam, kraja 1582. jer se datum ne navodi koncizno, a druga verzija otprilike se poklapa s Poparićevom. Radi ograničenog prostora izlaganja navodim samo prvu verziju kod Gruenfelder, a budući da se druga poklapa s Poparićevom ne navodim je, već se može pronaći u njegovom djelu na str. 45.

¹³⁸ Ako je vjerovati mletačkom izvješću, Annemarie Gruenfelder, “Senjski kapetan Kaspar Raab i senjski uskoci (1576-1585)”, *nav. dj.*, str. 167.-178.

¹³⁹ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 108.

1585. oko 400 uskoka na 12 barki napadoše Obrovac. Naselje je zapaljeno „tako da u rečenom mjestu nije ostala nikakva stvar osim pepela i magazina za sol¹⁴¹“. Prije tog napada car je izdao dekret o zabrani izlaska uskoka. Mlečani su znali da taj dokument neće imati nikakvo praktično značenje. Dok je Republika bila izložena diplomatskim pritiscima, uskoci nastavljaju zadavati neprilike Mlečanima i štete Osmanlijama. Početkom srpnja 1588. jedan veći odred uskoka iskrcao se na Murter. Tu su ostavili stražu, a ostali su se uputili u Liku. Kod sela Rakitnice su bili otkriveni i mjesno stanovništvo s Turcima je suzbilo uskoke, a Turci za osvetu što su Murterini pomogli uskocima posjekoše im na kopnu masline. Par dana kasnije četa od 20 uskoka pokušala je upasti na turski teritorij, ali su ih kod Skradina dočekale Osmanlije te je rezultat bila smrt 12-orice uskoka i četvorice zarobljenih. Glave palih uskoka i zarobljenici poslani su u Carigrad¹⁴². Poparić navodi zanimljiv događaj iz 1589. koji je ovdje vrijedno spomenuti. „Jedna je mletačka „marciliana“ plovila iz Levanta, krcata različite robe. Navališe na nju morski razbojnici, koji su se ponekad u Jadran iz sjevernoafričkih luka zalijetali. U zapodjenutoj borbi mletački su se mornari očajno borili. U najgorem trenutku kad je bitka već bila gotovo odlučena, pojaviše se dvije uskočke brodice, koje bez promišljanja navališe na razbojнике, brzo ih svladaše, te ih sve skupa uže tom vezaše za vrat i pobacaše u more. Tim je mletački brod bio oslobođen, i mogao je mirno da nastavi svoj put“¹⁴³. U prva tri mjeseca iste godine uskoci su izveli niz prepada na turski teritorij. Početkom siječnja oko 300 uskoka iskrcalo se kod Novigrada i krenulo u Liku. Prilikom povratka uskoke su napali mletački najamnici kod Paga, ali su ih uskoci teško porazili. Poginulo je 50 Albanaca, a uskoci su izgubili 20 ljudi¹⁴⁴. U veljači 1591. nekoliko je uskočkih barki izašlo na more, ali su se susreli s mletačkim galijama koje su ih odmah počele progoniti. Uskočke brodice bježale su prema Pagu i iskrcale su se tamo¹⁴⁵. Mletački kapetan također je

¹⁴⁰ Bare Poparić, *nav. dj.*, str. 46. Naime, ovdje se radi o tome da Poparić navodi ovu činjenicu, tj. spominje „primirje“ zbog neizvođenja akcija od strane uskoka, dok, primjerice, Stanojević navodi nekolicinu akcija u tom razdoblju.

¹⁴¹ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 114.

¹⁴² Isto, str. 120.

¹⁴³ Bare Poparić, *nav. dj.*, str. 49.

¹⁴⁴ Isto, str. 127.

¹⁴⁵ O uskočkim brodicama ostalo je dosta pisanih i likovnih svjedočanstava. Bili su to jednostavni čamci na vesla, bez palube, s lagano zaobljenom krmom i nešto oštrijim pramcem. Veći čamci imali su kormilo, a manji su mogli biti upravljani jednim veslom kormilara. Na sredini čamca bila je rupa s čepom, koja je omogućavala da se čamac u

iskrcao četnu kapeleta¹⁴⁶, ali kad se ta četa sukobila s uskocima ostavila je na bojištu 80 mrtvih i mnogo ranjenih, dok su uskoci imali malo gubitaka. Od proljeća 1591. smanjuju se uskočki prepadi. Uskočko pitanje sve više opterećuje mletačko-austrijske odnose. U Veneciji su pomno proučavali mjere za zaštitu od uskoka. Daljnja borba Venecije protiv uskoka zakomplicirat će se s austrijsko-turskim sukobima koji su brzo prerasli u rat¹⁴⁷. Kada su Turci u listopadu 1592. krenuli u okolicu Zagreba u pljačku, uskoci su provalili na njihovu granicu do Novigrada i Smilčića te su odnijeli bogat plijen. God. 1593. hrvatsko-austrijska plaćenička vojska teško je porazila Turke kod Siska. Nakon toga počelo se razmišljati o ponovnom osvojenju Klisa. Te godine Tiepolo je uveo blokadu Hrvatskog primorja, a uskoci su to odmah iskoristili te su u studenom 1593., njih oko 800, provalili na područje Novigrada, zarobili 80 Turaka i odveli su u Senj te 2.000 grla stoke¹⁴⁸. Kada su uskoci napali galiju „Landa“, Tiepolo je s tri galije i mnogo naoružanih barki napao Hrvatsko primorje. Zaplijenio je deset ribarskih barki i sve ih spalio. Uništio je kulu Žrnovnicu i sve kuće i mlinove u blizini tvrđave. Tiepolo je blokirao svu obalu od Karlobaga do Rijeke¹⁴⁹ te je uskoro napao i Karlobag. Nakon 4 sata baražne vatre posada se

bijegu brzo potopi u plitkoj uvali, a posada nestane u obalnoj makiji ili među stijenama. Izgled uskočkih čamaca bio je jedino uvjetovan osnovnom namjenom - što bržom plovidbom. To su bili uski čamci s malim gazom, dostatno visoke oplata da zaštiti posadu od oštra burinog vala i omogući što učinkovitije veslanje. Od toga je i ovisio broj veslačkih klupa i parova vesala. Na osnovi slikovnih prikaza može se zaključiti da su oni za svoje uobičajene napade rabili čamce veličine od 6 do 12 pari vesala, a da se broj posade kretao od 6 do 50 članova po čamcu. Manji čamci rabljeni su za kraću plovidbu, a veći za dalje plovidbe, u kojima je bilo potrebno i nekoliko smjena veslača. Za kraće plovidbe i napade na manja plovila moglo se rabiti čamce sa 3 do 4 vesla, a taj bi tip čamca bio i najbliži gajeti. Ona je na prvoj trećini imala jarbol s latinskim jedrom, a vjerojatno je rabljena u lokalnom prijevozu robe. Također je sigurno da su na udaljenijim plovidbama koristili veće tipove brodova koje su zarobljavali na moru i odvlačili u senjsku luku, Bakar, Ledenice, Novi i druga mjesta. Više je vjerojatno da su takvi brodovi služili za prijevoz većeg broja uskoka na neko odredište, negoli da su bili korišteni u izravnu napadu. Možemo zaključiti da su manji uskočki čamci bili dužine do 8 metara, širine do 2 i gaza 0,40 m, veći tipovi dužine preko svega do 13 m, širine 3 m, gaza 0,60 m, visine iznad vodene linije 0,80 m, dužine vesla 3,5 metra. Zrinko Klarić, *Od Siponta do Lepanta 642-1571. Hrvatsko pomorstvo u borbi za slobodno more i trgovinu*, Rijeka, 2004., str. 387.-389.

¹⁴⁶ Cappelletti - naziv za plaćeničke čete u službi Mletačke Republike. Najčešće bijahu Arbanasi, turski podanici. Bare Poparić, *nav. dj.*, str. 50., bilješka 42.

¹⁴⁷ Taj rat sam ukratko opisao na str. 6, u uvodnom poglavlju gdje sam ukratko nastojao opisati povijest hrvatskih zemalja u 16. stoljeću.

¹⁴⁸ Bare Poparić, *nav. dj.*, str. 56.

¹⁴⁹ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 131.

predala. Zapovjednik tvrđave i njegov zamjenik obješeni su. Napad je poduzet pod obrazloženjem da je Karlobag uskočko gnijezdo i da njegovi stanovnici plijene stoku na Pagu¹⁵⁰. Vijest o napadu na Karlobag izazvala je vrlo negativan prijem na habsburškom dvoru. Tiepolo je uputio u Senj svojeg predstavnika da objasni potrebu napada na Karlobag. Povjerenici su teško optuživali Tiepola za neprijateljske akcije i provokacije. Mlečani su više držali do svojih interesa nego do kršćanske solidarnosti. Za Veneciju, uskoci su bili veći neprijatelji od Turaka. Početkom 1594. Almorò Tiepolo je smijenjen i na njegovo mjesto je postavljen Giovanni Batista Michiel. Uz galijske, pod njegovim zapovjedništvom bilo je 18 naoružanih barki. Osim zadatka da lovi uskočke, Michiel je dobio i zadatak pokušati uhvatiti i uskočke suradnike.¹⁵¹ Senat je također naredio kapetanu protiv uskoka da strogo kazni sve soprakomite¹⁵² koji napuste svoja stražarska mjesta. „Ako ubuduće uskoci počine štetu na onim granicama, posebno nas izvijestiti o soprakomitu koji je u to vrijeme vršio dužnost da čuva mjesta i zatone gdje su prošli¹⁵³. Zamjeriti se uskocima značilo je praktički biti jednom nogom u grobu. Zbog toga su se sve zapovijedi Venecije protiv uskoka teško provodile u život. Car i njegovi savjetnici nisu mogli obuzdati uskočke. Zapovijedi su se izdavale, ali su izigravane ili jednostavno prešućivane. Sredinom srpnja 1595. uskoci su se iskrcali u Novigradskom kanalu, produžili prema Karinu i zaplijenili 150 grla krupne i sitne stoke. Krivnju za ovaj prepad Senat je pripisao zapovjednicima galijske i naoružanih barki koji „ne samo da se nisu nalazili na svojim mjestima, nega za više dana nije se znalo gdje se nalaze“. Protiv njih je pokrenut kazneni postupak¹⁵⁴. Uskoro je papa promijenio mišljenje o uskocima. U kabinetskim planovima o dizanju ustanka na Balkanu uskoci su trebali odigrati veliku ulogu. Namijenjeno im je zauzimanje Klisa i unošenje nemira i nade u revolt protiv osmanskog jarma¹⁵⁵.

¹⁵⁰ Isto, str. 132.

¹⁵¹ Isto, str. 135.

¹⁵² Sopracomito - kapetan mletačke galijske. Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 300.

¹⁵³ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 136.

¹⁵⁴ Isto, str. 140.

¹⁵⁵ Isto, str. 141.

11. Od zauzeća Klisa do Uskočkog rata

Ogromno Osmansko Carstvo koje se prostiralo na tri kontinenta u drugoj polovici XVI. stoljeća dostignulo je vrhunac svojeg teritorijalnog razvoja. Turska je krajem XVI. stoljeća bila gospodar gotovo cijelog Balkanskog poluotoka i većeg dijela Panonske nizine. Vrhunac njezinog teritorijalnog osvajanja označio je početak njezinog slabljenja. „Svi ljudi od prvog do posljednjeg su robovi - rekao je mletački veleposlanik u Carigradu Marco Antonio Barbaro¹⁵⁶. Većinu stanovništva na Balkanu, od kojega je najviše ovisilo Carstvo, činili su pravoslavni. Na zapadu, pod utjecajem mnogih spisa, vijesti i priča sumnjivih očevidaca stjecala se pogrešna slika o Turskoj. Svaka slabost Turaka svjesno se uveličavala. Iz takvih zabluda poniknula je politička akcija koja je imala veliko značenje za ovo područje. Vojna premoć Turske nad susjednim kršćanskim državama bila je neosporna. Turska do pred kraj XVI. stoljeća nije doživjela poraz na bojnom polju u Europi. Ako je Austrija u XVI. stoljeću predstavljala kršćanski bedem Zapada protiv Turaka, papa je na čelu Katoličke crkve bio idejni vođa borbe protiv Turaka. Rim se nikada nije pomirio s političkom i vjerskom prevlašću Turaka na Balkanu. Pape su organizirale ili pomagale sve saveze uperene protiv Turske¹⁵⁷.

Kada je hrvatsko-austrijska vojska 22. lipnja 1593. kod Siska potukla Turke, na dnevni red se ponovno stavilo pitanje Klisa. Za taj događaj najviše se interesirala Sveta Stolica. Na razne načine je pokušala utjecati na razvoj događaja pa i tako da je poslala svojeg pouzdanog čovjeka da „kordinira“ akcije u njihovo ime vezano za zauzeće Klisa¹⁵⁸. Dalmatinski su se fratri zalagali za zauzeće Klisa i povratak u ruke kršćana. Dana 12. veljače 1596. u Graz su došla dva dominikanca izvijestiti gradačkog nuncija o kliškom pitanju. Gradački je nuncij fratre upozorio da budu oprezni da sami ne bi životom platili zbog svoje nepromišljenosti. Fratri su nuncija uvjerali da Turci ne slute ništa vezano uz događaje koji će se dogoditi u Klisu¹⁵⁹. Kada je izbio rat između Austrije i Osmanskog Carstva te Balkan postao bojno polje, papa je uvjeravao Veneciju u opravdanost stvaranja saveza kršćanskih država te od samog početka pape rade na

¹⁵⁶ Isto, str. 142.

¹⁵⁷ Isto, str. 145.

¹⁵⁸ Ime mu je bilo Francesco Allegretti (mada ga Poparić samo spominje i ništa konkretno o njemu ne izlaže, osim da je ušao u samu tvrđavu kao svojevrsni špijun i pregovarač), a više o tome kod Bare Poparić, *nav. dj.*, str. 56.

¹⁵⁹ Bare Poparić, *nav. dj.*, str. 60.

tome. Venecija ne samo da je odbijala poziv da uđe u savez, nego je odlučno bila protiv njega¹⁶⁰. Austrija je uz moralnu podršku pape nastojala podjarmljeni narod podignuti na ustanak protiv Turaka. Car je sredinom travnja proglasom objavio kršćanima Bosne i susjednih zemalja da ih prima pod svoju zaštitu. Uz to je odlučio uskočke akcije povezati s osloboditeljskim pokretom naroda u Bosni. U Beču se vjerovalo da će jedna uspješna uskočka akcija podignuti kršćane Bosne. Za početak akcije izabran je Klis¹⁶¹. Vrijeme je odmicalo, a u Klisu su i dalje sjedili Turci. Svi planovi o osvajanju turske tvrđave potječu od mletačkih podanika. Samo uz njihovu pomoć akcija se mogla uspješno izvesti. Za pola stoljeća borbe senjski uskoci stvorili su široku mrežu suradnika i simpatizera na mletačkom i turskom teritoriju u Dalmaciji. Stanovništvo Dalmacije bilo je oduvijek antiturski raspoloženo. U samoj tvrđavi veliki broj kršćana i Turaka bio je upleten u zavjeru i spreman predati tvrđavu¹⁶². Mletačka vlada je ocijenila da su papine i careve intrige oko Klisa isto toliko uperene protiv nje koliko i protiv Turske¹⁶³. Kada je zavjera dovršena, u zoru 7. travnja 1596. oko 600 uskoka sa zavjerenicima iz Splita i okolice je ušlo u Klis, s obzirom da su ih propustili neki članovi turske posade. Zapovjednik tvrđave predao je ključeve grada uskocima. Osvajanje Klisa slavljeno je kao velika pobjeda kršćanstva nad islamom. Zauzeće Klisa bilo je probni kamen jedne dugo pripremane zavjere. Venecija se našla u nepovoljnom položaju. Uskoci, krvni neprijatelji Republike, nadomak Splita slavili su jednu od najvećih pobjeda nad Turcima. Papa i car su se radovali da Turci mogu napasti Veneciju ili uputiti flotu u Jadransko more, što bi dovelo do rata između Republike i Osmanskog Carstva. Njihove slutnje nisu se ostvarile. Venecija je bila dovoljno iskusna i spretna izbjeći postavljene zamke. Mlečani su najprije poduzeli mjere za zaštitu svojeg teritorija. Mletačka vlada više je stregla zbog svojih podanika koji su se odmetnuli nego zbog uskoka. U napadu na Klis sudjelovalo je mnogo njihovih podanika. Prikrivena mržnja prema Mlečanima prerasla je u pravu pobunu. U ovakvim okolnostima odluka Venecije je bila očuvati dobrosusjedske odnose i prijateljstvo s Turskom. Na gubitak Klisa Turci su reagirali vrlo brzo. Krajem travnja 1596. pet sandžakbegova s 8000 vojnika bilo je angažirano u opsadi Klisa. Papa i nadvojvoda trudili su se pomoći Klisu. Pomoć tvrđavi mogla se samo donijeti preko mletačkog teritorija. Zato je u Pragu

¹⁶⁰ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 147.-148.

¹⁶¹ Isto, str. 149.

¹⁶² Isto, str. 152.

¹⁶³ Sljedeći navodi se nalaze na stranicama 153.-163., tako da nema potrebe da navodim svaku posebno.

i Rimu izvršen diplomatski pritisak na Veneciju. U Senju se spremala velika pomoć u ljudstvu i materijalu. Mletačka vlada, pod pritiskom pape nije se usudila otvoreno spriječiti donošenje pomoći Klisu. Sredinom svibnja oko 16 uskočkih barki upućeno je u pomoć Klisu, dok je zapovjednik Lenković na čelu nekoliko četa krenuo u pomoć tvrđavi. U noći 21. svibnja oko 600 uskoka i mletačkih podanika, s 20 konja natovarenih hranom, pod zapovjedništvom Brtučevića, ušlo je u Klis. Četiri dana kasnije u Rogoznici se iskrcao general Lenković s 70-80 brodova i četiri marcilijane. U noći 27. svibnja carska vojska približila se Klisu. U sukobu s Turcima bila je potučena. I pored poraza Lenković se sa 600 ljudi probio u Klis. Dana 30. svibnja 1596. Turci zauzeše Klis. Od samog osvajanja utvrđenja posada nije imala dovoljno namirnica i strjeljiva. Uskoro su Turci uništili cisterne i posadu lišili vode. Glad i bolest prorijedili su posadu koja se junački držala. U Veneciji je vijest o padu Klisa primljena s olakšanjem. Događaji oko Klisa znatno su poremetili privredu Dalmacije. Trgovina s Bosnom je bila prekinuta. Mnogo mletačkih podanika ostavilo je motiku i latilo se puške ili se iz straha od svojih gospodara sklonilo u šumu. Padom Klisa revolucionarni zanos mletačkih podanika znatno je splasnulo. S Turcima je Venecija brzo normalizirala svoje odnose. U tijeku opsade Klisa Mlečani su surađivali s Turcima. Dok su Klis držali uskoci, mletački podanici iz Splita i okolice aktivno su uzimali učešća u svim događajima oko tvrđave. U to vrijeme Mlečani nisu mogli poduzeti nijednu praktičnu mjeru da smire svoje podanike. Padom Klisa narod je odmah osjetio da su njegove nade iznevjerene i da će za učešće u napadu na Klis odgovarati pred svojim vlastima. Mlečani su najprije dopustili da se stišaju događaji, a zatim počeli s kažnjavanjem svojih podanika. Mali broj ljudi je osuđen na smrt, dok je najveći broj osuđen na zatvor ili galije. Mlečanima je bilo jasno odakle vjetar puše. Zatucano i vjerski isključivo seljaštvo pod utjecajem klera uzelo je učešće u akciji više iz religioznih nego političkih motiva. Svećenici su javno išli po naseljima i priređivali svečane procesije. Svećenstvo s biskupom na čelu, pod papinom zaštitom bilo je ideološki vođa pokreta u Dalmaciji. Njegov rad bio je u suprotnosti s interesima Venecije. Mlečani se nisu ustručavali uhititi odgovorne svećenike u Dalmaciji, što je dovelo do sukoba s biskupima. Trojica dalmatinskih biskupa su protjerani zbog odupiranja zapovjedima iz Venecije. U Veneciji nitko nije bio oduševljen zbog uhićenja svećenstva u Dalmaciji, ali Mlečani su bili prisiljeni na takav korak. Papa je zbog uhićenja svećenstva i drugih ličnosti optuživao Mlečane da više vode računa o željama Turaka nego o interesima kršćanstva. Venecija je sretno prebrodila krizu. Austrijski plan je propao, na veliko zadovoljstvo Republike. Događaji oko Klisa još su više zaoštrili

uskočko-mletačko neprijateljstvo. Uskoci će od sada još odlučnije napadati mletačko brodovlje u Jadranskom moru. Početkom Velikog tjedna 1597., flota uskočkih lađa s više od 500 ljudi odjedrila je iz Senja na sjever do mletačkog Rovinja, gdje su noću opljačkali sve lađe u luci, uzevši plijen u vrijednosti od 400 000 škuda, Pohod na Rovinj bio je otvoreni izraz srdžbe cijele uskočke zajednice na Veneciju. Uskoke je razljutilo što je Venecija prilikom opsade Klisa pomagala Turcima i kaznila Dalmatince koji su im opsadi pomogli. Kap koja je prelila čašu bilo je smaknuće skupine uhićenih uskoka i izlaganje njihovih glava u Veneciji¹⁶⁴. Habsburško povjerenstvo koje je vodio general Juraj Lenković, počelo je oštro. Zasjeo je u Rijeci, pozvalo osumnjičene uskoke na saslušanje i izdalo naredbu da se sav plijen mora vratiti jer je otet nezakonito. Lenković je nekolicinu uskoka prognao u Brinje, sedmoricu dao smaknuti i protjerao iz Senja više bjegunaca s mletačkih galija i drugih mletačkih odmetnika, ali je kapitulirao u vezi s plijenom i čak isplatio *stipendiatima* dvomjesečnu plaću. Početkom veljače 1598. određeni broj uskočkih vojvoda i harambaša potpisao je izjavu kojom se obvezuju da će prestati nanositi štetu mletačkim podanicima i teritoriju, da neće dopustiti pojedinačne akcije i da će se pokoravati kapetanima i vojvodama. Za izvršenje su jamčili svojim „glavama, ženama, djecom, nekretninama, čašću i pokretnom imovinom“. Deset dana kasnije Bembo je pokušao napasti uskočke lađe. Uskoci su pristali u blizini Šibenika te su prešli na turski teritorij, okupili 8000 grla stoke i dotjerali ih na obalu. Kada ih je Bembo po kišnom vremenu sa svojim albanskim plaćenicima priklještio u plićaku Rogozničkog zaljeva, uskoci su to shvatili kao težak eksces. Naime, akcije je dopustio senjski kapetan, pod uvjetom da se ograniče na tursku imovinu. Vojvode i harambaše poslali su Bembu poruku u kojoj su istaknuli razliku između njihovog pohoda i neovisnih prepada prognanih uskoka koji nisu pristali poštivati venecijanske interese. Uskoci su svoj pohod smatrali potpuno legitimnim. Bembo se nije udostojio odgovoriti, a uskoci su odlučili iskoristiti loše vrijeme da pobjegnu. U gluho doba noći, kad stražari na katarkama¹⁶⁵ nisu čuli ništa osim huka vjetra i udaranja valova, uskočke su se lađe jedna po jedna izvlačile na pučinu i naposljetku odjedrile kući. I sami uskoci žalili su se da ih je na prepade natjerala oskudica. Godine 1598. prosvjedovali su da im Mlečani, u nastojanju da zaštite turski teritorij od njihovih upada, ugrožavaju egzistenciju. Senjski kapetan obavijestio je glavnog zapovjednika Vojne granice da njegovi ljudi trpe oskudicu i tegobe jer ne mogu doći do drugih namirnica.

¹⁶⁴ Catherine Wendy Bracewell, *nav. dj.*, str. 234.-281.

¹⁶⁵ Katarka - grč. katartios, jarbol. Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, str. 675.

Međutim i u vrijeme najjače izolacije, nisu se svi uskoci okomljivali na prvog kršćanina na kojeg bi naišli. Tijekom pretežitog dijela 1598., mnogi su uskoci pokušavali sačuvati mir na Jadranu držeći se kod prepada obećanja danih u izjavi. Iako su lađe glavnog providura kružile ispred Senja s naredbom da zaplijene svaku lađu na dolasku ili odlasku iz Senja, Rijeke, Bakra i Vinodola, a u Senju vladala oskudica, pogotovo vina, vojvode i harambaše te većina uskoka mirno su čekali u gradu. Glavni razlog njihovog strpljenja bila je nada da će mjere za pomoć Senju, koje je koordinirao papa, u suradnji s nadbiskupom Minuccijem i biskupom De Dominisom, dati rezultata. Budući da mletačka blokada Hrvatskog primorja nije prestajala ni 1599., uskoke u Senju glad je počela tjerati na očajničke poteze. Providurov napad na Lovran, jedan od glavnih opskrbljivača Senja vinom i žitom, izazvao je veliko nezadovoljstvo i uskočki protunapad na Plomin i Labin, gdje su oteli potrebnu stoku i druge namirnice. Pljačkaški pohodi na turski i mletački teritorij nastavili su se u 17. stoljeće, unatoč mletačkoj blokadi, a dijelom upravo zbog nje. Habsburzi su naposljetku odgovorili protumjerama. Blokada Hrvatskog primorja i Trsta, mletačke kaznene ekspedicije na nadvojvodine posjede i snažan diplomatski pritisak na habsburškim dvorima primorali su Habsburgovce na ustupke. Godine 1601. osnovano je povjerenstvo za preobrazbu uskočke organizacije, na čelu s Giuseppeom Rabattom, savjetnikom nadbiskupa Ferdinanda u Grazu. Rabatta je u Senj ušao u siječnju 1601. na čelu 1500 vojnika iz Vojne granice. Dobio je zapovijed kazniti sve uskočke vođe odgovorne za nedopuštene napada na mletačke podanike i imovinu, ukloniti sve venturine iz Senja i naseliti ih po posadama u unutrašnjosti te zabraniti sve samoinicijativne pomorske napade na mletački i turski teritorij. Rabatta je izvršenju svog zadatka prišao s neviđenom okrutnošću. Nakon dolaska u Senj, zapovjedio je da se zatvore gradska vrata i postavi straža te da svi koji se žele pokajati za svoje prijestupe i ostati u službi Vojne granice zamole za njegovu milost u gradskoj tvrđavi. Tada je dao uhititi Marka Margitića, Martina Posedarskog i Juraja Maslardu, uskočke vođe za kojima je Venecija izdala potjernicu zbog pljačkaških napada u Dalmaciji i dezertiranja iz mletačke vojske. Maslarda je ubijen mačem u pokušaju bijega, a Margitića i Posedarskog prijeki je sud osudio na smrt. Smaknuti su u tvrđavi, a njihova mrtva tijela obješena su na prozore iznad gradskog trga. U nastojanju da se riješi disciplinskih problema koje su stvarali neplaćeni uskoci, Rabatta je poslao oko 200 venturina pod zapovjedništvom vojvode Ivana Vlatkovića u Otočac i druge utvrde u zaleđu. Opskrbio ih je namirnicama i obećao im redovitu plaću. Brojnim prosvjedima protiv Rabattinih mjera u Senju, pridružio se i Daniele Francol, kapetan u

karlovačkoj konjici. Rabatti nije bilo lako ispuniti obećanje da će Senju i posadama u unutrašnjosti davati redovitu plaću. Budući da mu Dvorsko ratno vijeće za to nije dalo nikakva sredstva, prvih pet mjeseci plaćao je opskrbu i davao plaće iz vlastitih dnevnica. Kada je presušio i taj izvor, a opskrba i dalje nije funkcionirala, uskoci su postali nemirni. Pobunu uskoka u Brlogu vojska je brzo ugušila, no budući da plaće i dalje nisu stizale uskoci su se počeli sve više vraćati iz unutrašnjosti u Senj. Kad su se gradom proširile glasine da Rabattin ugled na dvoru slabi, uskoci su se odlučili na pobunu. Skupinu uskoka koju je Rabatta poslao na ugarski front zaustavio je u Karlovcu kapetan Francol i poslao natrag u Senj. Kad su stigli u grad, Rabatta je njihovog vođu Jurišu Hajduka strpao u zatvor. Senjani su najprije zamolili, a onda odlučno zatražili da se omiljenog harambašu pusti na slobodu; Rabatta je odbio i zaprijetio mnoštvu pred tvrđavom; došlo je do pucnjave i gomila se razbjesnila. Unatoč Rabattinim uvjerenjima da će pustiti Jurišu ako mu dovedu jednog drugog uskoka, Senjani su provalili u tvrđavu, svladali stražare i ubili Rabattu. Uskoci su mu odsjekli glavu i pokazali je mnoštvu s prozora tvrđave. Rabatta je u Senju bio silno omražen i njegovo su ubojstvo građani smatrali opravdanim. Onda su odlučili osnovati neku vrstu republike te su izabrali vladu od nekoliko članova. Predstavnici uskoka i civilne vlade odmah su o svojem drastičnom činu obavijestili glavnog providura Pasqualiga i druge mletačke dužnosnike. Obećali su da će održavati red i mir i držati se pravila uskočkog ponašanja te su zatražili da Vojna granica pošalje povjerenstvo da istraži slučaj. Uskoci su tvrdili da je zbog Rabattinih mjera oslabila obrana Senja i granice protiv mogućih turskih napada. Otpuštajući iz službe iskusne i privržene uskoke i zamijenjujući ih sitnim trgovcima i drugim obrtnicima koji nikada nisu vidjeli granice, smičući privržene uskoke i osuđujući ih na galije; puštajući zatočene Turke iz zatvora; zanemarujući opskrbu utvrda Rabatta je ugrozio obranu Senja od neprijatelja. Istina je da su uskoci prisegnuli da neće napadati mletačku Dalmaciju, jer su tamo živjeli kršćani kao što su i oni. No izručujući ih u ruke Venecije, saveznika Porte, Rabatta je počinio izdaju, držali su uskoci. Ovome su uskoci dodali niz otežavajućih okolnosti: kršenje mnogih uskočkih prava, nemoralno ponašanje, polaganje prava na dio uskočkog plijena; pokušaj iznuđivanja tlake te njegovu posljednju uvredu, kada je topove u tvrđavi okrenuo prema „nama kao da smo Turci“. Idućih će godina jačati sukob između samih uskoka te između njih i Mlečana oko ograničenja uskočkih prepada. Odmah nakon umorstva Rabatte, uskoci su oglasili da žele ostati u miru s Venecijom. Godine 1601. povjerenik Rabatta i Vettor Barbaro, predstavnik glavnog providura, napravili su ugovor kojim su uređeni

odnosi između Venecije i uskoka. Prema tom ugovoru, uskoci su smjeli slobodno ploviti između Senja i Karlobaga, nisu se smjeli približavati otocima niti se iskrcavati na mletačkom teritoriju, kao ni u Senju primati odmetnike od mletačke vlasti. Uskoci koji su se ogriješili o zakone Republike nisu imali pravo na oprost i Venecija ih je mogla progoniti i kažnjavati. Ugovor je bio sročten tako da zaštiti mletačke podanike od uskočkih napada, a Veneciju od turskih optužaba da surađuje s uskocima. Napisali su ga vladini dužnosnici, kojima je mnogo više stalo da se uklone nesuglasice između njihovih država nego da se zadovolje interesi uskoka. Uskoci su se na taj način našli u bezizlaznoj situaciji. Budući da su smjeli ploviti samo od Senja do Karlobaga i nisu se smjeli iskrcavati na mletačkom tlu, ostalo im je samo djelovati u Lici, kamo su stizali pješice. Ugovornim su bili odsječeni i od turskog zaleđa na jugu. No kad su obećali da će poštivati duh mirovnog ugovora, nisu smatrali da se moraju držati svake riječi. U travnju 1600. vojvode i „svi senjski uskoci“ predali su nadvojvodinom povjereniku u Senju i mletačkom *capitanu contra uscocchi* pisani prijedlog u kojem stoji: „Uskoci osuđuju napade obiju strana kao nedostojne kršćana i iskazuju svoju želju da brane granice Habsburškog Carstva. Ograničenja koja nas tjeraju na pljačku: nedostatak obradive zemlje zbog turskih osvajanja, problemi koje nama zadaje mletačko ograničavanje kretanja, male plaće stipendijata te još slabije braće venturina.“ Vojvode su tražile da Venecija prestane blokirati uskočke kopnene i pomorske putove, kako bi mogli pljačkati Turke; da ne progone uskoke koji u nevolje potraže zaklon na njihovom teritoriju; da ne ometa donošenje otkupa u Senj i pristup trgovcima koji u grad žele donijeti svoju robu. Zauzvrat, obećali su da neće mletačkim podanicima nanositi nikakvu štetu ni na moru. Osim toga, kaznit će svakog uskoka koji se drzne prekršiti ta načela i prognati njegovu obitelj te će prestati u Senju primati odmetnike od mletačke vlasti. Uskoci su držali svoju riječ, no mletačke galijske progonile bi ih svaki put kada bi prešli mletačku granicu i tako prekršili ugovor između Rabatte i Pasqualiga. Republika uskocima nije mogla dopustiti da s njezinog tla upadaju na tursko jer bi je Turci odmah optužili da s njima surađuje. Uskoci su se bezbroj puta zakleli čašću da neće nanositi štetu Veneciji ni njezinim podanicima, no isto je toliko puta glavni providur progonio uskočke lađe. Kada su u Senju krajem 1602. ljudi umirali od gladi i bili prinuđeni jesti prženi žir i korijenje, uskoci su samoinicijativno nastavili pomorske ekspedicije na jug, odakle su upadali na tursko tlo iz mletačke Dalmacije. Suočen s nestašicom i mogućom pobunom, kapetan je morao odobriti prepade na tursko tlo, uz strogu naredbu da ne nanose štetu mletačkim podanicima. No čak i više od pojedinačnih osvetničkih akcija, na odnose uskoka s Venecijom

utjecala je dugotrajna blokada Hrvatskog primorja i Jadrana. Blokada je dovela do toga da su uskoci bili prisiljeni presretati kršćanske brodove i plijen tražiti na dalmatinskim otocima. Nakon što su uskoci 1604. napali tursku tvrđavu Herceg-Novi, lokalni turski dužnosnik naredio je da se naoruža nekoliko lađa te pošalje nadzirati prilaz gradu. Na mletački prosvjed Turci su odgovorili da „uskoci ne bi mogli odjedriti tako duboko na jug, da se plovidba na Jadranu dobro nadzire“. U prosincu 1604. skupina od 400 uskoka zaplovila je na jug u nabavu provijanata za božićne blagdane. Na putu su ih presrele mletačke lađe, no uskoci su se probili silom. Kad su došli do trogirskog okruga, polovica uskoka je prešla preko mletačkog tla u tursko zaleđe kod Skradina, otela od turskih podanika 15.000 grla stoke i vratila se na mletačko tlo. Tamo su stoku poklali da je mogu otpremiti u Senj za božićnu gozbu. Glavni providur poslao je za uskocima bojne lađe koje su ih blokirale u zaljevu kod otoka Iža. Kad je pala noć, odlučeno je da će mletačke galije nadzirati ulazak u zaljev dok ne stigne pojačanje. Te se noći dignula bura koja je puhala dva dana. Dana 26. prosinca vjetar se stišao te su se Mlečani i Albanci iskrcali i opalili plotun prema uskočkoj barikadi. Međutim, tamo više nije nikoga bilo. Tijekom noći, dok je nekolicina uskoka održavala vatru, pjevajući uz tamburice da Mlečanima na galijama pokažu da se ne boje svoje sigurne propasti, njihovi drugovi napravili su saonice od drveća i na njima prevezli lađe preko vrha otoka. Prije zore zaplovili su prema Senju, ali prije toga odlučili su se osvetiti za gubitak plijena. Otplovili su na jug do Brača, naišli na mletačku fregatu koja je vozila putnike i robu iz Brača u Veneciju, pretukli su vlasnika i putnike, uzeli im novac i dragocjenosti, a teret bacili u more. Uskoci su nastavili pljačkati turski teritorij ne obazirući se mnogo što time narušavaju mletački i dubrovački suverenitet. Godine 1604.-1605. velike skupine uskoka odjedrile su na jug i poharale turske utvrde Herceg-Novi, Islam, Trebinje i Skradin. Turci su optužili Mlečane za nemar jer su dopustili uskocima da tako lako prijeđu granicu. No ovi uskočki prepadi bili su selektivni, zapovijedale su vojvode, a odobrili su ih nadvojvoda Ferdinand i Dvorsko ratno vijeće u sklopu Dugog turskog rata. Mogli su još prihvatiti da trebaju ugoditi Veneciji obvezujući se da neće nanositi štetu mletačkim podanicima, ili čak da neće narušavati njezin suverenitet povredom granice na putu prema turskom teritoriju. No kap koja je prelila čašu bio je zahtjev Habsburgovaca da prestanu pljačkati Turke. Mir potpisan sa sultanom u Zsitva-Toroku u studenom 1606. zabranjivao je pljačku objema stranama, a nadvojvoda Matijaš, vladar Hrvatske i Ugarske, pazio je ne dati povoda za obnovu neprijateljstva. Međutim, unatoč naredbi da ostanu u Senju, uskoci nisu dobili plaću koja bi im nadoknadila prihod od plijena. Neke uskočke vođe

pokušale su problem riješiti obračavajući se izravno Rudolfu II., pridajući time pažnju u vjeru u habsburšku podršku borbi protiv Turaka i svoje neprijateljstvo prema Mlečanima. U svojoj peticiji zamolili su da im se dopusti da se uzdržavaju od danka koji su plaćala sela na turskom teritoriju. Unatoč potpisanom mirovnom ugovoru s Portom, uskoci su ocijenili da će najveća zapreka njihovom planu biti Venecija. Nadalje, obećali su da neće Mlečanima nanositi zlo ako ih ne budu ometali u prikupljanju danka. Usput napominju da će i Turke ostaviti na miru za vrijeme trajanja primirja. Iako je ovo rješenje podržao car Rudolf, suprostavio mu se glavni zapovjednik Vojne granice, koji je prihod od danka smatrao svojim stečenim pravom. Studenoga 1607. papinski nuncij javio da se uskoci žale da „već 50 mjeseci nisu dobili plaću o kojoj ovisi njihova egzistencija“. Pod takvim uvjetima nisu mogli opstati ni plaćeni uskoci ni venturini. Ni sami vojvode nisu mogli ljudima zabraniti da pljačkaju Turke, a da time ne ugroze svoj autoritet. Kad su uskoci prekršili kapetanovu zabranu i izašli iz grada opljačkati teret turske i židovske robe na nekoliko mletačkih lađa, nadvojvoda Ferdinand poslao je u Senj generala Khisela na čelu povjerenstva koje je trebalo ukloniti uskoke i zamijeniti ih plaćenicima. Vijest o generalovom dolasku u Rijeku izazvala je u Senju pobunu. Vojvoda Vlatković i Juriša Hajduk otišli su uskoke predstavljati u Rijeku. Ponudili su da će vratiti sav plijen otet kršćanima, naglašavajući, međutim, da imaju pravo zadržati tursku robu. General je odbio s njima pregovarati. Kad su to čuli, uskoci su u Senju zauzeli tvrđavu i poručili „da će se suprostaviti uspostavi talijanske ili neke druge posade u Senju, ta da će radije pobiti najprije svoju djecu, a onda jedan drugoga. Međutim, kada je general stigao u Senj sa 600 pješaka i 400 njemačkih konjanika iz Karlovca, uskoci su uvidjeli da mu se ne mogu suprostaviti. U srdžbi kojom su se Senjani oduprli jurisdikciji Vojne granice, general Khisel osjetio je odjek ugarske pobune. Po dolasku u Senj odmah je dao uhititi Ivana Vlatkovića, Jurišu Hajduka i Antuna Mikulanića, senjskog plemića i zapovjednika posade u Otočcu, pod optužbom da su kovali urotu s Mađarima. Nakon bijega iz zatvora s Jurišom Hajdukom i progona kojim ih je kaznio general Khisel, Vlatković se sve više bavio idejom da uđe u mletačku službu. Tako su on i Juriša ponudili Mlečanima 1608. da će im se staviti na raspolaganje zajedno s pristašama. Međutim, do tada su se napetosti smirile pa se sukob nije očekivao i ponude su odbijene. Sredinom 1608. Habsburzi su prognanicima dopustili vratiti se u Senj. General hrvatske granice pomilovao je Ivana Vlatkovića i Jurišu Hajduka. Mletačke ophodnje smanjile su mogućnosti za pljačkaške pohode na turskom tlu, a nestašicu u Senju dodatno je otežala plijenidba brodova za vrijeme povremenih mletačkih trgovačkih

sankcija protiv Senja i Rijeke. Iako je Senj stalno obećavao da neće biti pljački izvan dogovorenih područja, skupine uskoka svako malo bi se iskrale i krenule u popunu svojih isprežnjenih zaliha ne birajući cilj. U očajničkoj potrazi za plijenom, počeli su napadati u novim smjerovima. Krajem 16. stoljeća narušeni su odnosi s Vinodolom, jer je grof Zrinski počeo trgovati s Venecijom te je zabranio svojim podanicima odnose s uskocima, bojeći se da bi to moglo šteti njegovoj pomorskoj trgovini. No budući da napadi na Vinodol nisu mogli dugo ostati nekažnjeni, trebalo je potražiti drugi plijen. Uskoci su tada sve češće počeli pljačkati na sjeveru, u blizini mletačke Istre. Iz Rijeke, kamo su mogli pristati pod izgovorom da su došli čuti novosti ili kupiti namirnice, uskoci su mogli lako isploviti u mletačke vode, izbjegavši na taj način mletačke brodove koji su blokirali Velebitski kanal i otoke jugozapadno od Senja, na putu prema turskom teritoriju. Od samog početka sedamnaestog stoljeća istarski rektori javljali su o uskočkim prepadima na trgovačke brodove i obalne gradove te na krađu stada i provijanta. Istra je bila pogodan cilj za osvetu Veneciji. Nažalost, cijenu su plaćali siromašni istarski seljaci. Od uskočkih vojvoda sve se više očekivalo da kontroliraju prepade radi redovite opskrbe te da paze da se poštuje zabrana pojedinačnih pljačkaških pohoda. Jedan od uskoka koji, razapet između zahtjeva Dvorskog ratnog vijeća i svojih drugova, nije uspio zadovoljiti obje strane bio je Ivan Vlatković. Kad je 1608. pomilovan i vraćen u Senj, imenovan je zapovjednikom skupine Krmpočana, Vlaha koji su nedugo prije toga naseljeni u Liču, blizu Senja. U to vrijeme Vlatković je vodio prepade radi redovite opskrbe i prikupljanja danka. Kad su ga kasnije optužili da je pljačkao mletačke, dubrovačke i turske lađe i imovinu, on se branio da je otimao samo tursku robu. Nije na vrijeme shvatio da su se vremena promijenila. Njegove akcije naišle su na službenu osudu, pa se kolovoza 1610. morao pokoriti naredbi da potpuno spriječi pohode svojih ljudi. Potpisao je izjavu da on i njegovi ljudi „neće više ići u prepade, ni kopnom ni morem“. Međutim, ni godinu dana kasnije Ivan Vlatković i njegov brat Miho uhićeni su u Karlovcu po nalogu Dvorskog ratnog vijeća i izvedeni pred sud. Bili su optuženi za niz pljački turskih i mletačkih podanika te neposluh senjskom kapetanu i otimanje provijanta Vojne granice. Ivan Vlatković osuđen je 3. srpnja 1612. u Karlovcu na smrt. Obrazloženje je bilo pravno slabo utemeljeno: otuđenje zaliha senjske posade. Rezultat toga svega bio je da se uskocima željelo dati do znanja da se stegovne mjere mora poštovati. Nije slučajno da je Vlatković osuđen upravo u vrijeme velikih napetosti između Venecije i uskoka, kad su Mlečani odlučno zatražili od Habsburgovaca da ih uklone iz Senja. Nedugo nakon Vlatkovićeva smaknuća nadvojvoda je

poslao poklisara u Veneciju s planom za rješenje uskočkog problema. Krajem 1612. potpisan je tzv. Bečki sporazum kojim se Venecija obvezuje da će obustaviti blokadu Senja ako Habsburgovci reformiraju uskočku organizaciju. Od devedesetih godina šesnaestog stoljeća Venecija, koja je odlučila stati na kraj uskočkim prepadima, postala je jedan od njihovih najvećih neprijatelja. Sigurno je da su uskoci više mrzili Mlečane nego pogranične muslimane. No unatoč sve većem animozitetu prema Veneciji, većina je uskoka svoj „razlog postojanja“ vidjela u borbi protiv Turaka. Nadvojvoda Ferdinand i car Matija nastojali su iskoristiti sukob Mlečana s uskocima kako bi Mlečane primorali da priznaju slobodnu plovidbu Jadranom i popuste u nekim teritorijalnim sporovima u Istri, Furlaniji i Tirolu. Venecija je nakanila održavati blokadu Hrvatskog primorja dok uskoci ne budu iseljeni iz Senja te nije htjela čuti za slobodnu plovidbu dok se taj problem ne riješi. Kriza je riješena ugovorno krajem 1612. u Beču, kad se nadvojvoda Ferdinand obvezao da će zabraniti uskočko gusarenje, prognati sve prekršitelje i u gradu otvoriti njemačku posadu. Venecija je obećala da će pustiti zatočenike, prekinuti blokadu i dopustiti prolaz trgovačkih brodova Jadranom. Sukladno Bečkom sporazumu, Habsburzi su poslali povjerenstvo u Senj i imenovali novog kapetana, Nikolu Frankopana s Trsata. Mlečani su se nadali da će se on posebno truditi da se postigne mir jer je i sam imao posjede u senjskom kraju. Nakratko se činilo da će Bečki sporazum unaprijediti odnose između Mlečana i uskoka koji su ostali u Senju. Najavljeno je da će glavni providur Pasqualigo pustiti na slobodu uskoke koje je držao kao taoce; dopustio im je da plove Jadranom kako bi prikupili danak od turskih podanika između Splita i ušća Neretve; uskoci su obavijestili mletačke vlasti o piratima koji su u dvije lađe pljačkali duž obale i ponudili se da ih ulove. No ubrzo su Turci prekršili primirje u Ugarskoj i napali utvrde u Otočcu i Karlobagu. Suočeni s turskom opasnošću, Habsburzi su uskocima dali više slobode. U travnju uskoci su napali Skradin i Trebinje, otevši veliku količinu plijena i mnogo talaca. Pasqualigo je javio da nisu nanijeli štetu mletačkim podanicima, osim što su zaplijenili provijant i lađe. No to ga je još više razljutilo jer su lokalni Turci dobili povod da optuže Mlečane za suradnju s uskocima. Uskoro nakon toga bojne lađe mletačkih albanskih plaćenika presrele su uskoke koji su se vraćali iz pljačke u turskom području u dolini Neretve. U bitci koja je uslijedila ubijeno je 60 uskoka. Ubijenim uskocima Albanci su odsjekli glave i odnijeli ih u Split. Tri dana kasnije javljeno je da su uskoci oteali mletačku galiju i ubili *sopracomita* Christofora Veniera, rođaka glavnog providura Veniera. Venierovu glavu pažljivo su pohranili u kutiju kako bi je mogli zamijeniti za glavu vojvode Mihe Hreljanovića. Pasqualigo

je na Venierovu smrt odgovorio blokadom Hrvatskog primorja. Dok je on slao brodove pod Senj, javljeno je da se u Istri gomilaju mletačke trupe. Tada je stigla i vijest da turske trupe nailaze obalom. Ferdinand se pobjao da se spremaju za napad pa je naredio svojim zemljama da se pripreme za rat. Istodobno, poduzete su mjere da se Venecija umiri. Novi senjski kapetan pohitao je u Senj gdje je krajnjim naporima nagovorio uskoke da mu daju Venierovu glavu. Unatoč habsburškim naporima trajno rješenje još se nije naziralo. Nema dvojbe da je Senj narušavao odnose između Venecije i Habsburgovaca, no tome je pridonosio i niz drugih čimbenika, posebice strah Mlečana od habsburškog okruženja i nezadovoljstvo Austrijanaca mletačkim trgovinskim monopolima i ograničavanjem plovidbe na Jadranu. Na kraju, uskoci nisu bili pravi uzrok „Uskočkog rata“, oni su samo poslužili kao povod za izbijanje neprijateljstava.

12. Uskočki rat ili rat za Gradišku¹⁶⁶ - uvodni dio

Uskočki rat između Austrije i Venecije, koji je počeo u jesen 1615., po materijalnim razaranjima, svireposti i žestini ostat će zapamćen kao jedan od najtežih ratova vođenih na području Istre. Uskoci su jako štetili mletačkom pomorstvu. Venecija ih je htjela ukloniti, ali je Habsburgovcima u ratu koji je uslijedio uzela Goricu¹⁶⁷. Rat je teško pogodio Istru koja je inače bila privredno zaostala. Istra je bila podijeljena između Austrije i Venecije. Republika je uglavnom držala južnu, zapadnu i istočnu obalu Istre do Plomina¹⁶⁸. Sjeverni, planinski dio Istre pripadao je Austriji¹⁶⁹. Glavna privredna grana u čitavoj Istri bila je stočarstvo. Sa zimskim

¹⁶⁶ Budući da je ovo posebno poglavlje, bit će obrađeno u potpoglavljima, objašnjavajući *status ante bellum*, *casus belli* i sam tijek rata, te na kraju njegove posljedice za Istru i šire.

¹⁶⁷ Slaven Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba (XVI.-XIX. stoljeće) s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, str. 69.

¹⁶⁸ Stoppedesetgodišnja mletačka penetracija na Istarski poluotok vršila se postupno u etapama: između 1267. i 1283. Venecija je uspostavila svoju dominaciju nad sjeverozapadnim dijelom Istre (Poreč, Umag, Novigrad, Sutlovreč, Motovun, Kopar, Izola, Piran), god. 1331.-1332. zadobila je jugozapadni dio s Pulom, Rovinjem i Balama, a u desetljeću 1411.-1420. još i Milje te preostali dio unutarne Istre (Buje, Oprtalj, Labin, Plomin i Roč). Mletačka se stečevina prostirala, osim u obalnom dijelu sa zaledem, i na području sjevernog dijela poluotoka te jugoistočnom do uvale Stupovac podno sela Zagorja. Pod vlašću Venecije našlo se tri četvrtine istarskoga teritorija; prema: Miroslav Bertoša, *Istra: Doba Venecije*, str. 48.

¹⁶⁹ Istarska knežija predstavljala je zapravo feudalni konglomerat „nasljedne zemlje“ i niza malih gospoštija, nadarbina i posjeda sa slabim razgraničenjem javnog i privatnog prava i zamršenim upravnim, sudskim, poreznim i

pasištima pored mora i ljetnim pašnjacima u planinama Istra je bila pogodna za polunomadsko stočarstvo¹⁷⁰. Granica koju su u Istri povukla dva strana osvajača nije razdvojila ni kulturno ni privredno jedan narod. Nadvojvodini podanici zimi su sa stokom zimovali u mletačkoj Istri, a ljeti su se mletački podanici izdizali sa stokom na austrijski teritorij. Takva privredna ovisnost i povezanost odvijala se stoljećima na korist jednih i drugih¹⁷¹. Kako je najjednostavnije objasniti razlike između Knežije i mletačke zapadne Istre? Dok su se u zapadnoj, mletačkoj Istri razvijale gradske i seoske općine, a kolonatski odnosi produbljivali i usavršavali, u Pazinskoj knežiji ni plemići niti kler nisu imali dovoljno političke moći ustrojiti samostalne upravne jedinice. U austrijskom dijelu središnje Istre sačuvali su se feudalni odnosi iz vremena Franaka¹⁷². Ni gradovi poput Pazina i Pićna nisu imali samoupravu niti razvijen građanski sloj. Uskočki rat ili rat za Gradišku izazvao je paniku i strah, ne samo među žiteljstvom, već i među mletačkim rektorima. Na tisuće izvješća, dopisa, pisama i poruka poslano je iz Istre s apelima za pomoć u hrani, odjeći, ljudstvu i oružju¹⁷³. Odmah na samome početku naveo bih nekoliko podataka koji su u diskrepanciji u različitoj literaturi te pokoju zanimljivost. Navodim sljedeće: „Glavna udarna snaga nadvojvode u Istri bili su uskoci, kojima mletački plaćenici nijesu bili dorasli.“¹⁷⁴

imovinskim obvezama, podložnim čestim promjenama. Premda se kao sinonim koristi i pojam Pazinska knežija, taj se naziv odnosi na središnji dio feuda. Prvi spomen imena nalazimo u darovnici Otona II. Porečkoj biskupiji iz godine 983., kojom biskupija dobiva Motovun i utvrdu Pazin. Akviljeski patrijarh, koji je pored crkvene imao i svjetovnu vlast nad feudima, 1208. postaje istarskim markgrofom. Krajem XII. i početkom XIII. stoljeća Pazinska knežija dolazi u posjed grofova Goričkih, a smrt Albrechta IV. Goričkog 1374. označila je kraj vrlo značajnog razdoblja Pazinštine. Nasljednim ugovorom gospoštija prelazi u ruke austrijskih vojvoda Habsburgovaca koji je drže sve do 1918. Ubrzo nakon diobe posjeda između cara Karla V. i njegova brata nadvojvode Ferdinanda, Pazinska knežija je formalno postala „prijedruženim dijelom“ kranjskih zemalja, premda do spajanja s Kranjskom ni politički, ni ekonomski, ni nominalno nije nikada došlo. Knežija je bila privatni posjed Kuće Austrije koja se njome služila u financijskim transakcijama, da bi je u drugoj polovici XVII. stoljeća definitivno prodala, zadržavši jedino prava koja su potjecala iz teritorijalnoga suvereniteta. Povijest Pazinske knežije proučava se na temelju urbara, urbarskih propisa, raznih komisijskih izvješća i statističkih popisa. Zbog ograničenosti prostora više o tome kod: Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 756.-760. i Darko Dukovski, *Istra: kratka povijest dugog trajanja*, str. 63.-70.

¹⁷⁰ Više o tome kod: Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 323.-324.

¹⁷¹ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 281.

¹⁷² Darko Dukovski, *nav. dj.*, str. 67.

¹⁷³ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 305.

¹⁷⁴ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 285.

Međutim, recentnija istraživanja pokazuju ipak drugačije: “Za razliku od malobrojnih uskoka, kojih je uloga ostala epizodnom, nepouzdana i bolesna soldateska koja je zbog slabe plaće, iznemoglosti i straha često bježala iz mletačkog tabora, glavnu udarnu snagu činile su gerilske čete istarskih seljaka-muškaraca i žena - jednako onih s područja Države sv. Marka, kao i podanika austrijskog nadvojvode¹⁷⁵. Druga zanimljivost koju bih želio navesti jest sam početak rata. Naime, opet Stanojević piše: “Pošto posljednji pregovori sa carem nijesu donijeli nikakve rezultate, Venecija je pribjegli efikasnijim mjerama. Ne samo da su blokirani Senj, i ostala nadvojvodina mjesta na Hrvatskom primorju, nego je izvršena invazija austrijske teritorije. Dana 29. augusta 1615. Mlečani su zauzeli Novi, grad Frankopana, zapalili čitav kaštel i oružje, sve ljude sasjekli i robu oteli. Napad na Novi može se smatrati kao početak gradiškog ili uskočkog rata između Venecije i Austrije¹⁷⁶. Međutim, prof. dr. sc. Miroslav Bertoša u svojoj knjizi piše¹⁷⁷: “Mletačka soldateska i žiteljstvo Milja i okolnih sela provalili su 24. studenog preko rječice Glinščice i počeli uništavati solane u Žavlju. Mlečani su doživjeli poraz te je austrijska vojska krenula u ratni pohod na područje mletačke Istre. Rat je počeo.¹⁷⁸ Rat u Istri trajao je osam mjeseci dulje negoli u drugim područjima zahvaćenim sukobima. Madridski mir u rujnu 1617. za Istru nema većeg značenja. Završetak rata u Istri službeno je objavljen tek u srpnju 1618¹⁷⁹. O ratu, tj. furlanskom i istarskom frontu, pisali su povjesničari i kroničari suvremenici poput Paola Sarpija¹⁸⁰, Giovannia Battiste Nania, Johanna Weicharda Valvasora¹⁸¹ i dr. Međutim, svi oni pišu ili tendenciozno ili s namjerom da zabave čitateljstvo, ne zamarajući se s provjerom dobivenih informacija. Izvješća i historiografija koja je nastala u prvim desetljećima nakon završetka rata, spomenute sukobe i pljačku koja je uslijedila prikazuju prije svega kao gospodarski iscrpljujuće. Zapisi poput “uništili su sve što nisu mogli odnijeti” dio su retorike

¹⁷⁵ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 304.

¹⁷⁶ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 282.

¹⁷⁷ Samo kratko, više detalja o tom događaju poslije jer je i meni on referenca kao *cassus belli*.

¹⁷⁸ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 327. Također i Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *Senjski zbornik*, sv. 24., Senj, 1997., str. 66. Ima još jedno poimanje početka rata, više o tome str. 66.-67. prema *Historia della ultima guerra del Friuli*.

¹⁷⁹ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 304.-305.

¹⁸⁰ Političar i državnik, kao sudionik zbivanja koji se zalaže za interese svoje zemlje, prikazivao je Uskočki rat s promletačkog stajališta.

¹⁸¹ Kranjski polihistor i putopisac.

spomenutih izvješća¹⁸². Povjesničari druge polovice XIX. i prve polovice XX. stoljeća svoje su zaključke o Uskočkome ratu u Istri ispolitizirali i pripojili nacionalnoj propagandi. Tek u naše vrijeme javljaju se nove kritičke i objektivne ocjene historiografija s obiju strana Jadrana koje su se u velikoj mjeri približile istinskoj povijesnoj znanosti¹⁸³.

12. 1. Gospodarska sastavnica i zaoštavanje mletačko-austrijskih odnosa

S međunarodnog stajališta, rat između Venecije i nadvojvode bio je odraz nemira Europe početkom XVII. stoljeća i uvod u Tridesetogodišnji rat. Uskočki rat se odmah pretvorio u europski diplomatski sukob u kojem u prvi plan izbija pitanje slobodne plovidbe Jadranom. Španjolska, papa, nadvojvoda i car vidjeli su u tome izraz mletačke drskosti i uzrupacije¹⁸⁴. U političkim, diplomatskim i oružanim sukobima između Mletačke Republike i Austrije koji su prethodili ratu za Gradišku ili Uskočkome ratu gospodarska sastavnica je imala značajnu ulogu. Ne ogleda se samo u graničnim razmiricama i u suparničkoj borbi za slobodnu plovidbu Jadranom, već i u dugotrajnim i ostrim sporovima oko uvoza i izvoza artikala, nastojanja Tršćana da izgrade solane, statusa trgovaca koji dolaze na sajmove, politike carinjenja robe, reguliranja paše, otimanja stoke i dr¹⁸⁵. Gospodarsko-političke suprotnosti i sukobi oko slobodne plovidbe i kopnene trgovine zaoštrili su se na austrijsko-mletačkoj granici između Trsta i Milja. Trst je, postavši dio Kuće Austrije 1382., dobio prostrano zaleđe, ali je dio njegovog gravitacijskog područja ostao pod mletačkom vlašću. Gospodarska sfera mletačkih gradova na sjeverozapadnoj obali Istre - Kopra, Pirana, Izole i Milja - protezala se u slovenske zemlje pod nadvojvodinom vlašću. Različita gospodarska struktura susjednih područja upućivala je žiteljstvo na međusobnu razmjenu proizvoda: seljaštvo ratarsko-stočarskih krajeva Kranjske i Štajerske nabavlja u primorskim mjestima sol, dok pučanstvo Kopra, Milja, Izole i Pirana kupuje od njih žitarice, brašno, platno, željezne izrađevine i sl. Za jedne i druge ta je trgovina od životne važnosti. S

¹⁸² Dragica Čeč - Darko Darovec, *Značenje seoskih utvrda uz mletačko-habsburšku granicu u ranom novom vijeku*, str. 10.

¹⁸³ Miroslav Bertoša *nav. dj.*, str. 307.

¹⁸⁴ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 281.-282.

¹⁸⁵ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 307.

formalno-pravnog stajališta ima krijumčarsko obilježje¹⁸⁶. Povjesničari se slažu da se sporovi koji su doveli do Drugoga mletačko-(unutarnje)austrijskog rata mogu podijeliti u sljedeće skupine: borba za prevlast u trgovini na moru – odnosno pitanje slobodne plovidbe Jadranom (tzv. *mare liberum*), problem piratstva i brojnih pljačkanja uskoka, gdje spadaju i konflikti među “starosjediteljima” i novonaseljenim prebjeglim stanovništvom u nekim selima koja su bila blizu granice. Među njih spada i neriješeno pitanje granica među pojedinačnim vlasnicima i problem prvenstva u trgovini sa zaleđem. Za područje sjeverne Istre, osim slobodne plovidbe morem, gdje je Trščanima osobito smetalo mletačko nadziranje i oporezivanje njihovih tereta, bilo je ključno upravo potonje. Sporovi su se zaoštravali oko uvoza i izvoza nekih namirnica (odnosno habsburške zabrane izvoza žita o kojem su ovisila sjevernoistarska mjesta) i oko dodatnih davanja na mletačku sol koja su poskupljivala spomenuti proizvod. Sporovi su bili zbog nastojanja Trščana da izgrade solane kod Žavlja te Koprana da ih unište. (To su probali ili učinili 1576., 1615. i 1616.). Za konflikte u sjevernoj Istri osobito je loše bio prihvaćen pokušaj sve zaduženijega nadvojvode Ferdinanda da proda monopol na uvoz mletačke soli najboljem ponuđaču, koji nije naišao na odobravanje istarskih mjesta i kranjskoga plemstva¹⁸⁷. Pogoršavanje odnosa između Venecije i Austrije dolazilo je do izražaja u tri krizna žarišta: u senjsko-kvarnerskom području, oko obala Istre te oko granice s Trstom i u Furlaniji¹⁸⁸. Motovunsko je područje – koje je Mlečanima moralo davati 800 vojnika za črnu vojsku – važnu ulogu imalo i tijekom Uskočkog rata (1615.–1618.). Uostalom, i uoči izbijanja toga europskog sukoba, koji je jednu od bojišnica imao upravo u Istri, kaštel je bio važan kao sjedište postrojbi mletačkih *cernida*. Motovunski je podestat Marco Briani 1614. izdao naredbu svim županima u pograničnim selima prema Pazinskoj knežiji da organiziraju straže na brdima i uzvisinama radi otkrivanja kretanja uskoka¹⁸⁹. Mletački špijuni nabrojali su 1612. u kaštelima u okolici Trsta čak 1500 vojnika¹⁹⁰.

Od rujna 1612. Istra je postala poprištem svakodnevnog sustavnog uništavanja čitavih sela, poljoprivrednih usjeva i ostalih izvora hrane i uzdržavanja pučanstva s obje strane granice.

¹⁸⁶ Isto, str. 311.

¹⁸⁷ Dragica Čeč -Darko Darovec, *nav. dj.*, str. 11.

¹⁸⁸ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 308.

¹⁸⁹ Slaven Bertoša, *Motovun i Motovunština u novome vijeku*, str. 7.

¹⁹⁰ Dragica Čeč - Darko Darovec, *nav. dj.*, str. 11.

Pljačkaški pohodi soldateske se organiziraju ne samo zbog otimanja plijena, već i zbog osvete i nastojanja da se protivnik dotuče. Međutim, gotovo paradoksalno, Istra, posebice njezin mletački dio, konflikt koji će uslijediti dočekat će nespremna. Istarski su rektori u tajnim porukama i pismima mletačkoj vladi sve češće upozoravali da su mnoga mjesta slabo zaštićena i da u slučaju napada uskoka ne bi mogla pružiti nikakav otpor. Rašporski kapetan de Priuli naglasio je u kolovozu da su mnoge naoružane barke i ratni brodovi okupljeni na prilazima Senju i Trstu, dok je južni dio poluotoka „izložen svakodnevnim opasnostima i pohlepi uskočkih lopova“. U studenome nadvojvoda je smjestio vojsku po najvažnijim strateškim točkama na granici i započeo stezati обруč oko mletačkog posjeda u Istri. Položaje soldateske uspjele su otkriti uhode rašporskoga kapetana, pa je na temelju njihovih podataka za mletačku vladu sastavljeno izvješće o neprijateljskim snagama: u kaštelima oko Trsta nalazi se 1500 vojnika, isto toliko Rijeci; u Pazinu je smješteno 400, a u Žminju 200 pješaka, dok se 250 pješaka i 25 konjanika nalazi u Kožljaku i Čepiću¹⁹¹. Obrambene mjere poduzete u mletačkoj pokrajini Istri bile su nesustavne, djelomične i palijativne. Uoči izbijanja sukoba kod Žavlja, Istru je obišao Marco Loredan, providur i inkvizitor, napisavši u izvješću da sela na krajnjim točkama mletačke granice nije moguće obraniti od iznenadnih pljačkaških upada neprijatelja¹⁹².

Bitna je značajka ovoga rata i upletanje europskih sila – Španjolske na strani austrijske loze Habsburga, te Francuske u korist Republike Venecije. Zbog umiješanosti Španjolske i Francuske, pa i zbog odraza sukoba na njemačke i katoličke knezove u Carstvu, rat se razvio u „multilateralnu“ krizu. Španjolska je u tom sukobu podržavala austrijsku stranu i u nasljednim svađama s Mantovom i uz svoj ugled kao dominantna kolonijalna sila stekla autoritet kao važan europski čimbenik. Francuska je svojim posredovanjem produbila francusko-španjolski antagonizam. Njemački knezovi, koje je habsburški car zaobilazio u rješavanju sukoba, dobili su dodatan razlog za suprotstavljanje caru i Habsburgovcima¹⁹³. Od cara Maksimilijana I. postoji sukob između Habsburgovaca i Republike Venecije, koja se proširila na istočni dio Gornje Italije, na, kako se navodi u mletačkim izvorima, „mletačku Terrafermu“. Sporni vlasnički odnosi između Republike Venecije i Habsburgovaca oko jurisdikcije akvilejskog patrijarha i oko nasljedstva grofova Goričkih, samo su površina: bit toga je sukoba borba oko prevlasti, utrka

¹⁹¹ Miroslav Bertoša *nav. dj.*, str. 320.-323.

¹⁹² Isto, str. 324.-325.

¹⁹³ Anna Maria Gruenfelder, „Uskočki rat. Međunarodni aspekti,“ *Senjski zbornik*, sv. 30., str. 3.

Habsburgovaca, careva Njemačkog Carstva, zbog slabljenja utjecaja Carstva u Italiji, zbog uspona nove sile i konkurencije na srednjoeuropskom tlu. Venecija se ispriječila toj habsburško-carskoj „talijanskoj politici”. Mletački cilj prodora na *Terrafermu* može se formulirati ovako: što više istočnojadranskih luka dovesti pod mletačku vlast i kontrolu, zaokruživati „dominio del mar” kontrolom svih pristupa Jadranu¹⁹⁴. „Uskočko pitanje” počinje opterećivati habsburško-austrijske odnose od kraja velikoga Mletačko-turskog rata 1572. (velika pobjeda europskog saveza kod Lepanta 1571., mletačko-turski mirovni ugovor u Kandiji). Pred kraj 16. i tijekom prvog desetljeća 17. stoljeća uskočki je problem poprimao takve razmjere da su obje strane oružani obračun držale neizbježnim. Diplomatska korespondencija potvrđuje da je napose Dvorsko ratno vijeće Unutarnje Austrije u Grazu ozbiljno računalo s ratom protiv Venecije kao s „načelnim i definitivnim rješenjem” odnosa s Venecijom. „Uskočko pitanje” samo je jedan element u cijelom snopu problema¹⁹⁵.

Zbog mjesta ratovanja glavnina vojnih operacija odvijala se u Furlaniji, u sjevernom dijelu kopnene Istre i u zaleđu Trsta, Gorice i furlanskog gradića Gradiške. Naziv Gradiški rat jasnije označava narav i svrhu tog sukoba. Vodio se oko teritorija, u sukob zbog uskoka upleli su se različiti interesi, trgovinsko-ekonomski, a prije svega politički. U pitanju je bila prevlast u sjevernoj Italiji, a time i spor koji je bio stariji od uskočkog pitanja, odnosno spor o tome tko će ovladati ostavštinom Akvilejskog patrijarhata: rimski car ili Venecija, koja se tada, prisvojivši „ostatke ostataka“ bivšeg Akvilejskog patrijarhata, razvijala u kopnenu silu. Veneciji će poći za rukom ovladati trgovinskim putovima između Jadrana i Rimskog Carstva. U ratnim sukobima, ti su trgovinski putovi služili kao najvažniji prometni pravci za dopremu naoružanja i unovačenih plaćenika iz unutarnjih austrijskih zemalja, preko Kanalske doline u Slovenko i Hrvatsko primorje¹⁹⁶. Uskočki rat samo je u rijetkim epizodama naličio tadašnjem tipu rata. U Furlaniji, osobito oko tvrđave Gradiške¹⁹⁷, vojni su se okršaji odigravali po pravilima ratne vještine XVI.-XVII. stoljeća, s izraženim borbenim linijama, bojnim poljem i pozadinom. Furlanska fronta imala je svoje stratege i proslavljene vojskovođe, ratnički ceremonijal, fanfare, šarene uniforme i pompozni i paradni ritual. Premda su poneki od vojnih zapovjednika povremeno i dolazili u Istru

¹⁹⁴ Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *Senjski zbornik*, sv. 24., Senj, 1997., str. 51.

¹⁹⁵ Isto, str. 53.

¹⁹⁶ Anna Maria Gruenfelder, „Uskočki rat. Međunarodni aspekti“, *nav. dj.*, str. 3.

¹⁹⁷ Tom frontom se neću baviti u ovome radu zbog ograničenosti prostora, nego će biti samo usputno spomenuta.

da bi izveli poneki pothvat ili famom svojeg imena natjerali strah u kosti neprijatelju, istarsko je bojište bilo ponajviše surovi teatar manjih, ali čestih pljačkaških i rušilačkih prepada i okršaja koji sa *seicenteskim* sustavom ratovanja i generalskim paradiranjem nisu imali nikakve veze. Po taktici, Uskočki rat bio je ponovljena slika prilika u Istri u doba velikoga sukoba između Mletačke Republike i Cambraiske lige 1508.-1523.¹⁹⁸ Hitnim porukama mletački su rektori svakodnevno obavješćivali Senat o napadima uskočkih lađa¹⁹⁹, zasjedama i pljačkanju trgovačkih galija oko rtova južne Istre, otimanju stoke i sl. Opskrba iz Istre postala je za uskoke i njihove obitelji životno pitanje kada je generalni providur *Kulfa* i Dalmacije Filippo Pasqualigo intervenirao s ratnim galijama u Velebitskom kanalu i na kopnu oko Senja, čime je prekinuto dovoženje hrane kopnom i morem. Trajnu opsadu Venecija nije mogla provesti pa su uskoci pronalazili nove putove za dovoženje namirnica²⁰⁰. Kapetan *Kulfa* Antonio Civran izvijestio je vladu u Mlecima da se uskoci opskrbljuju žitaricama i vinom u Pazinskoj knežiji, odakle ih odvoze u Lovran, a zatim prebacuju malim barkama u Rijeku i kopnenim putem u Senj. Civran je zato spalio Volosko u kojem su se nalazili fontici Senja²⁰¹. Nadvojvoda je bio odlučan udariti po Mlečanima i kopnenom diverzijom prekinuti blokadu. Od početka 1615. jedan mletački udarac slijedi za drugim: u travnju Mlečani napadaju Rijeku teškim oružjem, a zatim i Lovran²⁰². Dana 29. kolovoza 1615. Mlečani su zauzeli Novi, grad Frankopana. Gospodar Novog, senjski kapetan Nikola Frankopan, smjestio je u kaštelu uskočku posadu i pojačao obranu topovima. Generalni providur Venier zauzeo je kaštel, preteo topove te napustio Novi. Poslije paljenja naselja, Mlečani su razorili solane i sasjekli lozu²⁰³. Car - za razliku od nadvojvodina Dvorskog ratnog vijeća – od tih mletačkih udaraca ne pravi *casus belli*, nego drži da treba ponovno poslati komisiju u Senj. Venecija je prebacila u Istru 400 korzikanskih i 600 plaćenika iz Verone, a brodovlje s teškim naoružanjem je krenulo pred Trst i Rijeku, odbivši daljnje pregovore, pa čak i papino posredovanje. To izaziva i cara: i on šalje vojsku u Istru. Uskoci iz svih primorskih

¹⁹⁸ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 402.-404.

¹⁹⁹ Svjestan sam da se čini da se kronološki vraćam na razdoblje početka XVII. stoljeća, međutim, sada se osvrćem na područje mletačke Pokrajine Istre i Pazinske knežije, čime se prije nisam bavio u prethodnom dijelu kronologije rada.

²⁰⁰ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 308.

²⁰¹ Isto, str. 309.

²⁰² Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 66.

²⁰³ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 282.

gradova došli su na novačenje koje su provodili Nikola Frankopan, kapetan Vinodolski, te Daniele Francol u Rijeci. Talijanski povjesničar i suvremenik rata Faustino Moisesso u svojem djelu „Historia della ultima guerra del Friuli“ drži da tim novačenjima počinje „pravi rat“, Uskočki rat²⁰⁴. Međutim, profesor Bertoša piše: „Još od 1614. Republika je postupno povećavala naoružane barke u Kopru i Milju, a godine 1615. dodala im je još jednu ratnu galiju. *Armanizze* s albanskim mornarima napadale su tršćanske ribare, zalijećući se duboko u Tršćanski zaljev. Posjednici solana u Žavlju činili su očajničke pokušaje da se probiju barkama do svojih solana i prevezu sol koja je 1614.-1615. proizvedena u velikim količinama. Njihovi brodovi postaju lak plijen mletačke pomorske milicije. Patrole su prisiljavale „krijumčare“ da se vrate u Trst ili da toware soli bace u more i bijegom potraže spas. Uhićene mornare sprovodili su u Kopar ili Milje, gdje su ih mletački podestati i kapetani osuđivali na teške kazne. Najgore pljačkanje i uništavanje mletačke vojske neposredno prije sukoba 24. studenoga 1615. doživjela su sela u zaleđu Trsta: Socerb, Črni Kal, Černotiče, Sancto Odrico, Soteska, Prebenik, socerbski mlin i mitnica u Žavlju. Tih dana štetu su pretrpjela i sela Smokvica, Pregara, Movraž, Sočerga i Černica, Gabrovica i Bezovica. Po ruralnome dijelu sjeverne Istre pljačkali su vojnici iz Vojne granice koji još nisu dobili hranu, odnosno plaću, a prije toga Mlečani. Zbog svih događaja kranjski zemaljski glavar naredio je da vojne jedinice odmah prestanu pljačkati mletačka sela, što je potkrijepio izjavom da se Mlečanima ne smije davati povod kako bi odmazdom potpuno opustošili sela u unutrašnjosti Kranjske jer se zbog sjećanja na prvi mletačko-austrijski rat čak i kranjsko plemstvo prepalo pljačkanja.²⁰⁵ Mletačka soldateska i žiteljstvo Milja i okolnih sela provalili su 24. studenoga preko rječice Glinščice (tal. Rosandra) i počeli uništavati tršćanske i Petazzove solane u Žavlju (tal. Aquilinia). Iako mnogobrojniji²⁰⁶, mletački su plaćenici, *cernide*²⁰⁷ i seljaci doživjeli težak poraz od austrijske vojske sastavljene od hrvatskih i njemačkih

²⁰⁴ Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 66.

²⁰⁵ Dragica Čeč - Darko Darovec, *nav. dj.*, str. 15.-16.

²⁰⁶ Mlečani su imali otprilike 4000 plaćenika, a hrvatsko-njemačke čete su brojale oko 1000 pripadnika. Anna Maria Gruenfelder, *nav. dj.*, str. 67.

²⁰⁷ *Cernide*, pomoćne postrojbe sastavljene od domaćeg žiteljstva koje je mletačka vlast ustrojavala u Istri (crna vojska) i Dalmaciji. U doba mletačko-turskih ratova *cernide* prerastaju u zasebnu vojno-upravnu jedinicu, najrasprostranjeniju u zadarskom zaleđu. <http://proleksis.lzmk.hr/14917/>

četa s braćom Nikolom²⁰⁸ i Vukom Frankopanom²⁰⁹. Sukob se nije završio samo istjerivanjem mletačkog providura Benedetta da Lezze i njegove vojske, već se pretvorio u pravi ratni pohod na područje čitave mletačke Istre. Rat je započeo²¹⁰.

²⁰⁸ Frankapan (Frankopan), Nikola IX. Tržački (Frangepan, de Frangepanibus; Miklouss, Nicolaus), hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban (? , 1584. — Beč, 16. ili 17. IV. 1647.). Sin Gašpara I. i Katarine Lenković. Obrazovao se u Ljubljani i Italiji, 1603. studira kod isusovaca u Grazu, gdje boravi i na dvoru nadvojvode Ferdinanda (do kraja života je privrženik isusovaca i Habsburgovaca). Živio je i na dvoru Rudolfa II. Razvrgnuo je zaruke s Anom Marijom (Marijanom), kćeri Petra III. Erdődyja, te ostao neženja. Pri konačnoj diobi imanja sa svojom braćom Vukom II. Krstom i Jurjem III., 1609. dobio je Bosiljevo, Zvečaj i Novi u Vinodolu. Naslijedio je brata Jurja III. kao graničarskoga konjičkoga kapetana 1602.–1608., graničarski je senjski veliki kapetan od 1612. do 1614., nadležan i za gradove Otočac, Brinje, Brlog i Ledenice. Nikola vojno snaži i utvrđuje Novi u Vinodolu; Mletačka Republika je pokušala uskoke ukrotiti preko njihova kapetana Nikole; novouređene njegove solane i sam grad Novi u Vinodolu, kao i grad Ledenice, Mlečani su 1615. gotovo razorili, a Novljane pobili, pa je i to bio jedan od uzroka Uskočkog rata s Mlečanima (rat za Gradišku, 1615.–1617.), u kojemu sudjeluje i Nikola s bratom Vukom II. Krstom u Kvarnerskom primorju, Istri, Furlaniji i Goričkoj. Nikola je obnovio Novi te dopustio iz Senja istjeranim uskocima da napadaju mletačka područja. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6304>.

²⁰⁹ Frankapan (Frankopan), Vuk II. Krsto Tržački (de Frangepanibus, Frankopan; Bolfan Kristof, Volfan, Volphan, Wolf Christoff, Wolfgangus, Wollfan Thersazky), general i zapovjednik Hrvatske i Primorske granice (? , o. 1578. — ?, prije 13. V. 1652.). Sin kneza Gašpara I. i Katarine Lenković. Školovao se u Ljubljani i Italiji. Od mladih dana bio je u vojnoj službi u Hrvatskoj granici. God. 1605. kapetan je u Tounju, 1612. zapovjednik u Modrušu i od 1611. do 1622. ogulinski kapetan; nakon 1622., kada je ogulinski kapetan njegov maloljetni sin Gašpar II, Vuk Krsto je odgovoran za tu kapetaniju. God. 1613., nakon napada na Bunić u Krbavi, nakratko je smijenjen zbog sukoba s drugim graničarskim časnicima oko taktike ratovanja protiv Turaka. Kada su Mlečani 1615. opustošili obiteljske posjede u Hrvatskom primorju i Vinodolu (Trsat, Bakar, Novi, Hreljin, Kraljevicu i Bribir) ratovao je s bratom Nikolom IX. protiv njih na tom području, a potom su obojica nastavila s velikim uspjehom ratovati protiv istog neprijatelja u Uskočkom ratu 1615.–1617. na Kvarnerskom primorju, u Istri, Furlaniji i Goričkoj. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6310>

²¹⁰ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 326.-327. Glavni razlog zašto sam naveo i mišljenje prof. Gruenfelder i prof. Bertoše jest da pokažem da različiti znanstvenici imaju različite perspective. Ne zaboravimo spomenuti Stanojevića prema kojem je rat već počeo u kolovozu mletačkim napadom na Novi, što je Gruenfelder minuciozno pobila. Dakle, preostaju nam te dvije teze, za koju god da se odlučili potpuno je svejedno jer valorizirajući obje dolazi se do konkluzije o njihovoj plauzibilnosti.

12. 2. Furlanski front - rat za Gradišku

U Furlaniji se suparništvo između Republike sv. Marka i Kuće Austrije u tijeku XVI. i XVII. ogledalo u nastojanjima obiju strana da zadrže stare i dobiju nove političke, gospodarske i strateške pozicije. Mnogobrojni ratovi s Habsburgovcima do kraja 1523. oslabili su ulogu Venecije u tom području, međutim, postupno do kraja XVI. stoljeća povratit će inicijativu zaposjedanjem kaštela Marano Lagunare, s austrijskim gubitkom pomorskog uporišta iz kojeg se nagledalo brodovlje u Laguni te izgradnjom tvrđave Palme na strateški važnom putu kroz Furlaniju, nasuprot Gradiške. Nova je tvrđava trebala predstavljati protutežu austrijskoj Gradiški i odskočnicu za daljnju mletačku penetraciju. Osim oko uskoka, Mlečani i Austrijanci sukobljavali su se na tom području oko mitnice u Cervignanu.

Senat je ubrzo počeo gomilati plaćeničku vojsku u novopodignutoj utvrdi i po selima okolice. Potkraj 1615., nakon sklapanja mira između savojskog vojvode i španjolskog kralja Filipa III., Venecija je povukla svoje trupe s fronta u Lombardiji i prebacila ih u Furlaniju²¹¹. Vrhovni zapovjednik mletačke vojske na *Terrafermi* Pompeo Giustiniani, uvjeren u snagu svoje vojske, krenuo je još prije Božića 1615. prema austrijskim enklavama u Furlaniji, na Gradišku i Goricu²¹². Dana 19. XII. po naređenju Senata sa 6000 pješaka i 3000 konjanika provalio je na austrijsko područje i zauzeo Cervignano, Aquileju (Oglej), Krmin (tal. Cormons), Medun, Zagraj (tal. Sagrado) i nekoliko manjih sela. Žitarice i ostale namirnice konfiscirane su za potrebe vojske, a stanovništvu je oduzeto oružje. Stoljetni austrijsko-mletački sporovi i sukobi, od mira u Wormsu, preko maranskoga pitanja i gradnje Palme do carinskih nadmetanja, pretvorili su se u otvoreni rat za Gradišku²¹³. Nadvojvoda konačno dobiva 1616. španjolsku pomoć, iako se španjolski kralj bojao da bi time mogao isprovocirati Francusku, dok mu je car i dalje uskraćivao djelotvornu potporu²¹⁴.

²¹¹ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 329.

²¹² Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 68.

²¹³ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 329.

²¹⁴ Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 69.

12. 3. Mletačka pokrajina Istra - prva godina rata

Poslije žavljanske katastrofe rat se nadvio nad Istrom. Posljedice poraza su bile dalekosežne, a odjek među stanovništvom zastrašujući i demoralizirajući. Nakon bitke i u tijeku prosinca 1615. i siječnja 1616. nadvojvodina vojska, vojska Vuka i Nikole Frankopana, uskoci i naoružani seljaci pljačkali su i palili po čitavoj pokrajini Istri. U prvom naletu spaljena su sela Osp, Gabrovica, Lonke, teritorij Marčenegle, Barbana, Savičente, zatim Grimalda, Hum, područje Rovinja i Vodnjana te Dvigrad. Mletačke plaćeničke čete, smještene u Koprnu, Humu, Roču, Buzetu i Draguču, bile su malobrojne i slabo plaćene. Takve vojne posade nisu bile sposobne braniti kaštele i suzbijati prodore neprijatelja na seosko područje²¹⁵. Međutim, ovdje moram ubaciti jednu diskrepanciju koju ne razumijem²¹⁶ pa citiram prof. Gruenfelder: „Tijekom prosinca 1615. dolazi do manjih puškaranja između nadvojvodinih i mletačkih vojnika s njihovih položaja u Furlaniji dok mletački plaćenici pustoše po Istri. U Božićnoj noći 400 mletačkih plaćenika i 10 galijskih napadaju Moščeničku Dragu²¹⁷. Borbe protiv branitelja, seljaka okolnih mjesta, trajale su cijeli dan Božića; Mlečani su napokon odustali, ali su opustošili okolicu Pazina²¹⁸. Poraz kod Žavlja toliko je prestrašio seljaštvo i stanovnike mletačkog dijela Istre da je počelo napuštati sela i zaseoke u potrazi za spasom u gradovima i utvrđenim kaštelima. Nepokretna imovina i fond stoke prepušteni su na milost i nemilost paležu i bijesu pobjednika. Seljaci i građani u prvim se mjesecima početka rata nisu usuđivali izaći izvan gradskih zidina i nastaviti započete ratarske radove te obaviti zakašnjelu žetvu i poslove oko pravljenja i pretakanja vina. Mletačka milicija i „črna vojska“ napustile su položaje s kojih su mogli spriječiti prodiranje eprijateljske vojske i povukli se u utvrđena i sigurna mjesta. Mletačke plaćeničke čete, mjesne milicije i „črna vojska“ gotovo do polovice 1616. nisu uspjele potisnuti nadvojvodinu vojsku. Poruke mletačkih rektora u Istri izvješćivale su vladu o napadima uskoka, vojske i seljaka iz Pazinske knežije i ostalih mjesta nadvojvodina graničnog posjeda. U tijeku ožujka i početkom travnja 1616. stotinu pješaka

²¹⁵ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 329.-330.

²¹⁶ Možda ovu ekspediciju možemo vidjeti kao svojevrsan protunapad Mlečana na prostor Knežije?

²¹⁷ Stanojević navodi 6 galijskih i 20 naoružanih barki pod zapovjedništvom kapetana Jadrana N. Donada, s 1200 vojnika, *nav. dj.*, str. 285.

²¹⁸ Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 67.-68.

napalo je selo Novake, ali su se, naišavši na snažnu obranu, morali povući. Dana 6. na 7. travnja 250 pješaka i 40 konjanika napalo je Rakotule i Karojbu, zarobilo i odvelo 20-ak osoba i mnogo stoke. Dana 8. travnja spaljeno je selo Vrh i opljačkan Roč, dok je u Brgudcu oskvrnuta crkva u kojoj je lokalno stanovništvo sklonilo imovinu i preostale zalihe žitarica, ulja i vina. Jedna od definitivnih zanimljivosti što se tiče samih *differentia* i graničnih kontroverzi jest selo Zamask u blizini Motovuna. Naime, sporno je bilo područje sela Zamaska, koje je nekada čitavo bilo pod vlašću mletačkog podestata u Motovunu. No Tridentinskom sentencijom iz 1535. selo je podijeljeno na dva dijela i to tako da je granična crta prolazila sredinom naselja. Župna se kuća nalazila na području motovunske općine, a kanonička crkva na pazinskoj strani. Od tog vremena Zamask se u dokumentima spominjao s epitetom „selo Zamask, pola mletačko, pola carsko”. Podjela se odrazila i u nazivima mjesta: imenom Zamasco označavao se dio sela pod vlašću pazinskog kneza, a nazivom Zumesco dio na mletačkoj strani. Od „pazinskog” je naziva nastalo hrvatsko ime *Zamask*, a od „motovunskog” talijanski oblik *Zumesco*²¹⁹. I glagoljaški popovi ostavili su razna svjedočanstva o teškim danima Uskočkog rata. Na sjevernom zidu jednobrodne crkvice sv. Roka u Draguču stoji: “1615 decembra, dan prvi, be požgan borg pod Draguč od Oskok“. Taktika providura i vojnih zapovjednika onemogućila je uskocima i soldateski da se dočepaju nekog utvrđenog kaštela na mletačkome području, ali su sela, zaseoci, polja, vinogradi, mlinovi teško stradali²²⁰. Na Uskrs 1616. dogodio se prvi jači napad *Kraljèvac* na kaštel, nakon kojeg su ga mnogi stanovnici napustili i pobjegli u okolne šume. Tada je napadnuto i selo Karojba te zaselak Badoš (Badavca), u istoimenoj dolini (*Valle di Bados*), u kojem su se smjestili kolonisti iz Dalmacije. Vatra je brzo uništila drvene kuće pokrivene slamnatim krovom, a stanovništvo je sa stokom pobjeglo u obližnje šume, prebacivši se kasnije na područje Poreča. Spaljeni Badoš više nikad nije obnovljen²²¹. U prvoj polovici 1616. providur Marco Loredan dao je smjestiti plaćeničku vojsku u mnoga mjesta u mletačkoj Istri, pa tako i u Motovun i Motovunske Novake, a podijelio je i oružje lokalnom žiteljstvu, prisilivši nadvojvodine snage na privremeno povlačenje²²².

²¹⁹ Slaven Bertoša, *nav. dj.*, str. 9.

²²⁰ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 330.-333.

²²¹ Slaven Bertoša, *nav. dj.*, str. 8.

²²² Isto, str. 7.

Vrijeme od rujna do prosinca (možda još i do siječnja) najgore je za stanovništvo sjeverne Istre - za sela između Trsta i Kopra te na koparskome agrarnom zaleđu²²³. Isto vrijedi i za ostatak Istre, pa profesor Bertoša piše: „prva faza rata - od kraja studenoga 1615. do polovice 1616. - za istarsko je stanovništvo bila najteža. Iako su nadvojvodine čete i uskoci bili istjerani s mletačkoga područja, oni i dalje vrše neprestane upade preko granice iz uporišta u Pazinskim Novakima, Velim i Malim Munama, Lupoglavu, Lindaru, Žminju, Gračišću, Bermu, Pazinu itd“²²⁴. Mletački su rektori nastojali skloniti u utvrđene kaštele preostalo pučanstvo koje dotad još nije napustilo sela. U selima su ostali samo muškarci sposobni za rad i oružje koji su pružali otpor uskocima i ostalim napadačima iz Knežije. Nestašica sijena i skupi prijevoz jedan su od uzroka slabosti i neučinkovitosti mletačkoga konjaništva u graničnom području oko Savičente. Zapovjednik mletačkih četa u Istri Benedetto da Lesze piše vladi da oklopnike *corrazze* mora držati u Vodnjanu radi blizine fažanske luke u koju lako mogu pristati brodovi sa sijenom, iako bi oni uspješnije suzbijali napade uskoka i plaćenika kada bi se nalazili u Savičenti. Iz Pazinske knežije vrše se svakodnevni upadi, ali im se *corrazze* ne mogu uspješno suprostaviti, jer su za pripremu i prelaženje puta dugog osam mletačkih milja²²⁵ potrebna četiri sata. Pisma mletačkih rektora svjedoče o stalnoj nestašici sijena, zobi i svih vrsta žitarica ne samo tijekom već i desetljećima nakon završetka rata. Razlog nestašice sijena bio je dvostruk: prvo, što su većinom u početku rata sami rektori dali zapaliti sijeno zbog straha da ne padne u neprijateljske ruke, a potražnja za sijenom je posebice porasla dolaskom novih plaćenika tijekom 1616., konjanika i oklopnika (*corrazze*²²⁶), što je također bio jedan od razloga propasti istarskoga stočarstva.

²²³ Dragica Čeč - Darko Darovec, *nav. dj.*, str. 15.

²²⁴ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 333.

²²⁵ Mjere (mjerne jedinice), utvrđene vrijednosti neke fiz. veličine s kojom se uspoređuju sve druge istovrsne fizikalne veličine. Karakteriziraju ih vrijednost, naziv, znak i postupci izvođenja jednih jedinica iz drugih. Danas se uglavnom koriste propisane mjere Međunarodnoga sustava (SI) i dr. suvremene mjere, a u prošlosti su se primjenjivali mnogobrojni sustavi i mjere za duljinu, ploštinu zemljišta, težinu, kapacitet i dr. Raspadom Rimskoga Carstva došlo je do velikih promjena koje su dovele do nastanka novih i raznolikih jedinica, ali novi sustav u širokoj uporabi oblikovala je u Istri tek Mletačka Republika XIII.–XV. st. Osnovne mletačke mjere za duljinu bile su: *miglio veneto*, *mille passi* (milja: 1,738 km), *pertica grande*, *cavezzo* (venecijanski hvat: 2,086 m), *pertica piccola*, *ghebbo* (mali venecijanski hvat: 1,564 m), *passo* (korak: 1,738 m), *piede* (stopa: 0,347 m), *uncia* (unča: 0,028 m), *linea* (linija: 0,002333 m), *decimi* (desetine: 0,000233 m). <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1772>.

²²⁶ *La corazza è un indumento protettivo utilizzato per difendere il busto di colui che la indossa da danni intenzionali o casuali durante un combattimento militare; è tipicamente associata al soldato. Il nome deriva dal*

Tijekom rata seljačkim se zapregama prevozilo oružje, strjeljivo, prtljaga plaćeničke vojske, dvopek, vino, kruh i teglili teški topovi po brdskim terenima Ćićarije i Krasa. Tinjan je bilo obzidano mjesto u blizini mletačke granice iz kojega je seljačka gerila i soldateska kretala u pljačkaške pohode protiv Benečana²²⁷ i mletačke Istre²²⁸. Prvi pokušaj osvajanja Tinjana poduzeli su vojni zapovjednik Paulo Emilio Martinengo i podestat Sutlovreča, kada su se s vojnicima prišuljali pod zidine s „mortalettom²²⁹“. Zidine su odoljele napadu pa se podestat obratio za pomoć generalnome providuru Marcu Loredanu. Loredan je doveo u Sutlovreč soldatesku i dva velika topa. Usred „bijela dana“ je mletačko konjaništvo i pješništvo izvršilo juriš na Tinjan i okolne brežuljke po kojima su se nalazile straže Kraljevaca. U sukobu su poginula dva Kraljevca, a dvojica su zarobljena. Mlečani su zarobili i sina tinjanskog suca, što je dodatno ubrzalo predaju, a Tinjan će ostati u mletačkim rukama do kraja rata²³⁰. Nakon osvajanja kaštela 9. ožujka 1616. dolazi do prekretnice u ratu: više se ne izbjegavaju izravni vojni okršaji. Tinjan je bio važna odskočna točka za zauzimanje Žminja, nakon Pazina glavnoga austrijskog vojnog uporišta²³¹. Znatno je bio ojačan položaj mletačkih plaćenika u Istri. Zapovjednici nisu više držali svoje čete u kaštelima i dopuštali protivniku da neometano pljačka i pali sela, već su i sami započeli s pljačkaškim upadima na teritorij Pazinske knežije. Plaćenicima se pridružuju i mnogobrojni seljaci kojima je providur Loredan proglasom obećao da će moći zadržati sav plijen otet s neprijateljskoga područja. Oteli su 5146 grla sitne i 1730 grla krupne stoke. Rat i pljačka pretvorili su se u gospodarsku kategoriju²³². U svibnju plaćenici iz Motovuna poduzeli su pohod na Kašćergu i Kršiklu, spalivši oba sela. No već u srpnju iste godine, seljaci i vojnici iz Pazinske

*latino coriaccia, attraverso il volgare *coriaccia (= di cuoio), da corium (= cuoio). La corazza è uno degli elementi costitutivi dell'armatura. È stata utilizzata durante tutta la storia scritta, a partire da pelli, cuoio ed osso, fino al passaggio al bronzo e poi all'acciaio durante il Medioevo, fino alle corazze moderne prodotte in kevlar, dyneema (o spectra) e materiali ceramici. <https://it.wikipedia.org/wiki/Corazza>.*

²²⁷ Benečani, podanici mletačke Pokrajine Istre za austrijsko-mletačke političke podjele Poluotoka. Dugotrajna socijalna napetost između Benečana i Kraljevaca (austrijskih podanika) kulminirala je tijekom Uskočkoga rata, koji je imao pogubne posljedice za demografski i gospodarski razvoj Istre. <http://istrapedia.hr/hrv/2983/benecani/istra-az/>.

²²⁸ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 333.-337.

²²⁹ Sprava za paljenje „petardi“ pomoću baruta. Isto, str. 372.

²³⁰ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 372.

²³¹ <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2864>.

²³² Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 338.

knežije vratili su udarac, provalili na Motovunštinu, gdje su u okolici sela Novaki spalili snopove žita²³³. Zbog nedostatka radne snage žetveni su se radovi obavljali vrlo sporo, Mnogi su seljaci Bužeštine i Krasa stupili u plaćeničku vojsku i borili se po raznim dijelovima Istre, pa i izvan nje. Mnogi su Bužećani stupili u plaćeničke čete lakog konjaništva (*leggieri*). To su bili seljaci iz popaljenih sela koje je rašporski kapetan primio u vojnu službu da bi ih spasio od gladi i omogućio da ostanu u svojem kraju. Mnogi su se istarski seljaci pod lažnim imenima potajno prijavljivali u plaćeničke jedinice i na taj način izbjegavali dugotrajno besplatno služenje u četama „crne vojske“, mnoge radne obveze i novčana podavanja. Ako bi se otkrio njihov identitet, zapovjednici bi ih odmah isključivali iz plaćeničkih četa. Hvatanje seljaka postaje vrlo unosno i u tijeku rata sve raširenija pojava. Uhićenike su podvrgavali ispitivanju, da bi od njih izvukli što više podataka o jačini protivničke strane, o rasprostranjenosti i smještaju vojske, vrstama oružja u uvrđama i sl. Dok su nadvojvodini zapovjednici tražili visoki novčani otkup, prijeteći prodajom Benečana Turcima u ropstvo, zarobljeni Kraljevci su služili kao veslači-kaznjenici na mletačkim galijama. Novac za otkupninu su davale ne samo pojedine obitelji otetih, već prvenstveno mletački rektori iz državne blagajne²³⁴.

12 . 4. Druga i treća godina rata - uspjesi mletačkoga oružja

Iako je godina 1616. protekla u gotovo svakodnevnim međusobnim sukobima vojske i pučanstva s obje strane granice, iz kojih su nadvojvodina vojska, uskoci i seljaci češće izlazili kao pobjednici, od osvajanja Tinjana u ožujku strateški se položaj Mlečana počeo popravljati²³⁵. Napadi na nadvojvodin teritorij trebali su što više iscrpiti protivničku stranu i omogućiti ostvarivanje glavnog ratnog plana - osvajanje Pazinske knežije²³⁶. Nekoliko primjera: „U rujnu 1616. mletačka vojska zauzme Beram, ali pokušaj osvajanja Trviža, Lindara, Gračišća i Pićna doživi neuspjeh. Desetoga listopada četa rašporskog kapetana Tiepola i seljaci Bužeštine spalili su kuće i gospodarske zgrade u Cerovlju i Previžu otevši 60 grla krupna i 100 sitne stoke.

²³³ Slaven Bertoša, *nav. dj.*, str. 8.

²³⁴ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 339.-341.

²³⁵ Isto, str. 366.

²³⁶ Isto, str. 370.

Dvadeset krava i volova i mnogo svinja postadu plijenom mletačkog pješaštva koje je 21. X. napalo Borut. Krajem mjeseca tri stotine Albanaca i Hrvata te 30 konjanika i 12 mušketira pod vodstvom kapetana Marca Verzija opljačkali su i spalili osam mjesta na prostoru Knežije: Golac, Gradišće, Lužane, Javorje, Obrov, Bač i Požane²³⁷. Plaćenici, potpomognuti milicijama i naoružanim seljacima, uspjeli su do kraja prosinca 1616. uništiti gotovo sva važnija nadvojvodina uporišta iz kojih su se vršili prodori na područje Republike sv. Marka. Konjički providur Alvise Zorzi s milicijama iz Labina napao je 5. studenog kaštel Šumber i spalio sve njegove burgove. U napadima je uništena velika količina ulja, vina i soli i oteto dosta stoke. Mletačka je vojska ubila 20 Šumberaca koji su pokušali braniti burgove dok su se ostali povukli u kaštel. Također su spaljena dva mosta na rijeci Raši preko kojih su nadvojvodina vojska i žiteljstvo vršili napade na Labinštini. Potkraj mjeseca posada iz Huma i seljaci upali su u Žejane i spalili ih, a nakon toga istu sudbinu doživjele su Vele i Male Mune, gdje je uništena velika količina sijena, slame i namirnica²³⁸. Nakon osvajanja Tinjana zapovjednik Martinengo i podestat Sutlovreča htjeli su iskoristiti prisutnost topništva da na prepad osvoje i Žminj. Međutim, do toga nije došlo jer je providur Loredan naredio topnicima povratak u Poreč na brodove. Početkom srpnja general Antonio Barbaro započeo je s opsadom Žminja i pri tome se oslonio na promletačku urotu koju je nekolicina Žminjaca organizirala u Gračišću, Pićnu, Lindaru, Trvižu i Bermu. Od opsade se moralo odustati jer je u pomoć opkoljenom Žminju došao general Adam von Trautmansdorf, glavni zapovjednik austrijskih četa na furlanskom bojištu. Mletački su se plaćenici povukli već na prve glasine o dolasku slavnog vojskovođe. Trautmansdorf je, kaznivši urotnike, nastavio s napadom i opljačkao Puljštinu, ali su ga vijesti o pogoršanju vojne situacije oko Kobarida (tal. Caporetto) prisilile na povratak u Furlaniju²³⁹.

U siječnju 1617. mletačka je vojska zauzela Žminj uz pomoć nadvojvodinih podložnika koji su omogućili ulazak Mlečanima u grad kroz rupe u obrambenim zidinama. Mlečane je u Žminj uveo Zvane Petrenić kojeg je mletačka vlada u ožujku 1617. nagradila doživotnom plaćom od šest dukata mjesečno, a on se zbog straha za vlastiti život preselio na Kretu²⁴⁰. Trautmansdorf je u Knežiju poslao generala Baldassara Maradasa s 80 oklopnika i dvije čete španjolskih

²³⁷ Isto, str. 368.

²³⁸ Isto, str. 369.

²³⁹ Isto, str. 372.-373.

²⁴⁰ Isto, str. 373.

mušketira. Oni su preko Podgrada i Lupoglava stigli u Pazin, u svibnju 1617. Maradas je okupio nezadovoljnike u pazinskom kaštelu i prisilio ih na pokornost i vjernost nadvojvodi Ferdinandu. Španjolski je general 14. svibnja preotero Gračišće, 26. osvojio Plomin i spalio sve mletačke brodove u istoimenoj luci. Žminj nije uspio preoteti i on će ostati u mletačkim rukama do sklapanja mira. Novačenjem plaćenika u Ujedinjenim Holandskim Provincijama Mletačka je Republika povećala broj vojnika na 17.000. U tijeku travnja i svibnja 1617. transportni su brodovi iskricali plaćeničke čete u Veneciji. Venecija je u ratu s nadvojvodom tražila i plaćala najamnike gdje god ih je mogla naći, bez obzira na nacionalno podrijetlo i vjersku pripadnost. Među plaćenicima je bilo dosta turskih pripadnika iz Bosne i Albanije. Neprijatelji su optuživali Veneciju da se čak služi Turcima protiv kršćanskog vladara²⁴¹. U Furlaniji, nakon Tratmandsforove pogibije 7. lipnja 1617., Gradiška se našla u teškom položaju. Mletačka je opsada spriječavala dopremanje strjeljiva i hrane, pa je predaja postala pitanje dana. Tada je na bojište stupila vojska generala Albrehta Wallensteina kojemu će pripasti glavna zasluga što se Gradiška održala do sklapanja mira. Gotovo u isto vrijeme²⁴², na istarskoj fronti je providur Alvise Zorzi poduzeo napad na Pazin. Spalio je burgove, ali su zidine kaštela izdržale navalu mletačkih plaćenika te su se morali povući, usput opljačkavši Pazinštinu i Pićanštinu. U posljednjoj fazi Uskočkog rata premoć Venecije postajala je sve izrazitijom²⁴³. Polovicom ožujka 1617. providur Tiepolo ranjen je u nogu nedaleko Lupoglava, u zasjedi koju su postavili Kraljevci. Nekoliko dana kasnije uslijedila je osveta mletačke vojske. Zapovjednici buzetske vojne posade - kapetani Marco Verzi i Gasparo Buffo - krenuli su u Pazinsku knežiju s konjanicima-plaćenicima i „černidama“. Dugo su lutali s vojskom jer nisu imali koga napasti i opljačkati, budući da su pojedina sela bila uništena, a stanovništvo se s ostacima stoke i imovine sklonilo u utvrđene kaštele. Odlučili su postaviti zasjedu seljacima Grdosela i oteti im stoku kada u rano jutro krenu na njive i pašnjake. Dva sata prije zore grdoselski su seljaci počeli izlaziti iz kaštela, međutim, odmah su se razbježali kada su otkrili skrivene konjanike. Trčeći niz padinu, spasili su vlastiti život i slobodu, ali krupnu stoku nisu mogli spasiti. Verzi i Buffo oteli su preko 50 volova. U Grdoselu je mletačka vojska spalila nekoliko kuća i dva seoska mlina. Rašporski kapetan i istarski providur Tiepolo je vrlo predano i odlučno izvršavao ovakve i slične zadatke u

²⁴¹ Gligor Stanojević, *nav. dj.*, str. 288.

²⁴² Dana 6. srpnja 1617.

²⁴³ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 374.

korist Republike, posebice nakon što se ratna sreća u potpunosti okrenula u korist Mletačke Republike²⁴⁴.

12. 5. Diplomatske peripetije i postmadridsko ratovanje u Istri

Od samog početka rata vodili su se pregovori o miru. Rimska kurija je smatrala da je rat između dva kršćanska vladara nenormalan i da slabi snage kršćanskih država, što može koristiti samo Turcima. Papa je nastojao nametnuti se kao posrednik i arbitar u sukobu između Venecije i nadvojvode. Po instrukcijama iz Rima papinski nuncij ponudio je svoje usluge u rješavanju uskočkog pitanja. Početkom listopada 1615. nuncij je javio papi da „što se tiče uskoka Mlečani nisu u svemu krivi“. Mletačka vlada nastojala je uvjeriti papu u svoju odanost i ispravnost. Sredinom istog mjeseca Venecija je službeno prenijela papi da joj je jedini cilj privesti završetku uskočko pitanje. Mletačka vlada prikivala je svoje prave namjere kada uvjerava papu da ne želi rat. Kada su oružana neprijateljstva između Venecije i nadvojvode uzela šire razmjere, papa je ponovno intervenirao i predložio zaraćenim stranama obustavu neprijateljstva na dva mjeseca, za koje će se vrijeme pronaći izlaz iz krize²⁴⁵. Razgovori o primirju koje je najprije, nezadovoljna razvitkom događaja u Furlaniji, zatražila Venecija, zbog naoružavanja s obje strane teku sporo. Car inzistira na tome da Venecija mora učiniti prvi korak, povući svoju vojsku iz zaposjednutih mjesta u Furlaniji i ukinuti blokadu primorskih gradova. U veljači 1616. uključili su se u mirovne pregovore toskanski veliki vojvoda Cosimo Medici i mantovski vojvoda Ferdinando Gonzaga putem svojih poslanika u Veneciji. Pokušali su nagovoriti Veneciju da uspostavi *status quo* i povuče se iz Furlanije. Venecija ostaje pri tome da za rješavanje sporova ne treba poći od posljednjeg uzroka, nego da valja ukloniti „causa prima“. Zato samo uklanjanje uskoka iz Senja i primorskih gradova može donijeti trajan, istinski mir²⁴⁶. Španjolski guverner u Milanu šalje u Veneciju markiza Manriqueza de Lara s kompromisnim prijedlogom: prvi korak trebaju poduzeti obje strane koordinirano i istodobno: Mlečani se trebaju povući iz okupiranih mjesta u Furlaniji, a nadvojvoda iseliti iz Senja uskočke vojvode koji se ogriješili o mletačku zabranu izlaska. Papa upućuje svojeg nuncija da podupre de Larine prijedloge i zatraži da se zaposjednuta mjesta sve

²⁴⁴ Isto, str. 377.

²⁴⁵ Gligor Stanojević, *nav.dj.*, str. 290.

²⁴⁶ Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 69.

do konačnog rješavanja sukoba stave pod nadzor neutralna vladara. Venecija je odbila de Larine prijedloge kao cjenkanje i isprazno obećanje. Kad je vrhovni zapovjednik Giustiniano 25. ožujka 1616. doživio težak poraz ispred Gradiške, Mletačka Republika odlučila se na povlačenje iz nadvojvodinih mjesta. Zbog neuspjeha na bojištu i rastućeg utjecaja Španjolske na mirovne inicijative, Venecija sklapa savez sa Savojama protiv Habsburgovaca i Španjolske²⁴⁷. Zbog saveza sa Savojama Mletačka Republika mogla si je dozvoliti odbijanje kompromisnih prijedloga vezano za uskočko pitanje. Eskalacija rata, naoružavanje i Španjolske te pojačana španjolska pomoć nadvojvodi označavaju situaciju sredinom 1616.²⁴⁸ Rat nije bio odlučen bitkama bez pobjednika u Furlaniji i Istri, nego u susretima veleposlanika i izaslanika umiješanih strana. Iako su španjolski vladari Milana i Napulja bili spremni nadvojvodi priteći u pomoć protiv Venecije i njezinih protestanskih saveznika iz Engleske i Nizozemske, i Španjolska i habsburški car zauzeli su se da neprijateljstva brzo okončaju, bojeći se da bi poredak snaga na objema stranama mogao dovesti do općeeuropskog sukoba²⁴⁹. Car i dalje uskraćuje pomoć nadvojvodi i zadovoljava se prosvjedima svojeg poslanika u Veneciji. Nadvojvoda postupno uviđa da unatoč mletačkim neuspjesima u ratu, sam ne bi mogao voditi rat unedogled²⁵⁰. Pomoć Njemačkog Carstva nije ni u jednoj fazi rata bila tolika da bi pozitivno utjecala na nadvojvodinu ratnu sreću²⁵¹. U zamršenome sustavu političkih, gospodarskih, vojnih i diplomatskih previranja u bazenu Sredozemnog i Jadranskog mora svoje je interese našla i Španjolska. Njezino diplomatsko i vojno mješanje u taj sukob odrazilo se i u Istri. Filip II. upućivao je nadvojvodi svoje trupe u Lombardiji, kako bi prislio Republiku da dio svojih trupa prebaci na zapadnu granicu²⁵². Savojski se brane protunapadima i prodiru do blizu Milana. U kolovožu 1616. došlo je do sporazuma između Mlečana i cara u Pragu i do sastavljanja prijedloga „provedbenog ugovora“ uz Bečki sporazum iz 1612., tj. habsburšku obvezu: iseliti uskoke iz Senja, protjerati sve doseljene venturine i zamijeniti ih u Senju s njemačkom posadom. Austrijanci su se osjećali uvrijeđenima zato što ih je obvezivala većina odredaba, a ono do čega im je najviše stalo,

²⁴⁷ Isto, str. 70.

²⁴⁸ Isto, str. 71.

²⁴⁹ Catherine Wendi Bracewell, *nav. dj.*, str. 284.

²⁵⁰ Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 71.

²⁵¹ Isto, str. 72.

²⁵² Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 377.

sloboda trgovine i plovidbe, spomenuto je tek na kraju. Kada je kurir iz Madrida stigao u Prag s viješću da španjolski kralj odobrava pomoć za nastavak rata (8000 pješaka i 1000 konjanika) nadvojvoda Ferdinand odbacio je taj sporazum i odlučio se na nastavak rata²⁵³. Car je predložio nadvojvodi postupno implementiranje obveza iz „Bečkog ugovora“. Pouzdavši se u pomoć Španjolske, nadvojvoda Ferdinand odbio je careve prijedloge. Carski poslanik u Španjolskoj Franz von Khevenhueller zabilježio je u diplomatskom dnevniku da „Španjolskoj čak ide u prilog odugovlačenje primirja i održavanje napetosti između Venecije i habsburške dinastije. Pritiskom na austrijske rođake, odobravanjem i uskraćivanjem pomoći, španjolski kralj računa s većim utjecajem na rješavanje pitanja nasljedstva u Kraljevini Češkoj i u Mađarskoj, kao i na učvršćivanje španjolskog utjecaja u Italiji“²⁵⁴. Najveću zabrinutost *Serenissimi* je izazvala španjolska flota napuljskog potkralja Pedra Telleza Girona - poznatijeg pod imenom Duca di Ossuna²⁵⁵ - koja se u nekoliko navrata u prvoj polovici 1617. zaletjela na istočnu jadransku obalu. Potkralj Giron pružao je utočište uskocima, davao im gusarske povelje, omogućivao prodaju opljačkane robe i pravio dalekosežne planove za napad na Dalmaciju, Istru, pa i same Mletke²⁵⁶. U ožujku²⁵⁷ 1617. napuljsko je brodovlje pod Francescom de Riberom krenulo u Zaljev, put Istre. U istarskim lučkim gradovima posada je trebala pustiti sidro i stvoriti uporišta²⁵⁸. Na vijest o isplovljavanju 33 potkraljeva broda prema Šibeniku i Zadru, mletački su providuri i rektori poduzeli znatne mjere opreza. Na vijesti o pojavi španjolske flote u blizini Visa, rašporski je kapetan Tiepolo zatražio pomoć iz Venecije i savjetovao konjaničkome providuru Zorziju da pokuša umiriti stanovništvo južne Istre koje se počelo pripremati za bijeg. Premda je rašporski kapetan u izvješću izrazio sumnju da će „španjolska flota moći prodrijeti tako duboko u Jadran“, nakon dolaska broda s teretom naranči iz Brindisija, čiju su posadu činile uhode iz Napuljske Kraljevine, prihvatio je zapovijed Senata da zaštiti istarska primorska mjesta, posebice puljsku luku. Tiepolo i Zorzi napravili su plan izgradnje obrambenog vojničkog rova i utvrde na otočiću Sv. Andrije u koji su namjeravali smjestiti 200 mušketira i 4 topa, međutim, taj je plan odbačen

²⁵³ Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 72.

²⁵⁴ Isto, str. 73.

²⁵⁵ Više o njemu kod: Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 74.

²⁵⁶ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 378.

²⁵⁷ Profesor Bertoša navodi travanj, *nav. dj.*, str. 378.

²⁵⁸ Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 74.

jer se uvidjelo da takva improvizirana utvrda ne bi mogla zaustaviti španjolsku mornaricu²⁵⁹. U Veneciji je odlučeno da se Pula i ostali dijelovi Istarskoga poluotoka pod vlašću Republike zaštite plaćeničkom vojskom. Iz Tržića su u Pulu prebačene brodovima hrvatske i albanske čete. Nešto kasnije te su čete pojačane Holanđanima i cimmariottima²⁶⁰. Vojska je smještena u Rovinju, Piranu, Izoli i Kopru. Španjolska se vojska nije iskrcala na istarsko tlo, ali je uloga madridske diplomacije na tijek i završetak rata bila vrlo značajna. Najveći neprijatelji Venecije nisu bili oni protiv kojih je ratovala na bojnome polju, već oni koji su protiv nje djelovali zakulisno²⁶¹. Do sukoba napuljskog brodovlja s mletačkim galijama došlo je pred Dubrovnikom 23. travnja 1617. te ispred Korčule 27. istog mjeseca, gdje je mletačko brodovlje uspjelo rapršiti napuljske brodove i natjerati ih u bijeg. Od početka 1617. španjolski poslanik u Veneciji Duque de Lerma nastoji primorati Veneciju da pristane na mirovne pregovore s Habsburgovcima u Madridu. Venecija je svoju suglasnost uvjetovala istodobnim rješavanjem španjolsko-savojskog sukoba. Već na početku razgovora u Madridu zbog tog mletačkog uvjeta nastupa kriza koja je uspješno prevladana do travnja 1617. Venecija se držala svojih zahtjeva vezano za španjolski sukob i problema s Austrijom: udovoljiti mletačkim interesima jest i ostaje *conditio sine qua non* pregovora²⁶². U to vrijeme Mletačka Republika doživljava daljnje neuspjehe na furlanijskom ratištu: od travnja 1617. bezuspješno napada Goricu i Gradišku te se na početku ljeta mletački zapovjednici okreću prema Trstu, u namjeri da ga odsjeku od zaleđa na potezu Monfalcone-Gradiška i na taj način ga osvoje. I sam car bio je za nastavak pregovora, smatrajući da bi trebali pregovarati na španjolskom dvoru. Car se zbog toga obratio španjolskom kralju sa zamolbom da pomogne uspostaviti mir, kako bi se dinastija oslobodila tereta toga rata, radi što bolje pripreme za predstojeće teške sukobe u Carstvu. Od 19. lipnja 1617. pregovori se nastavljaju u Madridu²⁶³. Za trajanja pregovora napuljski potkralj upustio se u novi sukob s mletačkim brodovljem. Petnaest naoružanih galeona²⁶⁴ i 19 kraljevskih galija s vojnicima krenuli su iz Brindisija prema Dubrovniku. Mletačka obalna straža, 17 naoružanih galija i 7 vašela suprostavilo se kretanju

²⁵⁹ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 378.

²⁶⁰ Naziv za plaćenike unovačene u mletačkoj Albaniji.

²⁶¹ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 379.

²⁶² Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 75.

²⁶³ Isto, str. 76.

²⁶⁴ Galeoni su veliki trgovački brodovi koji su u XVII. stoljeću korišteni i kao ratni, a s mora počinju nestajati u 18. stoljeću.

španjolske flote ispred Hvara. Zapovjednik španjolske armade Don Pedro de Leiva s križem u ruci hrabri i natjerava svoju posadu da se bore protiv „bezbožnih Mlečana“, ali se napuljska posada okrenula i pobjegla. Dana 21. srpnja 1617. došlo je carevo pismo: car poručuje da je spreman na velike ustupke i udovoljavanje mletačkim zahtjevima ako Venecija pristane na primirje. Od kraja listopada do 4. studenog vodile su se teške bitke za Gradišku u kojima Mlečani nisu uspjeli postignuti svoj cilj - osvajanje gradića. Dana 28. studenog 1617. ispred Gradiške zapovjednici sklapaju primirje²⁶⁵. Mirovni pregovori su, kako je već spomenuto, započeli u Madridu, zaključeni u Parizu 6. rujna 1617. te potvrđeni u Madridu dvadeset dana kasnije²⁶⁶. Vijest o postignutom i potpisanom sporazumu iz Madrida stiže u Veneciju 22. listopada 1617. Venecija svojim vojnim zapovjednicima na furlanijskom i istarskom ratištu izdaje nalog da se dogovore s austrijskom stranom o primirju. Tek 1. veljače 1618. uslijedila je ratifikacija ugovora u Wiener Neustadtu, rezidenciji habsburške braće i donjoaustrijskog nadvojvode. U znak novouspostavljenog povjerenja između Venecije i Austrije niti kardinal Klesel za austrijsku stranu niti mletački poslanik nisu odmotali zavitke s dokumentima²⁶⁷.

Poslanici mletačkog dužda - Pompeo Giustinian i Antonio de Priuli i nadvojvodini predstavnici Karlo Harach i Markard d'Eck – vodili su u Rijeci i na Krku mirovne pregovore, ali se istodobno u Istri prolijevala krv, palilo, žarilo i uništavalo sve do čega su jedna ili druga strana mogle doći. Početkom listopada 1617. rašporski je kapetan poduzeo jedan pothvat s namjerom da ojača mletačku stranu: pokušao je zarobiti pazinskog namjesnika Franju Knežića. Tiepolo je saznao od uhoda da će Knežić s manjom pratnjom otići u Rijeku pa je odlučio da ga noću 12. listopada podno Učke zarobi. Nakanu je trebao ostvariti kapetan Scipione Verzi. Oko 200 Verzijevih ljudi čekalo je Knežićev prolazak u blizini sela Vranje, ali zasjeda nije uspjela. Pazinski je namjesnik preduhitrio pokušaj otmice i skratio boravak u Vranji²⁶⁸. Mletačka je vojska tada opljačkala Vranju: oteto je 15 volova i tri konja i spaljeno više kuća i plastova sijena. Vranji su u pomoć priskočili uskoci iz Boljuna pa se Verzi počeo povlačiti prema Roču. Došlo je do okršaja u kojem su ubijena trojica uskoka. Od početka 1618. postupno se počeo stišavati ratni plamen, mletačko-austrijske peripetije i pljačkaši upadi oko istarskih granica. Obje strane bile su

²⁶⁵ Isto, str. 77.

²⁶⁶ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 379.

²⁶⁷ Anna Maria Gruenfelder, „Senj i rat protiv uskoka“, *nav. dj.*, str. 80.

²⁶⁸ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 380.

potpuno iscrpljene ratom i prisiljene na popuštanje. Mirno je stanje uspostavljeno u Istri tek u travnju 1618., kada je Venecija vratila Žminj, tj. u srpnju kada je vratila Brseč, Mošćenice i Tinjan. Mletački su plaćenici ostali u utverdama duž istarske granice s nadvojvodinim posjedom sve do kraja 1618.²⁶⁹

13. *Post bellum*

Ratna su pustošenja teško pogodila Pazinsku knežiju. Već je potkraj srpnja 1616. podestat Motovuna zabilježio izjavu seljaka bjegunca iz austrijskog zatočeništva prema kojoj vojska, seljaštvo i podanici izloženi gladi, neimaštini i umiranju „proklinju svojega vladara“. Zbog nedostatka radnih ruku i vučne stoke propadaju žitarice na poljima, a zemlja ostaje neobrađena. Izvješće dvojice carskih poslanika – Ferdinanda Zehentnera i Fenicia Kupferscheina – koji su u siječnju 1619. obišli Pazinsku knežiju, opisuje srušena sela i zaseoke, ali napominje da razaranju i paleži nisu izbjegla čak ni neka mjesta zaštićena zidinama²⁷⁰. Siromašno pučanstvo ne može obnoviti domove, pa po nekoliko obitelji živi zajedno u kućicama s malobrojnom stokom. Trećina stanovništva je poginula u ratnim sukobima ili umrla od haranja epidemija, gladi i neimaštine. Među spisima rašporskog kapetana Girolama Cornera sačuvali su se podaci o zastrašujućim razmjerima gospodarskog uništenja mletačke Pokrajine Istre²⁷¹. Prije rata na području Države sv. Marka bilo je 180 volova, 1000 krava i teladi i oko 3500 komada stoke sitna zuba. Godine 1617. opstalo je osam volova, 5 krava i teladi i 100 komada stoke sitna zuba. U prosjeku je ubijeno ili je preminulo između 95 i 99 posto stočnog fonda. Posebice ozbiljni bijahu okupacija Labina (tal. Albona) i Plomina (tal. Fianona) od strane Kraljevaca i pljačke Bala (tal. Valle) i Vodnjana (tal. Dignano) od strane grofova Frankopana²⁷². Oba su područja, mletačko i austrijsko, vrlo stradala, posebice granični pojas, no stanovništvo Knežije, opterećeno mnogobrojnim feudalnim obvezama, našlo se u težem položaju²⁷³. Iako su nasilno prekinute veze između dva susjedna područja uspostavljene odmah nakon završetka rata, tijekom njihova

²⁶⁹ Isto, str. 381.

²⁷⁰ Isto, str. 384.

²⁷¹ Isto, str. 385.

²⁷² Egidio Ivetić, *Istria nel tempo*, str. 311.

²⁷³ Miroslav Bertoša, *nav. dj.*, str. 396.

učvršćivanja i ustaljivanja je bio vrlo spor i težak. Prethodno spomenuti dvorski poslanici procijenili su 1619. ratnu štetu na iznos od 436.967 forinti. O veličini svote govori podatak da je potkraj Tridesetogodišnjeg rata, kada je Carstvo zapalo u novčane teškoće, Knežija prodana bogatim mletačkim trgovcima, braći Antoniu i Girolamu Flanginiju, za 350.000 florina. Carski poslanici ističu u izvješću da se podanici Knežije neće oporaviti od pretrpjelih šteta i razaranja ni za 20-30 godina pa predlažu da se privremeno ukinu urbarijalna podavanja, osim desetine, prireza od žita i vina i osobnih službi²⁷⁴. Za razliku od rata 1508.-1523., tzv. rata Cambraiske lige, oružano-pljačkaški okršaji dostignuli su daleko veće razmjere, posebice u području oko granice, gdje je ubijeno oko 30-50 posto stanovništva, porušeno ili spaljeno 60-90 posto kuća i napušteno 90-98 posto zemljišnih površina koje su se dotad obrađivale. Rat je potaknuo mnogobrojna unutarnja migracijska kretanja, posebice bjegove u manje ugrožena područja. Iako su udaljeniji dijelovi poluotoka bili slabijeni pogođeni pljačkom i uništavanjem, ipak je Uskočki rat upropastio gospodarstvo primorskih gradova i njihova teritorija. Katastrofalnom uništenju istarskoga gospodarstva pridružila se 1631.-1632. jedna od najjačih epidemija kuge koja je osim Istre zahvatila i mnoge europske zemlje, pa su višegodišnja nastojanja mletačkih i austrijskih vlasti da se novčanim ulaganjima i kolonizacijskom politikom obnovi gospodarstvo Istre, još jednom doživjela neuspjeh. Uskočki je rat bio posljednji ratni sukob na istarskome tlu. Sve do Drugoga svjetskog rata Istra nije bila pozornica oružanih okršaja i sukoba vojske i naoružanog stanovništva. Međutim, mnogobrojni čimbenici - haranja raznih bolesti, velika smrtnost, oskudice i gladne godine, odlazak najvitalnije muške radne snage na daleka bojišta u doba dugotrajnih ratova koje Republika u XVI. i XVII. stoljeću vodi s Osmanlijama te mletačka politika prema Istri – sprječavali su istarsko žiteljstvo da u tom dugom razdoblju relativna mira ostvari značajniji gospodarski napredak²⁷⁵. O posljedicama Uskočkog rata dovoljno govori i odluka motovunskoga gradskog vijeća iz veljače 1632., kojom se potvrđuje da općina ne može vratiti državni dug jer se nalazi u velikoj bijedi „zbog posljedica izazvanih posljednjim ratom”. Bilo je to trinaest i pol godina nakon njegova završetka!²⁷⁶

²⁷⁴ Isto, str. 397.

²⁷⁵ Isto, str. 404.-405.

²⁷⁶ Slaven Bertosa, *nav. dj.*, str. 9.

Što se tiče samih uskoka, nakon potpisivanja mira u Madridu i ratifikacijom u Parizu, njihova je sudbina bila zapečaćena. Dogovoreno je da se sve strane vrate na prijeratne granice, pod uvjetom da uskoci budu iseljeni iz Senja i zamijenjeni njemačkom posadom. Prvotno se smatralo da niti ovaj prijedlog neće imati više uspjeha od prethodnih, ali Habsburgovci, onog trenutka kad su promijenili mišljenje, tj. kada su vidjeli da im uskoci donose više štete nego koristi, odlučili su ih trajno iseliti iz Senja²⁷⁷. Glavni razlog za to je bio Tridesetogodišnji rat. Naime, nadvojvoda Ferdinand počeo je preuzimati carske ovlasti, a sredinom 1618. češki staleži pobunili su se protiv carskog kršenja dogovora o vjerskoj toleranciji, te je započeo 30-godišnji rat. Habsburzi su u taj rat uložili sva sredstva koja su im bila na raspolaganju te si nisu mogli dozvoliti da dok traje rat na području srednje i sjeverne Europe njihovi vojnici provociraju napade Osmanlija i osvetu Mlečana. Uskočki prepadi, koji su koristili Vojnoj granici za vrijeme rata s Turcima, sada su zbog promjenjenih geopolitičkih okolnosti postali teret te mogli izazvati ozbiljne neprilike. Odlučnost s kojom su habsburški i mletački povjerenici pristupili preobrazbi uskočke organizacije u Senju odražavala je promjenu stajališta glede korisnosti uskoka. Zajedničko povjerenstvo sastalo se u travnju 1618. Odlučili su da uskoci trebaju biti protjerani iz Senja na najmanje 50 km od obale, sukladno Madridskom sporazumu. Po kratkom postupku popisani su svi uskoci u Senju; oni koji nisu imali sredstava za život poslani su na službu u Brinje i Otočac, lađe koje su koristile u prepadima spaljene su u Rijeci, a uskoci koji su i dalje sudjelovali u prepadima stavljeni su izvan zakona i na njihove je glave raspisana nagrada²⁷⁸. Na taj način je u globalu i u historigrafiji rješeno uskočko pitanje koje je punih 80 godina opterećivalo i zadavalo glavobolje *Serennissimi*, a izazivalo strah i trepet kod Osmanlija. Uskočko ime ostalo je sinonim za hrabrost i opstalo je u narodnoj predaji i epskim pjesmama sve do dana današnjeg.

²⁷⁷ Catherine Wendi Bracewell, *nav. dj.*, str. 284.

²⁷⁸ Isto, str. 285.

14. Popis korištene literature i internetskih stranica

1. Bertoša, Miroslav, *Jedna zemlja, jedan rat*, Pula, 1986.
2. Bertoša, Miroslav, *Istra: Doba Venecije*, Pula, 1995.
3. Bertoša, Slaven – Bradara, Tatjana – Kuzmanović, Nenad, “Kunfini i zlamenja - oznake granica i međa u Istri od srednjeg vijeka do našeg doba” – “Confines and Boundaries – Marks of frontiers and Borders in Istria from the Middle Ages to the Present Period”, *Histria Archaeologica – časopis Arheološkog muzeja Istre- Bulletin of the Archeological Museum of Istria*, sv. 40., Pula, 2010., str. 115.-145.
4. Bertoša, Slaven, *Svjetska povijest modernoga doba (XVI.-XIX. stoljeće) s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, 2004.
5. Bertoša, Slaven, “Motovun i Motovunština u novome vijeku”, *Croatica Christiana periodica*, br. 62, Zagreb, 2008., str. 1.-19.
6. Bracewell, Catherine Wendy, *Senjski uskoci. Piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Zagreb, 1997.
7. Čeč, Dragica – Darovec, Darko, “Značenje seoskih utvrda uz mletačko-habsburšku granicu u ranom novom vijeku”, *Povijesni prilozi*, sv. 37., Zagreb, 2009., str. 217.-245.
8. Dukovski, Darko, *Istra - kratka povijest dugoga trajanja od prvih naseobina do danas*, Pula, 2004.
9. Gruenfelder, Anna Maria – Bracewell, Catherine Wendy, “Povijest uskoka - protiv današnjeg idealiziranja i mitologiziranja”, *Senjski zbornik*, god. 24., Senj, 1997., str. 301.-304.
10. Gruenfelder, Anna Maria, “Senjski kapetan Kaspar Raab i senjski uskoci (1576-1585)”, *Senjski zbornik*, god. IX., Senj, 1981.-1982., str. 163.-181.
11. Gruenfelder, Anna Maria, “Senjski uskoci u povijesti svakodnevnice”, *Senjski zbornik*, god. 28., Senj, 2001., str. 105.-128.
12. Gruenfelder, Anna Maria, “Uskočki rat, Međunarodni aspekti”, *Senjski zbornik*, god. 30., Senj, 2003., str. 211.-257.
13. Gruenfelder, Anna Maria, “Senj i rat protiv uskoka”, *Senjski zbornik*, god. 24., Senj, 1997., str. 49.-83.
14. Ivetić Egidio, *Istria nel tempo. Manuale di storia regionale dell'Istria con riferimenti alla città di Fiume*, Rovigno, 2006.

15. Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1990.
16. Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata*, knjiga peta, Zagreb, 1975.
17. Klarić, Zrinko, *Od Siponta do Lepanta 642-1571. Hrvatsko pomorstvo u borbi za slobodno more i trgovinu*, Rijeka, MMIV.
18. Chapin Lane, Frederic, *Povijest Mletačke Republike*, Zagreb, 2007.
19. Mijatović, Anđelko, *Uskoci i krajišnici. Narodni junaci u pjesmi i povijesti*, Zagreb 1995.
20. Pavličević, Dragutin, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 1995.
21. Pelc, Milan, *Renesansa, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Zagreb, 2007.
22. Poparić, Bare, *Povijest senjskih uskoka*, Zagreb, 1936.
23. *Povijest Rijeke*, Rijeka, 1988.
24. Stanojević, Gligor, *Senjski uskoci*, Beograd, 1973.
25. <http://proleksis.lzmk.hr/14917/>, Proleksis enciklopedija online, 12. 11. 2017.
26. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6304>, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Hrvatski biografski leksikon, 14. 11. 2017.
27. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1772>, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Istarska enciklopedija online, 15. 11. 2017.
28. <http://istrapedia.hr/hrv/2983/benecani/istra-a-z/>, Istrapedija, 16. 11. 2017.

15. Sažetak

Šesnaesto i sedamnaesto stoljeće vrlo je turbulentno razdoblje, s konstantnim fluktuacijama stanovništva prvenstveno zbog osmanske opasnosti. Osmanlije, od nepoznata plemena u Maloj Aziji u XIV. stoljeću, uzdižu se do jedne od najvećih europskih i svjetskih sila, doprijevši tijekom XVI. stoljeća sve do srca srednje Europe – Beča. Na prostorima hrvatskih zemalja odvijale su se neprestane borbe protiv osmanskih osvajača koje su kulminirale bitkom kod Siska 1593. i velikom pobjedom kršćanstva nad islamom, čime je započeo „dugi turski rat“, a zaključen je mirom u Žitvatoroku 1606. Osmanlije su napredovale gotovo do Kvarnera, a njihova osvajanja na ovim prostorima zaustavila su se pred gradom Senjom, s time da su prethodno zauzeli čitavu Liku krajem drugog desetljeća XV. stoljeća. Uskoci, nazvani kasnije senjski, jer im je glavna baza operacija bio grad Senj, pod austrijskom zaštitom, nisu bili samo pridošlice s pograničnog mletačko-osmanskog i austrijsko-osmanskog područja, već i mnogobrojni dobrovoljci iz austrijskog područja koji će kasnije činiti grupaciju pod skupnim imenom senjski uskoci zajedno s građanima Senja. Bez tih triju država, njihovih stalno prisutnih antagonizama, sukoba religija i oportunitizma sa svih strana te mletačkih i turskih jataka, nemoguće je zamisliti uskočku borbu. Zanimljiv je to fenomen sjevernog dijela istočne obale Jadrana, koji se u svojim prepadima širio od Istre pa sve Bokokotorskog zaljeva: za jedne zločinci, gusari i odmetnici, za druge heroji, prevodnici „antemurale christianitatis“ u borbi protiv osmanskih osvajača i najjeftinija vojska na južnim granicama Habsburškog Carstva. Uskoci su se povodili za pljačkom iz vrlo jednostavnog razloga: konstantna oskudica i škrti kraj u kojem su boravili. *Modus operandi* je izgledao otprilike ovako i ponavljao se desetljećima: uskoci bi isplovili na more u pljačkanje turskog teritorija, uz pomoć jataka domognuli se bogatog plijena, Mlečani bi ih gonili s relativno malo uspjeha, kasnije bi Turci Mlečane optužili da im pomažu kada tako lako prelaze preko njihovog teritorija, a Mlečani bi se žalili nadvojvodi koji ih je svaki put umiravao da će ukloniti uskoke iz Senja, znajući vrlo dobro da to neće učiniti sve dok su mu bili korisni. Pri kraju XVI. i početkom XVII. stoljeća tenzije postaju nepodnošljive, što kulminira u mnogobrojnim mletačkim blokadama Hrvatskoga primorja i svaki pokušaj pomirenja i izgladivanja prepreka je bio vrlo efemernog karaktera, što će kulminirati u Uskočkom ratu 1615.-1618. ili ratu za Gradišku. Rat se vodio zbog stoljetnih sukoba i razmirica između „mletačkog lava i austrijskog orla“, a gospodarska komponenta je odigrala veliku ulogu.

Podanici jednih i drugih borit će se za banderijalnu svijest, a ne po etničkom principu, u što nas je pokušala uvjeriti romantičarska historiografija XIX. stoljeća. Tijekom i nakon završetka rata istarsko gospodarstvo je bilo upropašteno i neće se oporaviti sljedećih nekoliko stoljeća, a najviše je stradao upravo nedužni istarski seljak. Uskoci su u tom ratu imali epizodnu ulogu, a njihova balada završit će nakon što su velike sile, potpisavši sporazume u Madridu i Parizu, odlučile da im uskoci jednostavno više nisu potrebni te su postali višak kojeg se treba po kratkom postupku riješiti. To se nije dogodilo preko noći, ali uskočko pitanje je prestalo stvarati probleme u odnosima Republike Venecije i Kuće Austrije. Uskočko ime ostalo je sinonim za hrabrost i preživjelo je u narodnoj predaji i epskim pjesmama sve do današnjih dana.

16. Summary

The sixteenth and the seventeenth century were highly turbulent periods with constant fluctuations of population primarily because of the Ottoman incursions. Ottomans, who were from an obscure tribe in Asia Minor in the fourteenth century, have risen to be one of the greatest European and world powers all the while advancing towards the heart of central Europe – Vienna. In the areas of the Croatian lands constant struggle was taking place against the onslaught of the Ottoman invaders that came to its peak with the battle of Sisak in 1593. and with a grand victory of Christianity over Islam. Because of the aforementioned situation a „long Turkish war“ took place and was concluded with peace in Zitvatorok in 1606. Ottomans advanced almost up to the Kvarner region, and their conquests in these areas halted in the close surroundings of the city of Senj. Before these triumphs, i.e. at the end of the second decade of the fifteenth century, they conquered entire Lika. Uskoks, latter called from Senj, because their main base of operations was the city of Senj which was under the Austrian protection, were not just newcomers from the regions of Venetian- Ottoman and Austrian- Ottoman dichotomy, but were also numerous volunteers from Austrian regions who will later, along with its citizens, form an overall group under the name of Uskoks from Senj. Without these three states, their constantly present antagonisms, their religious conflicts and oportunisms from all sides and also Venetian and Turkish accomplices, it would be impossible to imagine Uskoks struggle. We can observe an interesting phenomena of the northern part of the east Adriatic coast, which in its incursions spreaded from Istria all the way to the bay of Boka. For some they were criminals, corsairs and outlaws, while for the others they were heroes, fuglemans of “antemurale christianitatis” in the conflict against the Ottoman invaders and the cheapest army on southern borders of the Habsburg Monarchy. Uskoks embraced robbery for very simple reasons: constant scarcity and stingy area in which they sojourned. Modus operandi looked approximately like this and it continued unaffected for decades: the Uskoks would sail out to sea with the aim of raiding the Ottoman territory. Thanks to the assistance of their accomplices, they would then procure a vast amount of plunder. Venetians would hunt them down with little or no success, and later the Turks would accuse Venetians of helping the Uskoks since they used to pass over their terrain with ease and the Venetians would then complain to archduke who placated them by saying that he will remove Uskoks from Senj. However, he was fully aware that he would not do such a

thing as long as they were useful to him. At the end of the sixteenth and at the beginning of the seventeenth century the tensions were becoming unbearable. Because of this fact, the situation pertaining the aforementioned events, culminated in numerous Venetian blockades of the Croatian Littoral and every endeavor of reconciliation was of rather ephemeral character which culminated in the Uskok war in the 1615. which lasted until the 1618., also called the War of Gradisca. The war was fought because of the centennial quarrels and disputes between the “Venetian lion and the Austrian eagle”, and the economic component played a major role. Although the Romanticistic historiography of the nineteenth century tried to convince us that vassals on the both sides would fight for the ethnical principle, it was simply not true because they fought only for the allegiance to the banner. During the war and after its cessation, the Istrian economy was ruined and it would not recuperate in the following centuries. This led to the ungrateful state because of which the innocent Istrian serf suffered the most. In this war the Uskoks had an episodic role, and their ballad terminated after the great powers, by signing the treaties in Madrid and Paris, had decided that the Uskoks were simply no longer necessary and that they became an encumbrance that was needed to be disposed in a brief manner. However, it did not happen overnight, but the Uskok question stopped creating problems in the relations of the Republic of Venice and the House of Austria. Uskoks name remained a synonym for valor and it survived in folk tales and epic songs hitherto.

Vlatka Makovec, mag.educ.philol.angl. et ital.